

A MAGYAR SASFIÓK

ÍRTA:
KRUDY GYULA

BUDAPEST
FŐVÁROSI KÖNYVKIADÓ KFT.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült Sólyom László köztársasági elnöki támogatási keretéből.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-167-6 (online)
MEK-15655

TARTALOM

Előszó.

Milyen ember volt Kossuth Ferenc?

Wekerle megbukik, Kossuth győz, de nincs többé függetlenségi párt.

Merénylet Budavárott és Kossuth Lajos iratai.

Kossuth Ferenc megszólal.

A millénium jobban kedvez Ferencz Józsefnek, mint Kossuth Ferencnek.

Mi történik Isten békéjének esztendejében?

A millenium.

Kossuth Ferenc mint szónok.

A „Nagy Március”.

A győzelem felé.

Kossuth Ferenc első találkozása a királlyal.

A királynak nem kell a koalíció.

A magyar betyárok Bécsben.

A nemzeti ellenállás ideje.

A király újra békül.

A győzelem után.

Előszó.

A krónikás - édesapám - és azok, akikről ebben az írásban megemlékezik, régen elpihentek díszes márványszarkofágokban, vagy szegényes fakeresztek alatt, a bécsi kapucinusok kriptájában, vagy falusi temetők csendjében, köztük Európa legelső gavallérja, az ezüst szakállas császár, Kossuth fia a magyar sasfiók és a többiek, akiktől hangosak voltak egykor Magyarország politikai berkei. Mind elnémultak, meghaltak a drága krónikással együtt...

Meghatva símogatom végig tíz esztendő porától sárgult lapjait e feljegyzéseknek, melyet édesapám akaratából átadok most a kiadónak. Kis cédulát szorít le a foszladozó spárga, mely áthurkolja a kéziratot, a cédulán az Ő felejtetetlen betűivel pár sor, a parancs, hogy ezek a jegyzetek csak tíz esztendővel halála után adhatók ki, mikor már temetők csendjében pihennek a régi harcosok, „A magyar sasfiók” szereplői.

Könnyes szemmel olvasom a régi gépiratot a régi Magyarországról, a régi csatát, melyet a nemzet vívott uralkodójával, megremegek a Kossuth név varázsától, mely mint ezüst trombita mámorosította az embereket és megejtve a mult varázslatos emlékeitől gondolok a boldog békeidőkre, Kossuth fiára, a fehérbajuszos katonaminiszterelnökre Fejérváry Gézára, a lelkes fiatal függetlenségi politikusokra, de a bécsi fiakkeresekre, a nagykalapos fűzött derekú grófnékre és színésznőkre is, akik életre támadnak ebben az írásban.

A feledhetetlen krónikás kincsesládájának egy eddig ismeretlen drágakövét nyújtom át itt az olvasónak. Sőhajt könnyű lehelettel lefúvom róla a ráparancsolt tíz év porát, s a drágakő már is szikrázik a briliáns tündöklésében, földöntúli színek káprázatával ragyogva be a boldog béke regényét: A magyar sasfiókot.

Gyermeki kegyelettel, ezerkilencszáznegyvenhárom őszén, tíz esztendővel Krudy Gyula halála után:

Krudy Ilona.

Utoljára a történelemben a Kárpátoktól az Adriáig Kossuth Lajos halálakor mozdult meg Magyarország, mint egy test, egy lélek, egy szív, egyetlen fájdalom, egyetlen gondolat.

Ha Jézus Krisztus halt volna meg újra, ez a tény sem okozhatott volna nagyobb fájdalmat a magyarságnak, amely legnagyobb hatalmát, egészségét, férfiurejét érezte abban a korban.

Annyian voltak a magyarok, hogy jóformán pontosan megszámlálni se lehetett őket. Ennek a sokaságnak az apja halt meg, mikor Kossuth Lajos Turinban lehunyta a szemét. Minden magyarok őse, öregapja, aki bár távol élt hazájától, mégis mindig oly közel volt a magyarokhoz, mint az Isten.

A magyar Isten halt meg, mikor Kossuth Lajos meghalt.

Két fia maradt Kossuthnak: Ferenc és Lajos Tivadar.

Mérnökséget tanultak atyjuk mellett a száműzetésben. Az idő eljárt felettük is, leélték éltük javát, amikor újra Magyarország földjére léphettek, amelyet gyermekkorukban hagytak el, amikor kimenekültek a szabadságharcot veszített országból. Akkor is atyjuk után mentek, mikor innen gyermekfejjel távoztak, most is atyjuk után jöttek, akinek holtában megengedték, hogy ismét visszatérhessen szülőhazájába. A koporsóban fekvő Kossuth Lajost kísérték haza a Kossuth-fiúk, két idegenben megöregedett, megtört, idejének nagyrészét immár betöltött férfi.

Kossuth Ferencnek dióbarna, könnybenűsző nagy szeme volt, melyet édesanyjától örökölt. Külsejére nézve megtermett, vállas, melles férfiú volt, akinek hajatlan homlokára, őszülő fejére reménykedve nézett az egész magyar nemzet, amikor délfelől, Olaszország felől jövet atyja koporsója mögött átlépte a magyar határt. A holt atya mögött gyászoló fiú! Ennek így kellett történni, mert a fiú nem térhetett vissza hazájába atyja nélkül, habár ő nem volt száműzve Magyarországból. A Kossuth-fiúk fiúi hűséggel kitartottak az idegenben atyjuk mellett, bár sokszor lett volna alkalmuk már atyjuk életében is hazatérhetni. De inkább a száműzetés keserű kenyerét ették atyjuk mellett, mint hogy őt hűtlenül elhagyva élvezzék a honi tartózkodást és az előnyöket, melyek reájuk várakoznak, ha már atyjuk életében hazatérnek. Inkább vállalták a nehéz boldogulást, a kemény életküzdelmet, a hazátlanságot, az idegenséget, mintsem atyjukat magára hagyták volna Turinban. Pedig Kossuth Lajos sokszor kérte fiait, hogy térjenek vissza nélküle az imádott hazába, amint nővérét, Ruttkayné is gyakran maga küldte Magyarországba.

Mindenki tudta Magyarországon, milyen nagy áldozatot hoztak a fiúk atyjukért, midőn életüknek javát a távol idegenben töltötték a nagy száműzött mellett, holott itthon kitárt karokkal fogadták volna őket bármikor.

Nyolc esztendő gyermek volt Kossuth Ferenc, amikor édesanyjával, Ruttkaynéval és öt esztendő Lajos Tivadar öccsével Orsovánál elhagyta Magyarország határát. Ötvenhárom esztendő volt, amikor kilencvenkét esztendeig élt atyja koporsója mögött visszatért hazájába.

Mennyi minden történt ezalatt az idő alatt!

Ifjúvá nőtt a gyermek, megöregedett a férfi, az élet végéhez érkezett az aggastyán, a magyar nemzet „édesatyja”. Nemzedékek jöttek, mentek, a temetők háromszor is megteltek, kis bokrokból százesztendő fák lettek, régi házak összeomlottak, az idők avarjából mindig újabb és újabb magyarok kerültek, akiknek mind egyetlen ember volt atyjuk: Kossuth Lajos.

Míg Kossuth Lajos élt, atyja volt minden régi és új magyarnak, vénembernek és ma született csecsemőnek. Szinte csodálatosnak látszott, hogy akadt két férfi, Ferenc és Tivadar, akik a magyarok atyjánál is valódiabb atyjuknak, vér szerint való atyjuknak mondhatták Kossuth Lajost, akinek annyi gyermeke volt, mint a fűszál, annyi gyermeke, mint ahány magyar volt.

Lajos Tivadar, aki három esztendővel fiatalabb volt Ferencnél, külsejére nézve idősebbnek, megtörtebbnek látszott az atléta termetű és testgyakorlatokban edzett testű Ferencnél. A munka és küzdelem inkább megviselték Lajos Tivadart; igaz, hogy szorgalmának meg is volt a gyümölcse. Ekkor már igazgatója volt az olasz vasutaknak és ő volt feltalálója annak a vasúti kocsinak, amelyet „Kossuth kupé” név alatt ismertek és használtak az egész világon. Egész életében csak munkájának élt ez az igénytelen, egyszerű kívánságú, polgári vágyakozású Kossuth-fiú, aki nem akart mást a mindennapi élettől, mint csendesen eltölteni azt. S aztán dolga végeztével csendesen meghalni.

Lajos Tivadar ugyancsak atyja koporsóját kísérte, mikor a nagy fehér kereszttel megjelölt vasúti kocsi a drága teherrel olasz földről Magyarország területére ért. És Magyarország minden harangja megszólalt abban az órában, hogy elvigye a hírt szerte a világba, ameddig a nagy világ ér, talán a még felhőkön túli országokba is, hogy a halott Kossuth Lajos hazahat érkezett szülőföldjére, az édes magyar hazába ötvenöt esztendő's száműzetés után.

Negyvenötesztendő múlt el ama koraőszi nap óta, mikor Kossuth Lajos az Aldunánál utoljára letérdepelt Magyarország földjére és búcsút vett hazájától, az ezernyolcszáz-kilencvennegyedik esztendőnek eddig a koratavaszi napjáig, amikor hármaskoporsóba zárva, leólmazott vasúti kocsi'ban visszatért a hazába. Egy emberélet mult el. De soha nagyobb diadala nem volt magyar embernek, mint a holt Kossuthnak! Egy könnyeborult szemű, megrendült szívű, fekete gyászba öltözött nemzet várta holtában visszatérő legnagyobb fiát!

Milyen ember volt Kossuth Ferenc?

Előkelő idegen, amikor átlépett a magyar határon; később, húsz év multával éppen olyan öreg magyar urambátyám, mint amilyen sok akadt az ő korában a hetven esztendőn felüli magyarok között.

Húsz év alatt, amelyet hazánkban töltött, elmult róla az a sajátos idegenszerűség, amely még a legjobb magyar embereken is megérzik, amikor hosszú külföldi tartózkodás után ismét átlépik a magyar határt. Nagy iskola a külföld, ahol talán minden másképpen van, mint Magyarországon. Más a szó, más a társadalmi modor, más a kedv, más a magánélet. Kossuth Ferenc pedig még nem töltötte be a tizedik évét, amikor el kellett hagynia Magyarországot, egy fekete ruhás, virágkalapú uszályos ruhájú fehérarcú szép asszonnyal, Ruttkayné Kossuth Lujzával menekülve egy dunai gőzhajón. Rejtőzködve, ökölbesorított kézzel, visszafojtott haraggal, titkolózva, magát másnak mutatva bújdosott a Kossuth család az előre menekedett apa után. És ez a gyermekkori álruhácska együtt növekedett Kossuth Ferencel ötvenhárom esztendőskoráig. Mikor hazajött, úgy tűnt fel, hogy álruhában jött, amint elmenekült.

Halk, kevészavú, európaiasan csendes magaviseletű, választékos úriember volt, mikor újra átlépte a magyar határt.

Lehetett volna akár francia, akár angol, akár orosz... Tökéletesen beszélt minden ország nyelvén, ahol üzleti teendője akadt vagy szórakozásból tartózkodott, mert a kényelemhez tartozik, hogy az ember mindenkivel megértethesse magát, akivel dolga van. Találkozhattunk vele akár az egyiptomi pyramisoknál a turistáknak szolgáló teve nyergében, akár Rómában egy nemzetközi hotelben, a londoni Hyde parkban, vagy valamely párisi muzeumban, expresszvonaton vagy egy amerikai Music Hall nézőterén. Figurája mindenhová beillett, mint nagyvilági előkelő úriemberé, aki akár üzleti ügyek lebonyolítása céljából, akár pusztán szórakozásból utazik távol valódi hazájától. Seholse látjuk meg rajta magyar származását, nemzeti elhivatottságát, történelmi küldetését és ritka magyar mythológiából való eredetét. Egy történelmi álom, aki álruhában járja a világot, egy második Rákóczi Ferenc, aki a maga korában gyékényes lengyel szekereken utazik, mint valami borkereskedő, aki hegyaljai borait akarja eladni külföldön. Gondosan ápolt, mindennapi fürdőjéhez ragaszkodó, étkezésében és érintkezésében válogatós úriember, aki előre tudja a hoteleket, ahol megszáll, utazási jegyei, bőrröndjei, utlevelei rendben vannak, akár a vámőrök, akár a hajóbiztosok előtt; inkább melankólikus, mint vidor; kicsit bágyadt, kicsit életunt, aki már sok mindent látott az életben, meglepetésekre szenzációkra, életfordulatokra nem igen számít... Sőt elkerüli a nagyobb emóciókat, amint Madridban is akadnak olyan idegenek, akik nem a bikaviadalokhoz vitetik nyomban magukat, hanem előbb csendes, körültekintő sétát tesznek a városban. Öltözködése is külföldi, a pesti férfidivatokhoz mérve kényelmes öltönyöket hord, amelyek nem mindig a legutolsó angol divathoz, hanem inkább a komócióhoz igazodnak. Cipőjéről a szakértő szem messziről észrevette, hogy készen vásárolta valamely olasz bazárban. Gallérja bő, hogy ádámcsutkája szabadon járhasson benne. Mellénye kivágása ahhoz alkalmazkodik, hogy szokása mindennap inget változtatni. Nyakkendője mindig egyszínű, de elegáns. Antik mellű van a nyakkendőjébe tűzve és kézelői (manzsettái) szűkek, mint egy mérnökéi, akinek szüksége van kezére. Egyébként egész öltözködése a hízásban levő ötven esztendősk férfi kényelméhez igazodik, nadrágjai, kabátjai bővek, zsebkendői nagyok, fehérék és puhák, meghűlés ellen esetleg a torokra is lehet kötni őket. Szerencséhezó zsuzsuk látszanak vékony óraláncán.

Hangja a hurutos hangok közül való, amelyeken mindig észrevenni a hangszalagok érzékenységét, amelyek nyomban megéreznek minden légváltozást. Fáradt, szinte páthosznélküli hang ez, amellyel először megszólal Magyarországon, mintha eddig nem találta volna meg a

szónoki tempót. Egy úriember hangja, aki moduláció nélkül beszél szállodai portással vagy más véletlenül jött ismerőssel, gondolván, hogy nem igen érdemes erőlködni egyiknek a kedvéért sem.

Még nem ismerte azt a patetikus, úgynevezett „hazafias” hangot, amelyet ebben a korszakban pompásan tud minden vándorszínész, megyei vagy országos notabilitás, de céhmester, képviselőjelölt és valóságos képviselő is. Azt a nyilvánosság előtti közéleti hangot, amelyen úgy beszéltek Magyarországon a legkisebb falusi kaszinóban is, mintha mindig az egész országnak beszélnének, a hangot, amely az 1867-iki kiegyezés után élte fénykorát, amikor megint mindenkinek úgy lehetett beszélni az országban, ahogyan akart.

Kossuth Ferenc korántsem volt szónok, amikor atyja koporsója mögött visszatért hazájába a halott védelme és a nemzet szeretetének védelme alatt, bízván I. Ferencz József „lovagiasságában”, amelyben nem is kellett csalódnia.

Hallottam őt ebben az időben beszélni, mondhatom, hogy csak a személye körüli nimbusz tette azt, hogy a jó szónokok hazájában, Magyarországon meghallgatták a legnagyobb magyar szónok fiát.

Akadozott, kereste a szavakat, mintha egy láthatatlan szótárban lapozgatna. Küzdött a kifejezésekkel, jelentőségükkel. Valahogy úgy érezte a hallgató, hogy bensejében valami idegen nyelvből kell előbb lefordítania a szavakat, mondatokat magyarra, mielőtt kimondaná őket. Pedig a lehetetlenséggel határos, hogy a legnagyobb magyar fia ne gondolkozott volna magyarul. S mégis úgy látszott, hogy nincs egész tisztában a szavak értelmével, amikor beszél. Valahol, amerre papirosra írták le előbb azokat a szavakat, melyeket élő szóval elmondott vagy amit kigondolt. Vagy talán nem is ő gondolta ki, hanem a környezetében valaki... (Az első környezetéhez tartozott többek között Pichler Győző pesti hirlapíró is. A rosszmájúak őt is gyanúsították azzal, hogy köze volna Kossuth Ferenc beszédeihez.)

... De mégis szent pillanat volt, amikor Kossuth Lajos fia először megszólalt Magyarországon. Az öregek örvendeztek, hogy megérhették ezt a napot, a fiatal lelkek felfogadták, hogy sohasem felejtik el szavait. Férfiak megölelték egymást. A nők sírva fakadtak. Kossuth Lajos fia itt volt a hazában, hozzánk beszélt. Hallgasson el minden kritika és okoskodás. Mintha a magyarok istene küldötte volna követét a hazába, hogy fellobogjon minden szent lelkesedés, hogy még egyszer ünnep legyen a világon.

*

Kossuth Ferenc külsejéhez tartozik a testi magassága. Emlékezetek azt mondták, hogy valamivel nagyobb termetű volt atyjánál, aki tudvalevőleg középtermetű, karcsú magyarfajta férfi volt. Ferencnek a vállassága, idősebb külseje, kövérsége is tette, hogy nagyobb testi termetűnek látszassék atyjánál, akire mint ifjúra emlékezett a magyar fantázia.

Kossuth Lajos legragyogóbb ifjúságában vonult be a magyarok mythológiájába a hazatérő Rákóczival és a csatában elesett Petőfi Sándorral együtt. Ők azok, akik sohasem öregednek meg a magyarok képzeletében. Kossuth Lajosról csak messziről tudtuk meg, hogy megöregedett külföldön, de színről-szinre csak a kevés zarándok látta őt, aki Turinban járt nála.

Ferenc fia ellenben itt járt-kelt közöttünk. Mindenki szemügyre vehette és véleményt alkothatott róla. Kossuth Ferencnek nem volt szakálla, holott egy igazi Kossuthot, de még egy példás hazafit sem képzelhettünk el addig az állon és nyakon levő Kossuth-szakáll nélkül. Ferenc mindennap megborotváltatta az arcát, amely ecetvirágszínű volt, amelyet megcsipett az őszi dér: mint a jól táplálkozó ötven éves uriemberek arcszíne szokott lenni, amelyen nyomot hagy az élet, de a fűszeres konyha és a jó táplálék is. Kicsit petyhüdtnek, álmatlannak,

betegesnek látszott ez az arcszín, mint az életük javát leélt uriembereké. Azt mondják Olaszországban egyszer bányatűzbe került, ez hagyott nyomot arcán.

A bajusza: kókadott, de természetből mégis valami formája van, mint a gyászjelentésen levő szomorú fűzfa hervadt lombjának. Gyászoló bajusz, mint az özvegy embereké, akik már nem akarnak megházasodni ebben az életben. A szája két szélén valami göndörödést mutat ez a száműzött bajusz, amely vértanuk, bebörtönzött hazafiak arcán látható, akik fogadalmat tettek valahol, valakinek, hogy többé nem pedrik ki a bajszukat. Kossuth Ferenc özvegy ember volt; illett hozzá ez a kínban csavarodott bajusz, amelyről némelyek, akik nem egyeztek a Kossuth-fiúval, azt mondták, hogy olyan, mint egy talián temetkezési tisztviselőé. De ha másforma bajusza lett volna Kossuth Ferencnek, akkor is akadtak volna olyanok, akiknek kifogásuk lett volna.

A szeme azonban olyan volt Kossuth Ferencnek, amely ellen senkinek sem lehetett kifogása.

Nagy szeme volt, mint a szarvasnak, könnyben úszott, történelmet fejezett ki, a Kossuth-i legendából való szem volt. Örömet sohasem tudott kifejezni ez a szem, de annál inkább történelmi bánatot. Őszi szeme egy őszi embernek, aki látszólag elkésett mindentől, ami az életben kedves és vidám. Csak egy Kossuth-fiúnak lehetett ilyen szeme! Lelkes, bánatos, szomorú, benne a dicső XIX. század képe, amikor a Kossuthok, a szabadsághősök igazították a világ sorját.

Homloka boltozatos volt, korán kopaszodott, körülötte a ritkás hajzat deresedett. Ha katolikus ember lett volna, több szentet is tudnék a szentek történetéből, akihez hasonlított a homloka. De protestáns ember volt s ezért nem hasonlítható a szentekhez.

A feje általában nagyobb volt a szokásosnál, de azért mégsem volt feltűnő, hogy például külön kellett volna hozzá kalapot csináltatni, mint sok nagyfejű emberrel megesett korunkban.

Egyik ismerőse azt írta róla, hogy több kölnivizet, pipereszappant, fogkrémet s általában toilleszt használt, mint magyar emberhez illett. Hát erről bajos vitatkozni, mert a tisztálkodási hajlamot sohasem lehet senkinek bűnéül felróni. Már a sorok elején említettem, hogy külsejére nézve Kossuth Ferenc tökéletes európai ember volt, semmi szittyaság, semmi parasztság, de még sallang és cifraság se látszott rajta. Talán az volt a baj, hogy nem dombozította ki eléggé magyarságát. Mindenesetre több illúziót élesztett volna, ha magyar nemzeti viseletben tér haza hazájába. De fekete zsakettben, magas tetejű cylinderben jött, díszmagyart csak miniszter korában kezdett viselni, amikor az jóformán kötelező volt. Ám, hogy tisztálkodásra, testápolásra, piperkőcségre többet adott volna a kelleténél: ezt csak az inasa tapasztalhatta volna. Különben is, aki Kossuth Ferencnek toilletirozását megrótt, Eötvös Károly volt, aki arról is nevezetes volt, hogy dunántúli ember létére sohasem fürdött meg a Balatonban, ahol annyi ezren és ezren fürdöttek, abban a Balatonban, amelyről egész könyvet írt.

*

Lajos Tivadar úgy hasonlított Ferenchez, mintha ikertestvére lett volna.

Wekerle megbukik, Kossuth győz, de nincs többé függetlenségi párt.

Kossuth Ferenc kevéssel hazajövetele után már meg is kezdte politikai szereplését. Körutrament az országba. Az időpont azonban egyáltalában nem volt alkalmas. Még akkor nem volt képviselő, sőt magyar állampolgárságának az ügye sem rendeződött. Eötvös Károly már folyamatba tette volt Kossuth Ferenc visszahonosításának dolgát, amennyiben Kossuth megbízásából kérvényt intézett Budapest polgármesteréhez, hogy vétessék be a községi kötelékbe, mint állandó budapesti lakos. Ceglédre pedig egy kis ingatlant íratott nevére a polgárság, úgy, hogy az ottani községi kötelékben is szerepelt.

Kossuth Ferenc nagy politikai kísérettel indult körútjára. Legelőször Ceglédre utazott, ahol rendkívüli lelkesedéssel fogadták, mert ez a város táplálta az egész országban legintenzívebben a Kossuth-kultuszt. Még sokan éltek azok közül a ceglédiek közül, akik mint a híres százas küldöttség tagjai 1877-ben Turinba elvitték Kossuth Lajosnak Cegléd város mandátumát. Amellett az asztal mellett állva beszélt Kossuth Ferenc, amelyről 1848-ban atyja szónokolt a ceglédieknek. Beszédében többször hangoztatta, „az atyai politikai örökséget”. A pesti szabadelvű párti újságok nyomban belekapaszkodtak ebbe a mondásába és azt írták, hogy Kossuth Ferenc úgy viselkedik, mint holmi trónpretendens.

November 11-én Szegeden és november 19-én Debrecenben volt Kossuth Ferenc.

A debreceni ünneplésből aztán parázs botrány keletkezett.

A dolog azzal kezdődött, hogy Kossuth Lajos fiának tiszteletére a debreceniek amolyan önkéntes kivilágítást rendeztek. A debreceni diákság aztán bejárta az utcákat és beverte a ki nem világított ablakokat. A tulajdonképpeni baj azonban azon a banketten vette kezdetét, amelyet Kossuth tiszteletére a „Biká”-ban rendeztek. Ezen a banketten pártkülönbség nélkül résztvettek Debrecen város előkelőségei. Az első felköszöntő természetesen a királynak szólt és ekkor, hogy hogy nem a cigánybanda a szokásos tüss helyett a „Jaj de huncut a német” nótára gyűjtött rá. Azóta sem lehetett megállapítani, ki volt a ludas ebben a dologban. Debrecenben nem is keltett valami különös feltűnést az eset, Pesten azonban Kossuth ellenségei kaptak a dolgon és úgy állították be, hogy Debrecenben hallatlan sértést követtek el a király ellen. Különösen a szabadelvű párt kebelében volt nagy az izgalom, már másnap minisztertanács foglalkozott az esettel, a kormány elhatározta, hogy meginterpelláltatja magát a Házban és egyben megállapították az interpellációra adandó miniszteri válaszokat is. A kormánynak azonban épp oly kevés szerencséje volt az interpellációval, mint Kossuthnak debreceni szereplésével. Az interpelláció elmondására egyik pesti kerület képviselőjét, Busbach Pétert szemelték ki, Busbach azonban nem volt túlságosan tapintatos ember és alaposan túllőtt a célon. Olasz honpolgárnak nevezte Kossuth Ferencet. A Házban izgatott volt a hangulat, a baloldalt mélységesen felháborította Busbach beszéde, de a jobboldalon is meglehetősen kedvetlenséggel fogadták. Annál nagyobb meglepődést keltett Hieronymi Károly belügyminiszter válasza. Nagyon finoman nyilatkozott a kényes ügyről, ugyanúgy, mint Szilágyi Dezső igazságügyminiszter és a két miniszteri válaszból nyilvánvaló volt, hogy a kormány reggelre kelve már higgadtabban fogta fel a dolgot, s jónak látta kímélni Kossuth személyét, tudván, hogy nem jó a tüzzel játszani. No meg aztán számolnia kellett a kormánynak azzal is, hogy a klerikálisokkal folytatott küzdelmében szüksége van a függetlenségre.

Igazában azonban maga Kossuth Ferenc korrigálta ki a debreceni esetet. November 23-án Nyíregyházán tett látogatást és a tiszteletére adott banketten ő mondta az első felköszöntőt, még pedig általános megelégedésre - a királyra.

„Öntudatosan és céltudatosan a magyar alkotmányos királyra emelem poharamat” - kezdte beszédét és a következő szavakkal végezte:

„Azt nem óhajtja senki, hogy az a név, melyet a magyar nép szívéből intrika ki nem törölhet, folytonosan ellentétbe tétessék a magyar király iránti köteles hódolattal és én hazafias dolgot cselekszem, midőn az ellentéteket lehetetlenné igyekszem tenni, folytonosan ismételt lojális nyilatkozataimmal, - tehát *a királyra emelem poharamat*.”

Így írja le a debreceni esetet Kossuth Ferenc életének egyik legjobb ismerője, egyik legbizalmasabb embere, Szatmári Mór.

Az eset azonban hamar feledésbe ment, mert az 1894-ik esztendőben annyi nevezetes dolog történt Magyarországon, amennyi máskor tíz esztendő alatt sem szokott megesni.

Mégis csak megbukik Wekerle Sándor, még pedig olyan alaposan, hogy az udvari pletyka szerint Ferenc József lemondásának átvételekor még azt is megparancsolta neki, hogy haladéktalanul költözzön el a miniszterelnöki lakásból, a Sándor palotából.

December utolsó napjaiban vagyunk, messze még a házbérfertály, a költözködés ideje, a kegyelmes asszonynak nagy gondot okoz a lakáskeresés, amíg megfelelő kvártélyra akad Pesten az Erzsébet-körúton. A király haragszik, úgylátszik megsokalta a Kossuthékkal, az öreggel és fiával kapcsolatos eseményeket, amelyek Magyarországon ebben az esztendőben a nagy felfordulásokat okozták. Megsokalta, hogy amikor a császári és királyi hadsereg tisztjeinek parancsban tiltották meg a temetésen való részvételt, azok közül százan és százan polgári ruhában követték a nemzet nagy halottjának koporsóját. Megsokalta, hogy amikor az Operában és a Nemzeti Színházban Kossuth Lajos halálának napján nem mondták le az előadást, az egyetemi ifjúság akadályozta meg az állami színházakban az előadás megtartását. A színházak kapujában lelkes fiatal emberek állították meg az előadásra igyekvőket, az immár szállóigévé lett mondással:

„Uraságod úgylátszik idegen, és nem tudja, hogy a nemzetnek ma gyásza van...”

Haragjának lecsillapítására Ferencz József Welsbe utazik leányához Mária Valériához és a mindig kéznél levő horvát bánt, Khuen-Héderváryt, a dinasztia bizalmas emberét küldi Budapestre rendcsinálás végett. Khuen-Héderváry napokig járkál a magyar fővárosban, beszélget Széll Kálmánnal, aki még egyszerű képviselő, de okos embernek mondják, Bánffy Dezsővel, a Ház elnökével, Szlávay Józseffel, aki egyszer már volt miniszterelnök. A szabadelvű párt-klubban nagy kíváncsisággal lesik Khuen-Héderváry tárgyalásait. Javában él még a régi ceremóniás politikai világ, a kormányválságok megoldásai Ferencz József idejében bizonyos szertartásokkal voltak egybekötve. Alkotmányos eljárásnak hívták ezt és abból állott, hogy Ferencz József mindig meghallgatta némelyeknek a véleményét, mielőtt új miniszterelnököt nevezett volna ki.

A politikusok tehát most is fontoskodnak a király bizalmi embere körül. Nagyképűen tűnnek fel és le egyik napról a másikra. Khuen-Héderváry még senkinek sem nyilatkozott terveiről, csak beszélget, puhatolódzik, végre is Székely Sámuel lapja, a „Politikai hetiszemle” kisüti, hogy tulajdonképpen Khuen maga van miniszterelnöknek kiszemelve, legalább is így tudják Bécsben Mária Terézia főhercegasszony környezetében, de ugyanaz a hangulat Alcsulthon is az öreg József főhercegéknél.

„Hogy erre idáig rá nem jöttünk! - kiáltanak fel a megvilágosodott agyú politikusok. - Persze, hogy Khuen a jövő embere! Magának kaparja ki a sült gesztenyét”!

Igy mulik csaknem két hét, amelyekbe beleesik az újesztendő is, de a szokásos újévi üdvözeteknek korántsincs az az ízük, mint máskor. Nincs kormány, nem lehet tudni, kinek kell voltaképpen boldog újesztendőt kívánni. Horánszky Nándor üdvözli gróf Apponyi Albertet,

aki ismételten hangsúlyozza, hogy a 67-es alapon álló pártoknak voltaképpen egyesülniök kellene a függetlenségekkel szemben, de a kellő helyről most sem jön visszhang szavára, ügylátszik Apponyinak már csak az a sorsa, hogy akaratlanul is örökké ellenzékben maradjon.

A szabadelvű pártban Bánffy Dezső üdvözli Podmaniczky Frigyes. Frigyes báró fanyarul köszöni meg a jókívánságokat, de panaszkodik; ki látott már ilyen új esztendőt, amikor nincs miniszterelnök, tehát nincs vezére a pártnak, akinek boldogságot lehetne kívánni. De Wlassics Gyula, aki viszont Bánffy Dezsőt üdvözli, nyomatékosan emlegeti, hogy a párt őt tekinti vezérének, már mint Bánffyt. Ezt sem merete volna mondani Wekerle idejében!

A függetlenségi oldalon Barabás Béla ünnepli Justh Gyulát, Eötvös Károlyt és Madarász Józsefet. Csak a régi minisztereket és Wekerlét nem zavarják többé az újévi gratulációkkal. Nagyon megbukhatott ez a Wekerle, ha ilyen egyértelműleg megfélemedeznek róla...

Khuen-Héderváry fáradhatatlanul tárgyal, amit úgy kell értelmezni, hogy a Lloyd-klub egy-egy sarkában negyedórákig beszélget négyszemközt bizonyos urakkal, aztán elválnak tőlük. Nem történik itt addig érdemleges dolog, amíg Ferencz József Budára nem érkezik, hiábavaló itt addig minden kombináció, a király nélkül úgyse lehet végezni semmit.

Január 7-én aztán megérkezik a király, Mária Valériával és beszáll a napok óta fűtött budai várakba. Nagy havazás van az országban, de Pest utcáit is méteres hó borítja. Mária Valériának mégis a legelső dolga, hogy derékig érő vadmacska bundájában udvarhölgyével és egy gárdatisztköpenyes főhadnaggal végigsétáljon a Váczi-utcán és megnézzék a belvárosi kirakatokat. Oh, mily jó napjuk volt a Váczi-utcai boltosoknak! Hiába, a legmagasabb udvar tudja, hogy mivel tartozik a kereskedelemnek!

Ferencz József pedig maga elé rendeli azokat az urakat, akikre figyelmét a horvát bán felhívta.

„Azért kérttem Önt magamhoz hogy meghallgassam véleményét a mostani válságban” - mondja a király a kis dolgozószobában a belépőhöz, akit állva fogad kézfogás nélkül, végighallgat megjegyzés nélkül és végül fejbólintással elbocsájt.

„De legalább magyarul szól a király Budán, nem pedig németül, mint Bécsben!” - írják az udvari hírek között a „Fővárosi Lapok”.

A meghallgatottak között van természetesen az öreg Tisza Kálmán is, akinek kihallgatása után kiderül, hogy Ferencz József három jelölt között akar választani. Szlávy József, Széll Kálmán és Bánffy Dezső a három jelölt. Az öreg Tisza nem mondja, hogy ő kire adta a voksát, de 11-én délelőtt már szélteben a városon hírlik a hír; őfelsége legkegyesebben báró Bánffy Dezsőt bízta meg a kabinetalakítással és Ferencz József Mária Valériával még aznap elutazik Pestről.

Nagy dolog volt ez, amire senki sem számított. Erdélyi ember még nem volt magyar miniszterelnök. Andrássy, Lónyay, Szlávy, Bittó, Wenckheim Béla, Tisza Kálmán, Szapáry Gyula, Wekerle Sándor utóda tehát egy erdélyi báró lett, akiről nyomban megindultak a vitatkozások, vajjon helyesen hogyan is kell írni a nevét: báró Bánffynak, vagy Bánffy bárónak? Perczel Dezső, Dániel Ernő, Festetich Andor, Lukács László, Wlassics Gyula, Erdélyi, Josipovich és az örök báró Fejérváry Géza alkotják az új kormánygarnitúrát, - mégis igaza volt tehát Wlassics Gyulának, amikor új esztendő napján báró Bánffyban köszöntötte a jövő emberét! A kormány tehát megvolna. (Isten soká éltesse!) De nézzük, mit csinálnak ugyanakkor az ellenzéki pártok, amelyek arra volnának hivatva, hogy minden kormánynak körömszakadtáig ellene legyenek?

A függetlenségi és 48-as pártban, amely ekkor a leghatalmasabb ellenzéki párt volt, mert több mint nyolcvan tagot számlált, ebben az esztendőben veszedelmes romlás jelei mutatkoznak, mintha az elefántnagyságúra növekedett párt tovább nem fejlődhetvén, elérkezett volna az

elmulás idejéhez. A kor történetírói ugyan megjegyzik, hogy alighanem Bánffy báró keze, ez a ravasz erdélyi kéz is közreműködött abban, hogy a viszály és egyenetlenség magvát elhintse a leghatalmasabb ellenzéki pártban. Akármint volt a dolog, alig foglalta el helyét az új kormány, a régi függetlenségi pártkörben hatalmas veszekedések kezdődtek. A személyeskedő indulat, ez a magyar átok, amely már Rákóczi és Kossuth idejében megfojtotta a legszebb eszméket, beköltözött az Üllői-uti pártkörbe is, ahonnan napról napra újabb torzsalkodásoknak híre érkezett.

Polónyi Géza vitte a szót Justh Gyula ellen, mellé csatlakoznak a Justhhal elégedetlenkedő Ugron Gábor, Barta Miklós és Holló Lajos. Polónyi Géza nem mindennapi tehetség volt. Nála furfangosabb férfiút alig látunk az elmúlt ötven esztendő politikai életében. Egy jó barátjának egyszer azt mondta:

„Öregem, amiben én nem vagyok benne, azt elrontom!”

Nem csoda, ha a hírlapok egyrésze nem nyomtatja le a nevét, „a Ház névtelenjének” titulálja őt, de ebből is látszik, hogy nem mindennapi férfi lehet az, akit ennyire gyűlölnék.

Február vége felé, miközben a nagy tél után árvíz hírek érkeznek mindenfelől az országból, megindul az áradás, és megtörténik a pártszakadás is, az indulatok tombolása a régi függetlenségi építmény sorsa. Egy szürke indítványon fordult meg a függetlenségi építmény sorsa. Egy Isaák Gyula nevű képviselő azt indítványozta, hogy a párt Kossuth Lajos végakaratahoz híven mondja ki határozatilag az egyházpolitikai javaslatok sürgősségét. Justh Gyula és hívei magukénak vallották az indítványt, mellette is szavaztak, de az Ugron-Polónyi társaság ellene szavazott és így Justh Gyula hét szavazattal kisebbségben maradt. Régi harcok, tusák, olcsó diadalok eredménye volt ez a szavazás. Az önérzetes Justh Gyula nyomban levonta a konzekvenciát, lemondott a függetlenségi és 48-as párt elnökségéről, és negyvenkettő magával kivonult az Üllői-úti párhelyiségből. Csak egyetlen képviselő volt jelen a sorsdöntő szavazásnál és pedig Beniczky Árpád, utólag azonban ő is Justhékkel tartott. Kiléptek a pártból Thaly Kálmán, Csávolszky Lajos, Helfy Ignác is. Az elnöki széket Bartha Miklós foglalta el Justh Gyula helyét, majd egy direktóriumra bízta az ügyek vitelét, amely direktóriumnak Ugron Gábor volt a feje. Az első alkalommal azt hangsúlyozta egy beszédében hogy az 1848-as eszmék már elavultak, újbakról kell gondoskodni.

„Ó, ti erdélyiek! - kiált fel Csávolszky lapjában, az Egyetértés-ben Mezei Ernő - tönkreteszitek a jobb és baloldalon egyaránt hazánkat!”

A kivonultak egyelőre Justh Gyula lakásán üléseznek de Komjáthy Béla és Kállay Leopold már keresik az új körhelyiséget.

Hol volt ez alatt az idő alatt Kossuth Ferenc, aki természetesen kültagja volt a függetlenségi és 48-as pártnak? Sokan keresték őt ezekben a napokban, amikor a leghatalmasabb országgyűlési párt, amelyre büszkén nézegetett a régi Magyarország, mert a szabadság eszméjének hatalmát látta a párt nagyságában, bomladozott, roskadozott, földindulásként omladozott?

Kossuth Ferenc Nápolyban volt öccse látogatására. Onnan írja levelét, amelyben a Justh Gyulával való barátságról tesz vallomást, hiszen már jól tudta korábbról is, hogy Ugron Gábor nem jó szemmel nézte Magyarországra való hazatérését. Kossuth fia tehát a Justhtal maradt kisebbséggel tart. Nem is volt oka ezt megbánni a későbbi esztendőben.

Mire Kossuth Ferenc hazaérkezett, már teljes volt a szakadás a függetlenségi pártban. A kétfelé vált párt tagjai úgy gyűlöltek egymással, mint akár Eötvös Károly Polónyi Gézával. Volt oka Kossuth Ferencnek bűnnek érezni a fejét, nem így gondolta ő a dolgok menetelét, amikor atyja koporsója után hazatért hazájába.

A pártviszály hatása kiterjedt az abban az esztendőben megtartott márciusi szabadságünnepre is. Sokkal csendesebb volt a tavasz diadalmas öröme, mint más esztendőkben idáig. Kossuth Ferenc beszélt ugyan a Vigadóban az egyetemi ifjúsághoz, de szavai sokkal bágyadtanban, kevesebb hatással hangzottak el, semhogy emlékezetessé teheték volna a márciusi ünnepet.

Ezekben a kedvetlen, fárasztó, csüggedt napokban váratlanul meghalt Csigó Pál, a tapolcai követ. Azt lehetne mondani, hogy Csigó Pál halálával tette magát nevezetessé, mert ime a tapolcaiaknak az jutott eszükbe, hogy Kossuth Ferencet kellene a helyére megválasztani és mandátumot adván a kezébe az országgyűlésre küldeni, hogy ott bontsa ki tehetségeit, melyeket atyjától nyilvánvalóan örökölt.

Kossuth Ferenc a pártviszály miatt meglehetősen deprimált lelki állapotban volt, a dunántúli viszonyokkal sem igen volt ismerős és így habozott, a tapolcai küldöttségnek választ adni, de ott volt a lelkes Sümegi Vilmos, aki valósággal ráerőszakolta a habozó Kossuthot a jelöltség elfogadására. Sümegi, mint a viszonyokkal ismerős férfiú, esküvel garantálta Kossuth Ferenc győzelmét.

Az 1895-ik esztendő márciusának utolsó napjaiban indul el Kossuth Ferenc a hatvan községet számláló tapolcai kerületbe. Nagy politikai kíséret ment vele. Komjáthy Béla, Lakatos Miklós, Illyés Bálint, Papp Elek, Boda Vilmos, Olay Lajos és Sturmán György képviselők voltak a kíséret tagjai. Balatonfüred volt az első állomás, ahol már negyven fellobogózott kocsni várta Kossuthot és társaságát. A balatoni körút alatt Füreden, Aszófőn, Örkényben, Udvarin, Örsön, ez a negyven zászlós kocsni nem hogy fogyatkozott volna, de százra növekedett. Ez a hosszú kocsisor bizonyította a balatonvidéki nép rajongását Kossuth fia iránt, minden ember, lélek, szív mellette volt, amíg ellenjelöltje nem akadt, még pedig Vörös László kereskedelmi államtitkár személyében. Vörös László tudniillik azzal kezdte agitációját, hogy vasuti vonalat ígért a tapolcaiaknak. Könnyen tehette, ő volt a kereskedelmi államtitkár. Úgy látszott, hogy Kossuth Ferenc sorsa ezzel meg van pecsételve, a lobogós kocsik száma százról lecsökkent húszra és ez a húsz kocsni se választókkal volt megrakva, hanem vendégekkel. Úgy látszott hiába éneklie a tapolcai piacon Sümegi Vilmos a maga szerelte kortesnótát:

„Nem kell vasút - éljen Kossuth!”

A vasút mégis csak nagy dolog volt, Tapolca felett mind borúsabb lett a szemhatár. Kossuth Ferenc a régi választási szokások szerint egész idő alatt „kerületében” tartózkodott és Saáry Gyula birtokos házából nézegette, hogy vonul fel a rend fenntartására a szombathelyi huszár-ság, a győri gyalogság, nem is szólván a vasutasokról, akik államtitkáruk mellett küzdöttek.

A nagy apparátus azonban mégsem használt a kormánynak, Kossuth Ferencet megválasztották. 1103 szavazatot kapott Vörös László 763 szavazata ellenében. Szkublics Gyula a választás elnöke még aznap átadta Kossuth Ferencnek a mandátumot és Kossuth Lajos fia az esti vonattal mint megválasztott képviselő tért vissza a fővárosba 1895. április 10-én.

Merénylet Budavárott és Kossuth Lajos iratai.

Mialatt Kossuth Ferenc zászlós kocsijaival a Badacsony hegysége alatti kisközségeket járta a tapolcai mandátum érdekében, mint hajdanán apja, csak azzal a különbséggel, hogy az országot állította talpra, - Pesten és Budán is történtek dolgok, amelyek leginkább azért történhettek, mert Magyarországon újból kezdetét vette a Kossuth-kultusz.

Szeles Adorján „felrobbantotta” a Hentzi-szobrot.

Ez a bizonyos Szeles Adorján koromfekete bajszával, kissé himlőhelyes arcával, lelkes tekintetével, dalárdista hangjával, jó megjelenésével, nacionalista rajongásával azokból a józsefvárosi kisvendéglőkből jött, ahol ezekben az években mindenütt Kossuth-asztaltársaságokat alakítottak, nemzeti ünnepélyeket rendeztek, hazafias verseket és lapokat írtak, de itt volt a főváros területén legerősebb a függetlenségi eszme. Nem vacsorázhatott senki a Schwerteczki-féle vendéglőben, akinek a nőegylet tagjai nemzeti kokárdát ne tűztek volna kabátjára és be nem írátták volna valamely hazafias egyesületbe. Itt határozta el a félig kalandor, félig hazafi Szeles Adorján, hogy valamely nevezetes dolgot fog véghezvinni abban az esztendőben, amikor a Kossuth-névtől zengett Magyarország.

Szeles barátai; Inczédi László, Zarándy A. Gáspár, Schäffer (Sáfár) László és más hirlapírással foglalkozó fiataloskedvű úriemberek ezidőtájt az „Olvasd!” című hetilapot írták, amely szélsőséges cikkeivel, „királlysértéseivel” gyakran adott alkalmat arra, hogy magáról beszéltesse.

A Hentzi-szobor ellen elkövetett merénylet, amely ugyancsak az „Olvasd” című hetilap érdekében történt volna, egy lőporral telített szardiniás doboz és egy kenderkóc darab felhasználásával hajtatott végre, korántsem az orosz nihilisták bombájával, amellyel a cárok vonatait a levegőbe röpítették. Bombavetőik mindig voltak és lesznek a világon, mert a pusztításnak majdnem annyi gyönyörűsége van, mint az alkotásnak, a Szeles Adorján bombája azonban nem is úgy készült, hogy romboljon, mert legalább egy félmásza lőporra lett volna szükség, hogy a levegőbe röpítse a sok mázsás, öntöttvasból való és Budavár elestét példázó szoborművet, amely egy haldokló osztrák katonatisztet ábrázolt.

Fantasztikus álmok, kiskorcsmai beszédek, asztaltársasági hősködések, gyerekes fogadkozások eredménye volt a szardiniás doboz felrobbantása, amelyet nem is hallott meg más, csak egy miniszterelnökségi számtiszt, aki éppen akkor - éjfél után - volt hazatérőben a „Balta” vendéglőből és egy várbeli kapun a kulcslyukat kereste. A számtiszt úr figyelmeztette a környéken posztoló konstáblert az éjjeli puffanásra, amely a Hentzi-szobor felől elhangzott, a konstábler jelentést tett feljebbvalóinak, akik mint Ferencz József idejében szokás volt: nagy feneket kerítettek a dolognak, mint minden olyan ügynek, amely az uralkodó érzékenységét érintette.

Magyarországon csak Ferencz József révén vihette valamire az ember, ennél fogva Őfelsége személyét belekeverni valamely ügybe biztos sikert jelentett. Már pedig köztudomású volt, hogy a Hentzi-émléket Ferencz József állíttatta azoknak a várvédő osztrák katonáknak az emlékeztérére, akik Görgey hadai ellen Budavárát védelmezték. Katonaemlék volt, vitézek megtisztelése. Csak éppen a neve, a Hentzi-név bántotta a magyarokat, még pedig oly fájdalmasan, hogy még a legjózanabb hazafiak is felkiáltottak örömeikben, amikor „merényletet” követtek el a Hentzi-szobor ellen.

Szeles Adorján a merénylet után miután a vár alatt a Rudas-fürdőben egy kabinban töltötte az éjszakát, eltűnt. Külföldre szökött. Csakhamar akadt azonban denúciáns egy Tóth Ödön nevű tisztiorvos személyében, aki maga is tagja volt a merénylet józsefvárosi asztaltársaságának és

így pontosan tudta, hogyan követték el a merényletet. Nagy volt az izgalom. A dolog hetekig foglalkoztatta a közvéleményt, Szeles szökése, külföldről jött nyilatkozatai, barátainak vallo-másai csemegéül szolgáltak az akkori nacionalista sajtónak, amely Ferenc József kemény uralma alatt ilyen apróságokkal vélte bosszantani a királyt, amíg Ferenc József egy bécsi kihallgatás alkalmával így szólt Bánffy Dezsőhöz:

„Eh, ne beszéljünk erről az éretlen csínyről, nem érdemes róla beszélni!”

Erre a nemzeti vértanúvá avanzsiroztatott Szeles Adorján „főszerkesztőt”, aki Svájcban és Franciaországban Kossuth Lajos szerepét akarta eljátszani, itthon nyomban degradálták. Személye csak addig volt érdekes, amíg a hazafias közvélemény azt vélte, hogy sikerült Ferencz Józsefet kihozni a sodrából. A király nyilatkozata után Szeles Adorján nevét még csak egyszer nyomtatták le a pesti ujságok, még pedig akkor, midőn néhány év múlva kinevezték a magyar királyi kereskedelmi miniszteriumba tisztviselőnek.

Kossuth Ferencet azonban végtelen zavarba hozta a „merénylet”, amelyet a nagy fantáziák, amelyek ezidőtájt a legboldogabb békében hatalmasan működtek, igyekeztek összefüggésbe hozni az ő tapolcai megválasztásával. Nem is akart a képviselőházban mutatkozni ama harminc nap elteltéig, amíg mandátumát a törvény szerint igazoltnak lehetett tekinteni. Csak a Ház elnökénél, Szilágyi Dezsőnél tett látogatást és ott is csak névjegyét hagyta hátra, miután még Szilágyi Dezső sem volt egészen bizonyos abban, hogy Ferencz József milyen szemmel nézi Kossuth Ferenc tapolcai megválasztását.

Arany kor volt ez, amikor minden érzelem és cselekedet az országban az uralkodó kedvére történt. Más történetírók természetesen azt mondják, a szolgaság kora volt, amikor a nemzet maga óhajtotta a zsarnokságot, annyi szabadságos és mégis boldogtalan esztendő után.

Ferencz Józsefnek azonban semmi kifogása sem volt az ellen, hogy Kossuth Lajos fia mint megválasztott képviselő bevonuljon a magyar országgyűlés házába. Sőt - Ferencz József uralkodása alatt megtörténhetett az is, hogy Kossuth Lajos iratai az emigrációból könyv alakjában megjelenjenek, amely művek rendezésére pedig éppen Kossuth Ferenc vállalkozott. A nyomda a könyv kiadásához százezer forint hozzájárulást kért a kormánytól és Bánffy Dezsőnek volt bátorsága ezt az ügyet Ferencz József elé terjeszteni, mire a király így válaszolt:

„Gondoskodjék legalább arról, hogy ne üssenek nagy zajt a dologgal. Nem szeretném, ha kormányom abba a helyzetbe kerülne, hogy védelmére kelljen kelni egy olyan szubvenciónak, amelynek a kérdését egyesek felhasználhatnák arra, hogy a kormány eljárásának törvényszerűségét sikerrel megtámadhassák”.

Igazi ferenczjózsefi szavak, amelyeket a „Budapesti Tudósító” című félhivatalos közöl az érdekeltekkel, így Kossuth Ferencel és a nyomdatársulattal is. Nincs tehát többé akadálya annak, hogy Kossuth Lajos iratait a hivatalos körök is méltányolják.

Mikor Kossuth Ferenc bevonul a képviselőházba, ugyanakkor báró Bánffy Dezső kormánya kétmillió forint rendkívüli kiadás megszavazását kéri hadügyi célokra. Kossuth Ferenc és társai, Helfy Ignác, Mülek Lajos, Nánássy Ödön a kormánnyal szavaznak, még pedig abból a szempontból, hogy a magyar kormánynak juttatván a pénzt, megakadályozzák, hogy azt Kriegshammer, a közös hadügyminiszter kivihesse az országból.

Bánffynak valóban szüksége volt a barátságos támogatásokra, mert ez a kandurbajszú erdélyi fi nagyobb dolgokat mert, mint bármelyik más elődje a miniszterelnöki székben.

Szembeszállott Agliardival, a pápa bécsi nunciussával, aki Magyarországra jött látogatóba és ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy az egyházpolitikai javaslatok ellen agitáljon. Csaknem kikergette a római pápa bíbornokát az országból, amikor az Nagyváradon a polgári házasság

ellen nyilatkozott. A római pápa nagy úr, mondta Bánffy, de Magyarország belügyeibe nem avatkozhat. Nagy zene-bona támadt Bánffy önérzetes fellépéséből. Kálnoky, a közös külügy-miniszter, aki természetesen a római küldötnök fogta pártját, kénytelen volt deferálni Bánffy előtt, sőt rövidesen lemondását is beadta. Igaz, hogy Ferencz József olyan bizonyítványt adott neki szolgálatairól, amelyet kevés miniszter kapott odáig, megajándékozta a Szent István-rend nagykeresztjéhez való gyémántokkal. De végeredményben Kálnoky mégis csak elejtette és Goluchowszky Agenort, egy addig teljesen ismeretlen lengyel grófot nevezte ki helyére a császári Ház és a külügyek miniszterévé, Agliardit is visszahívták Rómába a nemsikerült kiküldetés után.

Bánffy hatalma tetőpontjára érkezett. Még magyar udvarmesterséget is kierőszakolt a királytól a budai Várpalota részére. Ferencz József ki is nevezte Apponyi Lajos grófot „udvari marsallnak” Budára, de természetesen Hohenlohe hercegnek, a bécsi főudvarmesternek rendelkezése alá.

Nagy dolgok voltak ezek.

Csak a korabeli magyarok tudták értékelni az izgalmakat, hangulatváltozásokat, reményeket, csalódásokat, amelyekkel ezek az események jártak. Soha ilyen politikai lendület, szinte az egész emberi létet betöltő és foglalkoztató politizálás Magyarországon nem volt. Az egész ország lélegzetfojtva hallgatta Bánffy szavait, amelyeket Agliardi nuncius viselkedéséről a képviselőházban elmondott:

„A legfelsőbb helyről fel vagyok hatalmazva annak kijelentésére, hogy a nuncius úr túllépte diplomáciai hatáskörét... Eljárása tapintatlan volt. Szerfölött tapintatlan!”

A tüntető tapsokból kijut Kossuth Ferencnek is, amikor nyíltan Bánffyt támogatja és Rákosi Jenő tűnődve írja Kossuth Ferencről a Budapesti Hirlap-ban:

„Deák meghalt, Kossuth is meghalt. Most megválasztották Kossuth fiát képviselővé, hogy apja politikáját folytassa és ő kimondotta Tapolcán, hogy neki semmi közös ügy nem kell, se közös hadsereg, se közös külügy. Teljes szeparációt kíván Ausztriától, amellyel egyetlen közösséget ismer el csak - amiben atyjától eltér - a fejedelem közösségét.”

Rákosi Jenő csupán két ellenfelét látta Kossuth Ferencnek az élők között: az egyik Andrássy Gyula gróf volt, aki a hatvanhetes politikának már születésénél fogva továbbépítője, a másik Tisza István, ugyancsak származásánál fogva a Kossuth ellenes tiszakálmáni politika folytatója.

Más ellenfele nem volt Kossuth Ferencnek ebben az országban, elérkezett tehát annak az ideje, hogy Kossuth Ferenc helyreállítsa a nápolyi távolléte alatt szétzüllött, eszeveszetten felbomlott függetlenségi pár egységét.

Nagyszalontán tartják meg az első gyűlést, ahol Kossuth Ferenc megkezdi agitációs munkáját, hogy a függetlenségi pártot mint annak vezére egyesítse. Itt már elismerik Kossuth pártvezérségét, mert ő az egyetlen, akinek még módjában lehet jóvátenni az utóbbi hónapok rombolásait. Itt hangzik el először a párt új neve - egyszerűen „függetlenségi”-nek nevezendi magát a „48-as” elhagyásával.

A Tiszák vármegyéjében, Arany János megalkuvó józan honában Biharban azonban nem sikerül a zászlóbontás oly országos sikerrel, mint ezt várni lehetett volna. Igaz, hogy része volt abban az ottani követnek is, a függetlenségi Lukács Gyulának, aki Kossuth ellenfelei közé sorozódott és el se kísérté Kossuthot kerületébe. Másrészt a közeli Nagyváradon, e rendkívüli számító, élelmes városos átmenő táviratok, az ottani postaigazgatóságnál, bizonyos cenzura alá vétettek. Nem volt ott Szalontán az ügybuzgó Pichler Győző sem, Isten tudná merre kalandozott el a legszolgálatkésebb, lármacsínáló fiatalember? Hiába hangoztatja

Kossuth, hogy „nézzétek, merre megyek és kövessetek!” - a szalontai hajduk egykedvűek maradtak, mintha olyan öregek lennének, mint Arany János. A legvénebbek azzal adtak kifejezést Kossuth Ferenc látogatása felett való megindultságuknak, hogy a 48-ban elrejtett Kossuth bankókat kínálták Ferencz úrnak beváltás végett. De annál nagyobb siker kísérte a szolnoki gyűlést, amely egybe volt kötve az ottani követ Justh Gyula beszámolójával választói előtt.

A képviselők életében a beszámolók mindig nagy napokat jelentettek. Még nagyobbnak látszott e beszámoló Justh Gyula életében, akinek ekkor a függetlenségi 48-as párt szétforgácsolódásáról kellett számot adni. Továbbá számolni kellett arról, hogy miért támogatja a kormányt a függetlenségi vezér az összes kérdésekben, mintha Bánffy a függetlenségi párt segélyével kormányozna. Sokan kritizálták, hogy a függetlenségi párt támogatta az egyházpolitikai javaslatokat és kiáltozták is Szolnokon, Rákócson, ahol Justh Gyula beszámolóját tartotta:

„Pogányokká akarnak tenni minket!”

Az agitáció Justh Gyula és Kossuth Ferenc ellen elsősorban a néppártból indult ki, amely egyre erőteljesebben szervezkedett a polgári házasság ellen és ugyancsak megzavarta Bánffy kormányzását. Szolnokon egy pap, Marklez, a „szolnoki barát” agitált a leghevesebben és hiába esküdött meg Justh Gyula ünnepélyesen a szolnoki piacon, hogy lemond mandátumáról, ha egy esztendő alatt rossz következményei mutatkoznának a polgári házasságról szóló törvénynek. Régi politikusoknak az a színpadi póza már nem hatott kellőképpen a népre.

Mindamellet a szolnoki gyűlésnek mégis országos visszhangja támadt. Mihelyt nyilvánvaló lett, hogy Kossuth Ferenc hajlandó átvenni a függetlenségi párt elnökségét, egyre hangsúlyosabban nyilatkozott meg a közvélemény az egyesülés és kibékülés mellett. Kossuth Ferenc pártvezérsége mind tetszetősebb lett a függetlenségi politika hívei előtt. Egymásután kínálkozik fel Miskolc, Hermann Ottó kerülete, meg Sátoraljaujhely, hogy a függetlenségi pártok egyesítése érdekében ott gyűlést hirdessenek, de Kecskemét megelőzi valamennyit.

Eötvös Károly vitte le Kossuth Ferencet Kecskemétre és kétszáz ceglédi ember szegődött mellé testőrül, hogy a szolnoki jelenetek a felizgatott nép körében meg ne ismétlődhessenek. De Kecskeméten, ahol a közszeretettel álló Szappanos István házában szállott meg Kossuth Ferenc, más hangulat fogadta a gyűlésre érkezetteket. A régi Kossuth-ünnepek ismétlődtek meg a városban és lelkesen hallgatták Eötvös Károly szavait, midőn Kossuth Ferencet üdvözölve, a következőket mondta:

„Három városból akarták eddig kormányozni Magyarországot: Bécsből, Rómából és Turinból. A bécsi kormányzat nem kellett, mert német volt, a római kormányzat nemzetellenes, a turini kormányzat pedig hazatért. Ime Magyarország új kormányzata Kossuth Ferenc személyében!”

A kecskeméti nép százszorosán visszhangozta az éljent.

Justh Gyula, aki betegségében a Császár-fürdő lombjai alatt gyógyíttatta magát, egy júliusi napon messziről hallhatta, hogy az ő vezérségének immár befellegzett. Kisiklott a hatalom a kezéből. Kossuth Ferenc útját többé megállítani nem lehet.

De van-e oly bölcs ember, aki némán félreálljon a mellőztetések idején?

A kecskeméti gyűlés után kezdődött csak a hadd el hadd, a függetlenségi pártban. A képviselőház amugy is szünetet tartott, a delegáció Bécsben ülésezett és élvezte az udvari ünnepélyeket, amelyeket Ferenc József és Erzsébet királyné rendeztek.

A királyné csak a delegáció kedvéért, illetve hogy királyi férjének segítsen, halasztotta el bártfai utazását, amelyet Jókai Mórral megbeszél: a Burgparádék fénye, varázsa mindig hozzájárult ahhoz, hogy a közös ügyek, kívánságok, magyarok, horvátok, lengyelek részéről ne akadályoztassanak.

Ebben az évben különösen kitesz magáért a bécsi udvar a vendéglátásban. Mesebeli pompa várja a delegáció tagjait az ódon Hofburgban, midőn annak termei kinyílnak az ideküldött képviselők előtt. Az új titkos tanácsosok, Goluchowszky külügyminiszter és Jósika báró, a király személye körüli magyar miniszter leteszik az esküt. Münnich Auréllal, a hadügyi előadóval félórát beszélget a király, Andrassy Gyulának ígéretik, hogy majd Calica báró helyére nagykövetté nevezik ki - Konstantinápolyba.

Ugyanakkor Bécsben az antiszemita mozgalom úgy megerősödik, hogy dr. Luegert, a „Szép Károlyt” választják meg polgármesternek a világváros nagy meghökkenésére. No van mit beszélni szerte Európában!

Mialatt azonban Bécsben mindezek történnek, mialatt Magyarországon az egyesülés előtt álló függetlenségi párt még egyszer rohamra megy egymás ellen, hogy „pusztuljon a férgese!” „csak a fejét, hogy meg ne sántuljon” - az alatt Kossuth körutazása egyre tovább tart, mintha valóra akarná váltani azt az ígétét, hogy minden magyar testvérével meg akar ismerkedni és kezet akar szorítani.

Tehetség dolgában kétségtelenül nem vetekedhetett atyjával Ferenc, de az bizonyos, hogy energiája Kossuth-örökség volt.

Ezen a nyáron még arra is volt érkezése, hogy Lajos öccsét Nápolyban meglátogassa. Élete kedves emlékei Olaszországhoz fűtéek. Vissza-vissza szálltak gondolatai a múlt időbe, amikor csak acélt kellett olvasztania, nem pedig emberi lelkeket.

Olaszországi tartózkodása alatt vette a hírt, hogy a leghűségesebb barát, a legderekből férfi, Károlyi Gábor gróf veszélyesen megbetegedett s rövidesen meg is halt, miután édesanyjának átadta jegyesujján viselt úgynevezett Borgia gyűrűjét, amelyben elhunyt felesége hajszálait tartogatta. A romantikus gróf halálát sokan meggyászolták Magyarországon. A nemzeti fantáziából való férfi volt ő, választókerülete: Cegléd úgy meggyászolta, mintha legjobb fiát vesztette volna. Édesanyja Károlyi Györgyné Kaplonyban temette el fiát.

Kossuth Ferenc még a temetésre se érkezhetett haza idejében. Mire megjött, már várták a ceglédiek a nevezetes Gubódyval élükön, hogy Károlyi Gábor örökét felajánlják legméltóbb utódjának. De Kossuth lelkiismerete szerint nem hagyhatta el a derék Tapolcát, amely a közelmúltban oly emberfelettien küzdött érte. Maga helyett B. Molnár Samut, a ceglédi függetlenségi párt elnökét ajánlotta. Azonban csalódás érte Kossuth Ferencet, már a választás napján melankólikusan búcsúzott Ceglédől:

„Most elmegyek, de nem tudom mikor jövök vissza”.

Egy Hegedüs Károly nevű pesti fiskális 102 szótöbbséggel megverte Kossuth jelöltjét.

Ez a szeptember hónap más csalódásokat is hoz magával.

A 48-as függetlenségi párt Justh Gyula felgyógyulása után szokásos értekezletére készülődik, - mert a pártok megtartották ceremóniás üléseiket. Egy-két nappal az értekezlet előtt támadás jelenik meg Rákosi Jenő lapjában a „Budapesti Hírlap”-ban. A cikkek azt magyarázza, miért van Kossuth Ferenc úgy odakötte Justhhoz és Eötvös Károlyhoz, hogy nem válhatik el tőlük.

„A szálak még Turinba nyúlnak vissza. A kormányzó házában a halállal vergődő utolsó napjaiban nagy pénzsükség volt. A kinnlevő képviselők sürgönyöznek haza, hogyha be-

következik a nagy katasztrófa, küldjenek ki sürgősen pénzt, hogy a nagy halotthoz méltó temetést lehessen rendezni. Bartha Miklós, a függetlenségi 48-as párt alelnöke ki is utazott a párt körében összegyűjtött tizezer forinttal, de a Kossuth-fiúk ezt köszönettel visszautasították. Barthát megelőzőleg irt azonban Turinba Eötvös Károly, aki az elutazást megelőzve Budapesten erősen buzgólkodott úgy a kormány körében, mint a Lipótvárosban és Terézvárosban Kossuth érdekében.

Ezért való hála fűzné oly szorosan Kossuth Ferencet Eötvös Károlyhoz?

Avagy Kossuth Lajos politikai végrendeleteinek misztikussága, Kossuth iratainak évtizedekre a múzeumba zárásának a rejtelmei kötik Kossuth Ferencet Eötvöshöz?

Ugyancsak megemlíti a cikk Justh Gyulának egy nyilatkozatát, amelyet Orosházán tett volna:

„Ha Kossuth Ferenc nem alkalmazkodik hozzánk, majd leleplezem!”

Az egész cikkből a régi magyar politika kútmérgezéses zamata áradt.

Igen, valóban így dolgoztak apáink, amikor a politizálásra adták magukat. Semmi se volt előttük elég szent, ha egymás bosszantására törekedtek. Még a haldokló Kossuth Lajos pénztelensége is argumentumnak bizonyult!

Kossuth Ferenc megszólal.

Ezalatt Pesten nagy dolgok történnek. Beköszönt október 1-e, a polgári házasság, az állami anyakönyvvezetés életbelépésének napja. Mátrai Józsefnek, a II. ker. anyakönyvvezetőnek jut a szerencse, hogy először eskessen. Fekete brokátselyem attilát varrat a nagy napra, aranyrojtos nyakkendőt köt, fejére prémes kucsmát, mellére széles nemzeti szalagot tesz. Krieshaber Károly vállalkozó és Mezei Anna, Mezei Mór országgyűlési képviselő lánya az első pár, aki Magyarországon polgári házasságot köt. Soha ennyien nem voltak polgári esküvőn.

Egyre-másra házasodnak politikusok, képviselők, akik valaha az egyházpolitikai vitákban résztvettek: többnyire tanui tisztet vállalnak az első napokban.

Az anyakönyvvezetői kinevezések hosszú oldalakat töltenek meg a hivatalos lapban, az új állások megbékítik a közvéleménynek azt a részét is, amely eddig kárhoztatta a polgári házasság törvénybe iktatását. Új címet kap a közös külügyminiszter is: „Cs. és kir. háziminiszter” lett a címe, mielőtt Ferenc Józsefet Zágrábba elkísérné, ahová huszonkét esztendő után először látogat el a magyar király, aki a horvátoknak is királya: Kralj Franyó Josip néven. A király kíséretében van Bánffy Dezső magyar miniszterelnök is.

A király zágrábi időzése alatt olyan rettenetes dolog történik a Jellasics téren, a kardjával Magyarország felé mutató lovasszobor körül, hogy minden magyar embernek arcába szökik a vére. Horvát suhancok, a Frank-fiúk meggyalázzák a magyar zászlót. Leszakítják, sárba lökik, széttépik, elégetik. Az államvasutak zágrábi műhelyéből öt markos géplakatos ugyan nyomban a Jellasics téren terem és alaposan elagyabugyalja a suhancokat, de a botrány megtörtént, a nacionalista sajtó sebzett oroszlánként üvölt fel Budapesten.

A zágrábi községtanács a hibát jóvá teendő még e napokban a város díszpolgárává választja Bánffy magyar miniszterelnököt, mire csak az történik, hogy a Pestre érkező miniszterelnököt „Bánffynovits” névre keresztelik. Apponyi Albert, Ugron Gábor interpellációra készülődnek, sőt a képviselőház napirendje előtt, Kossuth Ferenc is felszólal, elmondja *szűzbeszédét*, amint ebben az időben az első képviselőházi felszólalást nevezték.

*

Milyen volt Kossuth Ferenc szűzbeszéde?

„Kossuth lassan, monoton hangon kezdett beszélni, de utóbb fellendült a hangja és bátran, szabadon csengett az üvegfedél alatt. Nem volt annyira színes és izgató, mint aminőnek pártfelei és a kormányon várták, de kétségtelenül eleganciával volt előadva”, - írja a tudósító a beszédéről, amelyet Kossuth, a régi, Sándor-utcai parlamenti épületben tartott és amely valóban Kossuth Ferenc leggyengébb beszédei közül való.

„A kormányok 1868 óta nem érvényesítették a magyar állameszmét Horvátországban a kellő eréllyel és a kellő következetességgel. Nem ellenőrizték a horvát autonómiát kellő vigyázattal; annyira nem ellenőrizték, hogy most megértjük azt, hogy Horvátország gyújtópontjává lett az állambontó törekvéseknek!”

„Tekintsük most azt, hogy a király mit mondott és mit írt Zágrábban és én előre is kijelentem, hogy midőn erről beszélek, akkor is csak a kormánynak tetteit bírálom, mert ismétlem, hogy a királyi nyilatkozatokért a kormány felelős”.

„Mikor a zágrábi ajándékozó küldöttséget fogadta a király, megköszönte, hogy Zágrábban hazafias és dinasztikus nyilatkozatok történtek, megköszönte, hogy dinasztikus és hazafias nyilvánulások történtek akkor, mikor négy napig a magyar állam zászlaját, a magyar állam

jelvényeit folyvást sértegették és akkor, amidőn a magyar királyt az utcákon mindenütt úgy fogadták, hogy „Éljen a horvát király”, pedig tudtommal horvát király Szent László óta nincsen”.

Mint a képviselőházi tudósítás mondja: „hosszantartó zajos éljenzés és taps a bal és szélsőbal oldalon” követte Kossuth Ferenc szűzbeszédét. De ez a nap Apponyi és Ugron Gáboré volt, mert ezekkel a szónokokkal mégsem vetélkedhetett Kossuth Ferenc. Még Pázmándy Dénes magyarázta a zágrábi eseményeket, mint szemtanú, de a kormány oldaláról leintették, hogy inkább rendezze a tervbevett bikaviadalokat, amelyekre Spanyolországból akar hozatni viadorokat és bikákat, holott toreador meg bika is van elég hazánkban is.

Bánffy három nap múlva válaszolt Kossuth Ferencnek, még pedig azon kezdvén, hogy Kossuth Ferenc kijátszotta a házszabályokat a napirend előtti felszólalásával, amelyre tulajdonképpen nem is kellene felelni. Nem is Kossuthnak felel a zágrábi dolgokban, hanem a szabályszerűen interpelláló Apponyi Albert grófnak és Pázmándy Dénesnek. Kossuth méltatlankodva, elpirulva válaszol Bánffynak, de a kormánypárton olyan zaj van, hogy Polónyi Géza felkiált:

„Legyenek annyi illendőséggel az urak, hogy hallgassák meg Kossuthot.”

A közvélemény azonban Kossuth mellett van, elítéli Bánffy magatartását, ami abból is kitűnik, hogy a magyar zászlót megvédelmező géplakatosok családjai részére 31500 forint országos adomány gyűl össze.

A képviselőházi bemutatkozás után Kossuth Ferenc megint jobbnak látja, hogy körútra menjen. Általában a vidéki magyarság ragaszkodása, lelkesedése, rajongása volt az, ami Kossuth Ferencet a jobb jövő reményével kecsegteti. A törvény értelmében a következő évben (1896-ban) képviselőválasztásokat kell tartani Magyarországon, majd akkor válik el igazán, hogy Kossuth Ferenc agitációs utazásainak mennyi erejük volt. A pesti politikusok elgáncsolásaival, intrikáival szemben a magyar nép szeretetében bizakodik Kossuth. Nem mond le egy percre sem ideáljáról, az egyesített hatalmas, nagy függetlenségi pártról. Az ő missziója Magyarországon ettől nem tér el, bár a viszonyok, az emberek, a körülmények mindig több nehézségeket gördítenek elébe. Ugron nyíltan hangoztatja, hogy Justh Gyula és vele Kossuth Ferenc is tulajdonképpen a kormányt szolgálják, aki őt hallja elborzad, hova jutott a függetlenségi párt másik fele. A magyar politika tükrébe nem tanácsos e napokban nézegetni, csupa rágalomban, gyűlölködésben eltorzult torzképet lát az ember. Néha úgy tűnt fel, mintha Kossuth Ferenc bontotta volna meg hazajövetelével az addig egyező függetlenségi pártot. Mindenért őt okolják. Szerencsére elég széles a válla, hogy elbírja a viszontagságokat, Ugron támadásait, Justh Gyula féltékenységét, a rágalmakat, amelyekkel pártja és ellenfelei illetik.

De bármily méretű az ellenkezés Kossuth Ferenc vezérsége ellen, az ország kitart Kossuth Ferenc mellett. Nemzeti ünnepség, ha megérkezik valahova. Szaporodnak Kossuth hívei mindenütt, ahol megfordul. Valóban teljesül idővel az a kívánsága, amellyel beköszöntött hazájába, hogy minden magyar emberrel meg akar ismerkedni. Alig félesztendei itthon tartózkodása után már neki van a legtöbb barátja az országban. Paraszt és úr egyaránt nyújthatja feléje a kezét; igaz, hogy ismeretségek révén különböző kérések, kérvények, sőt régi papírok, avas családi okmányok kerülnek elő, amelyek révén valaki az igazát keresi. Kossuth Ferenchez is hordja a posta az ország különböző városaiban tett látogatása után a régi pöriratokat, amelyek feltámasztásra várnak éppen a Kossuth fiú pártfogói beavatkozása révén. Nincsen olyan ismerős, akinek ne volna valamely kérni valója. De a nagyszalontai Kossuth bankók esete mégse ismétlődik meg.

Az esztendő már vége felé halad. Halottak napján másodszor koszorúzza meg a Kossuth-család (Ruttkayné, Ambrózovicsék) a kerepesi temetőben Kossuth Lajos sírját. Ferenc úr

érckoszorút visz atyja sírhalmára, meghallgatja az egyetemi ifjúság gyászünnepélyét a temetőben, program szerint történik minden. Kossuth Ferenc szemei mindig többet nedvesednek a könnytől, mikor atyja sírhalmára néz. Vajon mit gondol a holt kormányzó a másvilágon, hogy halála után másfél évvel az eszmét jelentő függetlenségi párt inkább szétszűllött, mint valaha. Reménye sincs az egyesülésnek, a békének, a testvériségnek, Justh Gyula ugyan állandóan fenyegetőzik, hogy lemond a vezérségről, de ezt csak azért teszi, hogy rossz kedvében megbékítsék. Ama sorsüldözött magyarok közé tartozik, akiknek mindig viaskodni kell valakivel, ha nem mással - önmagukkal.

Öntépő, önemésztő, önvádló magyar Justh Gyula, aki sohse lehet megelégedve a dolgok menetével, csupa keserűség, honfibanat, bús elégedetlenség az egész férfi. Ha nem volna olyan végtelenül becsületes, tán jóhiszeműségében is kétkedhetne a történetíró. De jelleme gyémánt, lelkiismerete minden magyar szabadsághőisével egyforma, szenved a nemzet sorsa miatt. Átadná az elnökséget Kossuthnak, de fél, hogy még nagyobb lesz a viszály, élesebb a testvérharc, amelyet inkább fedez önvérével, mint egy Kossuthéval, aki mégse azért küldetett, hogy testvérekkel harcoljon, hanem azért, hogy a nagy nemzeti szabadságért küzdjön. Lehangelődött, szinte reménytelenül végződik az 1895-ik év, csak egyetlen örömcsepp vegyül a függetlenségi párt keserű poharába. A régi ellenség, Tisza Kálmán, Nagyváradon kijelenti, hogy aggkorára való tekintettel visszavonul a politikai élettől. Hát ez is valami a sok rossz között.

A millénium jobban kedvez Ferencz Józsefnek, mint Kossuth Ferencnek.

Budapest a millenium évében volt a legszebb...

Embereknek s városoknak egyformán van bizonyos virágzó korszakuk, amelyben teljében vannak erejüknek és szépségüknek, amely korszaknak elvirágzása után megállíthatatlanul jön a hanyatlás. Budapest az ezeréves évforduló megünneplésére összegyűjtötte lelkének minden lendületét, vérenek bőségét, fantáziáját és vagyonát.

Ferencz József a leghatalmasabb király Európában, mindenütt tisztelik alkotmányosságáért, bölcsességéért, gazdagságáért. Ugyancsak fénykorát éli. A magyarság soha így áthatva nem volt királyhűségétől, - tán még nemzeti királyaink alatt sem. Az elvétve előforduló királysértést bíróságaink drákói szigorral büntetik. Elsősorban Ferencz József hódolatára készülődik az egész millenáris mozgalom, a király és a nép egyetértését akarja példázni minden ünnepély, a kiállítás megnyitásától kezdve, a hódoló felvonulások és a Mátyás templomban történő hálaadó istentiszteleten át a kiállítás bezárásáig.

Senki se vonhatja ki magát az ünnepi év hangulatából. A kereskedelem, amely ugyancsak a jólét legszebb korszakát éri, az ipar, a mezőgazdaság készülődik a leghatalmasabb produkcióra a városligeti kiállításra. Mindenki a kiállítás számára dolgozik, iparkodik, szervez. Mintha minden egyes magyar ember azt akarná megmutatni, hogy egyéni életével is megérdemli, hogy nemzete ezer esztendeje él e földön.

Házak megszépülnek, az emberek megfiatalodnak, az élet megittasul az örömtől Pesten...

Az ország pedig Budapest látogatására készülődik. Nincsen olyan lakósa az országnak, aki nem tervezne egy pesti vizitet a milleniumi évben. Át kellett élni ezt a soha vissza nem térő esztendőt, hogy az ember fogalmat alkothasson magának a nemzeti lelkesületről, - de az utána következő hanyatlásról is...

*

Ebben a korszakban valóban nehéz volt Kossuth Ferencnek lenni! Legalább is olyan formában, mint két esztendő előtti hazatérésekor, a vérmesebb gondolkozásuk elképzelték: a régi Kossuth világ megszemélyesítőjének, Ferencz József ellenlábasának, egy új szabadságharc megindítójának és bár a millenium évében Kossuth Ferenc már hivatalos vezére a Justh frakció által képviselt függetlenségi pártnak, szinte európai látókörű, magasabbrendű és gazdag tartalmú beszédeit a bemutatkozás ez évében tartja a képviselőházban. Mintha vizsgázná tudásáról, készségéről, rátermettségéről.

Hozzászól a költségvetési vitában a Bánffy kormány legtöbb miniszteri tárcájához, mert nagyvilági politikus módjára a budgetvitát véli legalkalmasabbnak arra, hogy egy képviselő megszolgálja választói bizalmát, megmutassa hozzáértését a legkülönbözőbb politikai tudományok terén. Nagy beszédeket mond a vallás- és közoktatásügyi, a kereskedelemügyi, a földművelésügyi, a pénzügyi tárcák költségvetéseinek tárgyalásánál. Most, hogy olvassuk ezeket a beszédeket: csakugyan bámulatba ejt Kossuth Ferenc ritka képzettsége, rengeteg tanultsága. Büszke lehetne bármely ország ily nagyműveltségű fiára. Nagy készsége meglepí még azokat is, akik közelebbről ismerték és beszédei mégis visszhang nélkül hangzanak el az országban.

Mért volt ez?

Két esztendő alatt országos körutazásain tán többet ígért, amint megvalósítani tudott?

Csalódott tán jellemében a nemzeti közvélemény?

Nem történt semmi, csak az, ami Magyarországon oly gyakori a nagy embereknek, az ország vezéreinek lejárásában, amikor azok már túlnőtték a normális népszerűséget, „a katonamértéket”, a hétköznapiságot.

Kossuth Ferencet is kikezdte a rágalom, mint már annyi kitűnő hazafit országunkban. A gonosz hírek pedig gyorsabban járnak, mint a telegráf útján küldött üzenetek.

Sokan kifogásolták Kossuth Ferenc öltözködését.

Kossuth Ferencnek a függetlenségi vezérnek például nem volt szabad oly ritka eleganciával öltözködni, mint e korszak leghíresebb gavallérjának, Károlyi István grófnak, a walesi herceg barátjának.

Kossuth pedig külföldi neveltetése révén, mindig sokat adott a külsejére.

Nyakkendőit, bár mindig egyszínű nyakkendőt viselt, Londonból hozatta, ruháit a legjobb szabónál varratta. Fehérneműje vetélkedett egy lordéval. És talán ő volt az első, aki e házikabátos, slafrokos, töröksapkás Magyarországon, otthonában selyempijamában fogadta reggel vendégeit, mert ebben a hálóöltönyben aludt is, Magyarországon ennek a híre úgy terjedt el, hogy csipkés, nőies ruhában alszik, pedig csak valódi szittya szem tévesztheti össze az Európában már szerte viselt pizsamát a női inggel.

Felelőtlen hírek jártak arról is, hogy Kossuth Ferenc piperkőc módjára sokkal több gondot fordít arcának ápolására, mint egy falusi magyar, aki esőben fürösztö, széllel szárítja arcát. Azt mesélték, éjszakára nyers marhahússzeleteket kötöz arcára, hogy bőre rózsaszínű legyen. Ebből pedig az volt az igazság, hogy Kossuth Ferencet egy olasz kénbányában, amelynek mérnöke volt, szerencsétlenség érte. Bányalégrobbanás elégette arcát, csaknem szemevilágát veszítette, arca azóta sokkal érzékenyebb volt, mint más ember arca, több ápolásra szorult, hogy az égés nyomai eltűnjenek. Kossuth Ferenc ebből az időből szokta meg, hogy arcával foglalkozzék. A véres marhahúsokról szóló mese természetesen a fantáziák szüleménye volt.

Felemlgették Kossuth Ferenc hibájául szinte nevetséges hiuságát is. Erről jóismerőse Szatmári Mór így írt a „Politikusok hiusága” című munkájában:

„Sok mindenféleképpen volt hiú Kossuth Ferenc. A hiúság igazán egyik jellemző vonása volt. Sok elhatározásában egyenesen hiúsága vezette, valamint sok csalódásának is hiúsága volt az oka. Hiú volt külső megjelenésére, nagyon gondosan, szinte választékosan öltözött, néha piperkőcséig és úgyszólván megkövetelte bizalmasabb embereitől is, hogy ezek is ügyeljenek ruházódásukra. Festette a haját, bajuszát, de nem igaz, hogy az arcát is kendőzte. Hiú volt az ízlésére, európai nyelvtudására, esztétikai készségére és tudós voltára. Mindezt szerette emlegetni. Hiúsága néha megmentette attól, hogy hitelt adjon füléhez is eljutott olyan rávonatkozó híreknek, melyek nem voltak kedvezőek. Sohasem hallottam tőle, hogy dicsekedett volna államférfiúi erényekkel, pedig voltak benne ilyenek, mert gyakran igen éles judiciummal tudott belelátni a dolgok zavarába: ellenben roppant sokat adott publicisztikai hivatosságára, pedig ez volt a leggyöngébb oldala. Néha, mikor betegen feküdt, igyekeztem rávenni arra, hogy az ő cikkírási napjain, ne dolgozzék. (A „Budapest” csütörtöki és vasárnapi számaiba irt vezércikkeket). Nagy megütközéssel utasította vissza és mindig azzal a megokolással, hogy a közvélemény lesve várja az ő cikkeit, a közvéleményt nem lehet megfosztani az ő cikkeinek olvasásától. Ha Kossuth Ferenc szabadulni tudott volna ezektől a hiuságoktól, jobban megismerhette volna az embereket s kitűnő kvalitásainál fogva nagyobb sikereket ért volna el államférfiúi szereplése terén”.

... Ezek után csak gondoljunk vissza azokra a hőskori legendákra, amelyeket ugyanebben az időben Ferencz József kispolgári egyszerűségéről, szinte puritán magánéletéről, szigorú aszkéta életmódjáról és katonás jelleméről beszéltek Magyarországon! Ahol egy Ferencz József diktálta a férfias erények tempóját, ott nagyon nehéz feladatuk volt a kevesebb vasból kovácsolt férfiaknak.

Mi történik Isten békéjének esztendejében?

Az 1896-ik esztendő az Isten Békéjének mondatik, legalább is így nevezi az Apponyi Albert vezetése alatt álló Nemzeti Párt, amely Horánszky Nándor útján többször hangsúlyozza, hogy a millenium esztendejében egyesülni kellene a hatvanhetes alapon álló pártoknak, hiszen csak így lehetne kormányképes Apponyi.

A millenáris esztendő a cigányok megszámlálásával kezdődik. Véletlen vagy szándékosság volt, hogy ép a magyarok veszik először számba a cigányt? Mindegy volt, a történelem beszél. 274.940 cigány találtatott Magyarországon, a legtöbb Biharban, csaknem tízezen. A muzsikáláson, vályogvetésen, teknővájáson kívül, bábasággal foglalkoztak, természetesen kártyavetéssel egybekötve, de akadt köztük egy segédjegyző és egy körjegyző is.

Budapestre új főkapitányt neveznek ki, Rudnay Bélát, hogy az ezredéves ünnepek alatt rend legyen az ország fővárosában.

Kossuth Ferenc az újesztendőt Nápolyban tölti öccsénél, ahol a családi ünnepet szokta tölteni.

Távollétében, mint mindig: megint összeacsarkodik a kétfelé szakadt függetlenségi párt. A Justh párt azzal gyanúsítja az Ugron-féle úgynevezett „anyapártot”, hogy több benne a kormánypárti érzelmű, mint a valódi függetlenségi elem. Mire Ugronék a következő dörgedelmes választ adják:

„A függetlenségi és 48-as párt gondos keresés ellenére sem talál kebelében olyan párttagokat, akik a kormánnyal bármilyen szövetségben volnának, vagy a kormányt támogatnák és így nincs oka bárkit is kizárni kebeléből”.

„Felszólítjuk a másik pártot is, hogy ők is vizsgálják meg pártuknak ügyeit, bár nem hisszük, hogy találnának, de vajjon nem akadnak-e mégis olyan egyének, akik a kormánnyal paktálnának, és ha akadnak ilyenek: zárják ki kebelükből”.

Ugyanekkor nyilatkozik Hentállér Lajos, hogy rágalom a híresztelés, mely szerint neki vicinális vasúti koncessziója volna.

Az Üllői-úton a régi párthelyiségben tanyázó „anyapárt” tovább firtatja a dolgot a József-utcai párttal. A József-utcai pártnak névleg Kossuth Ferenc az elnöke, de az ügyeket még mindig a haragos Justh Gyula a végrehajtóbizottság elnöke vezeti. Igazában a vezérséget Kossuth a Hungáriában, Justh Gyula búcsúbankettjén veszi át 1896 január 16-án, amikor úgy Eötvös Károly, mint Kossuth Ferenc a szeretet szavaival halmozzák el a visszavonuló Justhot. Justh mogorván válaszol az ünnepeltetésre. Ő - úgymond - helytállott mindig az eszmék mellett, amelyeket pártja vallott, de ez kötelessége volt.

A képviselőházban a budgetvitában, amely az esztendőt bevezette, Kossuth Ferenc már mint a függetlenségi párt elnöke szólalt fel az öreg honvédek nyugdíja érdekében. Beszéde sokkal sikerültebb volt, mint első felszólalása, igaz, hogy a téma is nagyon szimpatikus volt, amelyben szót emelt.

Öreg honvédek! Ismertük őket szelid aggságukban, kék sapkájukban, barna attilájukban. Valamikor díszítői voltak minden hazafias ünnepségnek, de igazában sok nyomorúságban volt részük a Soroksári-uti menházban. Kossuth Ferenc azt indítványozta, hogy vidékre kell a honvéd menházat helyezni, ahol egészségesebben, olcsóbban táplálhatnánk a nagy idők tanuit.

Bánffy Dezső felborzolja macskabajszát és nyomban válaszol Kossuthnak. A honvéd menházat őfelsége koronázási aranyaiból építették, amelyeket visszaajándékozott a nemzetnek. Meg kell kérdezni az ajándékozót, ha adományával valamit tenni akarunk.

Kossuth Ferenc nem is szólt többet, mikor észrevette, hogy Ferencz József van a háttérben.

Ugron is felhasználja az alkalmat, hogy újból megkezdje egyik támadását Kossuth ellen:

„Újévtől kezdve - úgymond, - az úgynevezett Kossuth-árnyalat mindig csak helyeselt a kormánynak; a Nemzeti-párt az „Isten Békéje” miatt nem mehetett egész erővel a tárgyalásokba, csak mi, az „anyapárt” folytattuk a küzdelmet s ma rosszabb a kormány helyzete, mint bármely költségvetési vita alkalmából. A politikai rendszer átlagos életkora 15-20 esztendő. A mostani politikai rendszer túlélte magát, jöjjön új világ!”

Feláll erre az öreg Tisza Kálmán, akinek rendszerét temetni akarják és megmutatja, legény még a talpán. Emlegetik is, hogy az öreg Tiszára még nagy feladatok várnak ebben az esztendőben. A milleniumi ünnepek alatt nem lehet ott mindenütt személyében Ferencz József, a távollevő királyt tehát valakinek helyettesíteni kell. Erre a felséget jelentő helyettesi állásra van kiszemelve Tisza Kálmán és herceg Esterházy Pál, Magyarország leggazdagabb főura. A javaslat már Bánffy fiókjában fekszik.

„Tisza király” címen írják vezércikkeiket az ellenzéki lapok. A régi harci kedv látszik fellángolni Tisza Kálmán ellen. De Bánffynak más javaslata is rejtőzik a fiókjában. Ez a javaslat pedig nem más, mint a képviselőház rögtöni feloszlatása, ha az akadályokkal tárgyalná a költségvetést.

A kormánynak már meg van az „alapja” az új választásokhoz. Tömve a pártkassza. Rákosi Jenő lapja közli is azoknak a névsorát, akik a kormánynak pénzt adtak:

Grófi rangjukért fizettek a Vigyázók 400.000 forintot.

Bároi rangjukért: Harkányi Frigyes 200 ezret,

Harkányi Károly 200 ezret,

Solymossi László 300 ezret,

Bohusék 200 ezret,

Inkeyék, Zeykék 100 ezret.

Nemességükért fizettek ugyancsak Mészáros Károly és Geist Gáspár jelentős összegeket.

Nagy visszhangja támadt a leleplezésnek. Bánffy tagad, de nem meri a házfeloszlatást többé emlegetni, hanem az esti ülések behozatalával fenyegetőzik.

Ebben a puszkaporos politikai atmoszférában még egy kínos esemény nehezíti meg a milleniumi kormány helyzetét. A világszerte ismert Pulszky Károly, a képtárlat igazgatójának külföldi képvisárlásai miatt keletkezik botrány a képviselőházban és az első ijedelemben szegény Pulszkyt úgy véli megmenteni családja, hogy elmebetegnek nyilváníttatja és a Lipótmezőre szállítja az „élőhalottak” házába. Ott üldögél cellájában a legzseniálisabb magyar emberek egyike, amíg a skandalum tombol személye körül. Bánffy azonban most is felül marad. Bizalmat szavaztat magának és kormánynak.

Kossuth Ferenc pártja azonban nem vesz részt ezekben a személyi botrányokban a képviselőházi tárgyalások folyamán.

Kossuth Ferenc más fából van faragva, mint a magyar ellenzéki politikusok e korszakbeli típusai. Nem riad fel, nem rázza az öklét, nem ragad meg minden alkalmat, hogy felháborodásának a kormány ellen kifejezést adjon. Európai gentleman, aki érvekkel, eszmékkel akar harcolni a maga igazsága mellett, nem pedig a mások becsméréssel, esetleg erkölcsi tönkretételével.

A Bánffy-kormány elleni harcban is olyan módszert választott, amely talán túlságosan enyhének is látszott a vérbeborult kedvű ellenzéki hazafiak előtt, de európai szempontból a legparlamentárisabb volt. Bánffynak éppen a kvótával volt baja, azzal a bizonyos fizetési aránnyal, amelyben Ausztria és Magyarország a közösüges kiadásokat egymás közt megosztották és amely körül állandóan vita volt. Bánffy egy bizottság kiküldését javasolta a kvóta megállapítására. Kossuth Ferenc és pártja, Komjáthy Béla indítványára nem fogadta el a kvótabizottságot, ami Bánffynak nagyon kellemetlen volt, mert márciusban járt már az idő és a jogszokás szerint március végére be kellett volna fejezni a költségvetés tárgyalását. Ugronék „anyapártja” persze nem volt ezzel megelégedve. Ők folytatták a kíméletlen háborút Bánffy ellen, mintegy előre beharangozva az évek múlva elkövetkező obstrukciós hadjáratot, a nemzeti ellenállás korszakát, amelyet a nemzet Ferencz József kormányai ellen majdan igénybe vesz a küzdelmes évek idején. A Bánffy kormány volt a nemzeti harcok megindulásának első okozója. A kiegyezés óta tartó álmodozások, ringatózások, politikai szélhámoskodások után ekkor kezd ébredezni a nemzet, növekedik az ellenállás, megkeményedik a már viasznak látszó nemzeti akarat. De Kossuthnak pártjával együtt csakhamar éreznie kell, hogy valami nincs rendben az országos hangulatban, amely Kossuthot addig szinte a szívéen hordozta.

Kossuth Ferenc ugyan elmondja beszédeit a költségvetés tárgyalásában: az egyiket a vallás és közoktatásügyi tárcánál február 18-án, a másikat március 2-án a kereskedelmi tárca költségvetésénél. Ezeknek a széleslátkörű, alapos, minden akkori politikai láthatárig emelkedő terjedelmes beszédeknek azonban koránt sincs az a visszhangjuk az országban, mint azoknak a beszédeknek volt, amelyeket hazajövele után vidéki körútján mondogatott. „Mintha nem volna oly ellenzéki olyan igazán Kossuth Ferenc, mint akkor, midőn még érződött rajta a turini levegő” - mondja egy életírója.

Pedig itt volna az ideje megmutatni, hogy milyen erő van a magyar nemzetben. Ebben az esztendőben jár le a hármas szövetség megújításának határídeje, megújítása az esztendő tennivalói közé tartozik.

„A nemzeti önállóságot most kell bebizonyítani!” - kiáltják Ugron Gáborék, akik annyira magukhoz ragadják a nemzeti ellenzéknek, az imádott örökéletű magyar ellenállásnak végzetét, szerepét, búvós állapotát, hogy még a márciusi szabadság ünnepeket is ők vezetik. Bartha Miklós, az „anyapárt” alelnöke mondja a Vigadóban az ilyenkor szokásos nagy beszédet. Polónyi Géza, Madarász József, Barabás Béla, Helfy Ignác és főként Ugron Gábor asszisztálnak neki. Kossuthékról pedig mit sem tudnak e nagy napon, amikor minden esztendőben felfigyelni szokott a nemzet a szabadság égből hangzó harsonájára. Az 1896 márciusi ünnepe Kossuth Ferenc részvéte nélkül múlik el..

Szaporodnak a jelek, amelyek azt mutatják, hogy Kossuth már nem a régi. Elgondolkoznak a lelkek. Valaki ki is lép elégedetlenségében a Kossuth-pártból és Ugronékhoz csatlakozik.

Bánffy Dezső, ez a nem mindennapi tehetségű, de meglehetősen gyengédtelen, udvariatlan modorú magyar politikus, akivel szemben Ferenc József ismeretes bánásmódját tanúsította, úgy bánt vele, mint valami gazdasági ispánjával, nyomban ki is használta Kossuth tünevező népszerűségét. Megreszkírozta vele szemben azt a hallatlan udvariatlanságot, hogy a függetlenségi 48-as frakció vezérét meg sem hívta a pártvezérek amaz értekezletére, amely éppen Bánffy kezdeményezésére volt összeüleendő, hogy az ezredéves ünnepek békességes lefolyását ne zavarják politikai véleménykülönbségek.

Nagyon kínos jelenet volt a Ház folyosóján, amikor Kossuth Ferenc értesült arról, hogy Bánffy „elfelejtette” meghívni a pártvezérek értekezletére.

- Talán Justh Gyulát hívták meg, a párt régi elnökét? - vélekedett Kossuth, aki ellenfeleiben is inkább a jóhiszemű tévedést tételezte fel, mint a brutális keleti politikai modort.

Kiderült azonban, hogy Justh éppen úgy nem kapott meghívást a miniszterelnökségen tartandó pártközi konferenciára, amint nem kapott Kossuth. Meghívták ellenben a pártból Thaly Kálmán alelnököt és Helfy Ignácot. A másik függetlenségi pártnál azonban nem mellőzték a pártelnök, Szederkényi Nándor személyes meghívását, mire Szederkényi értesülve Kossuth sértő mellőztetéséről, nyomban kijelentette, hogy a miniszterelnök meghívását ő sem fogadja el.

A szelíd Jókai Mór vállalkozott arra, hogy békességet teremtsen a vérig sértett ellenzékiek között. Jókai, amilyen drágalátos ember, olyan ügyetlen politikus volt. Közbenjárásával - úgy akarta megoldani a dolgot, hogy „véletlenül” áttévedt a jobboldali folyosóról a baloldalra - még jobban elmérgesítette a helyzetet.

Kossuth Ferenc most már elégtételt követelt, miután a miniszterelnök nyíltan bevallotta „szórakozott feledékenységet”.

Bánffy Dezső erre odalépett a képviselőház üléstermében a szélsőbaloldalon ülő Kossuth Ferenchez:

- Bocsánatot kérek tőled tévedésemért és kérlek, jöjj el a konferenciára - mondta.

Az érzékeny Kossuth Ferenc azonban tovább is ragaszkodott ahhoz, hogy neki elégtétel adassék a sértésért, mire Bánffy indulatosan válaszolt:

- Ha jöttök jó, ha nem jöttök, úgy is jó.

Kossuth ezt nem fogadhatta el megoldásnak. Távolmaradt a milleniumi előkészületektől, nem állt be Bánffy segédsapatai közé, amit később nem is volt alkalma megbánni.

... De már a sors könyvében az volt megírva, az ezredéves ünnepélyeknek szentelt évről, hogy bővelkedjék a legkülönbözőbb botrányokban.

Már híre járja, hogy Pulszky Károlynak számadásait a képvásárlások körül majd helyesnek fogják találni; Moravcsik elmeorvos készülődik is már, hogy épelméjűnek nyilvánítja az állami képtár igazgatóját, akinek „élete java” Somossy orfeumában és Récsey Mariska szanó-nett társaságában telt el.

De akkor új veszedelem kerekedik, még pedig báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, Ferencz József barátja körül. Egy Kasits Péter nevű nyugalmazott miniszteri tanácsos röp-iratot ír Fejérváry ellen, amely nemcsak a miniszter politikai ügyeivel, hanem családi ügyeivel is foglalkozik. A politikai ügyek közül a „honvédeskü” dolgát szellőzteti, a családi ügyekre pedig fátyolt vetett a mult.

A nagy botrányok levezetője a korszakbeli Magyarországon elsősorban a lovagias eljárás volt.

Fejérváry segédei: Széll Kálmán és Andrássy Tivadar gróf napokig tárgyalnak Kasits Péter megbizottaival, báró Kaas Ivorral és Kaciány Gézával. Ugy találják, hogy a lovagias eljárásnak nincs helye, mire a honvédségnél szolgáló tábornokok és ezredesek vállalkoznak arra, hogy egy tüntető felvonulással bizalmuk és nagybecsülésük nyilvánításával helyreállítsák Fejérváry kétségtelen becsületességét. A tisztek valóban felkötötték kardjaikat, parádéba vágván magukat s a beteg Farinyák Géza után a rangidős Jelencsik Vince altábornagy vezetése alatt, Hild, Say, Lukinác, Janki, Bóla altábornagyok, budapesti tábornokok és ezredesek küldöttsége jelenik meg a honvédelmi miniszternél, hogy a tisztikar ragaszkodását biztosítsa.

De tán fontosabb a botrány eloszlatásában Ferencz József meghívása, aki Bécsben barátságosan fogadja a táborszernagyot, sőt üzenetet küld általa Bánffy-nak, beleegyezvén abba, hogy az ezredéves ünnep emlékére a régi 1848-49-es honvédek nyugdíjalapját 400 ezer forint-ra felemelje. Királyi ajándék! Az öreg honvédek Krudynak, a szabolcsmegyei honvédegyelet elnökének felhívására készülődnek is már, hogy a milleniumi küldöttségek között ők is felvonulnak Ferencz József előtt.

Kossuth Ferencnek ebben sincs része, pedig legjobb alkalom lett volna a királlyal „kibékülni”! Bánffy azonban mindig hátraszorítja Kossuthot, nem engedi, hogy szerepe legyen az ezredéves Magyarországon.

Ám Bánffy-nak még így sem kedves az atmoszféra. A politikai botrányok csillapultával a társadalmi botrányok lármája hangzik ki külföldre az ezeréves fennállását megünnepelni készülő Magyarországból.

Az Országos Kaszinó (Gentry-Kaszinónak is nevezik) híres volt ezidőtájt nagyszabású kártyázásairól. Kosztka Emil, 18. gyalogezredbeli főorvos, híres gavallér, a kaszinó tagjai közül előbb Dániel Józsefet lepi meg hamis kártyajáték közben s a Kaszinó becsületbíró-sága elé állítja, amely Esterházy Mihály elnökségével egy hosszú éjszakán át tartó tanácskozás után valóban diszkvalifikálja Dánielt, akinek saját segédje, Papp Géza tanácsolja, hogy most már nyugodtan agyonlőheti magát. Másodiknak Kosztka Emil a kaszinói hamiskártyások közül Babó Emilt, a szegedi képviselőt fogja le. Babó kilép a Kossuth-pártból, kilép a kaszinóból, eltűnik, majd Amerikában bukkan fel, de ő sem lövi magát agyon, ezt a tragikus sorsot Kosztka Emilnek hagyományozva, aki néhány év múltán, betegeskedése miatt ilyenformán válik meg életétől.

A képviselőházban tovább feszegetik azt a kérdést, hogyan gondolta Bánffy Dezső azt, hogy Magyarország hercegprímása (esetleg József főherceg) helyett a kálvinista Tisza Kálmán helyettesítse az apostoli király személyét?

Bánffy érzi, hogy bakot lőtt, ötöl-hatol, végre bevallja, hogy Tisza Kálmánnak csak annyi szerepet szánt, hogy a koronát és a koronázási jelvényeket magában foglaló láda kilenc pecsétje közül az egyiket feltörje, miután törvényjavaslat van arranzve, hogy a királyi jelvényeket a millenáris kiállítás alatt három napig közszemlére teszik.

Mindjárt közzé is teszi, hogyan gondolja az ezeréves Magyarország hivatalos ünnepeinek programját.

Május 2-án a király megnyitja a kiállítást s a dalszínházban díszelőadás lesz.

Május 3-án hálaadó istentisztelet a Mátyás-templomban; 18-án a Nemzeti Színház tart díszelőadást, június 5-én közszemlére teszik a Szent Koronát, 6-án lerakják a királyi palota építkezéséhez szolgáló alapkövet, 8-án Ferencz József koronázási évfordulóján az országgyűlés hódolata a királynál; 27-én a pusztaszeri ünnep, majd a pozsonyi Mária Terézia szobor felavatása, az aldunai Vaskapu megnyitása, a dunai Ferencz József-híd és az Iparművészeti Múzeum építkezésének elkezdése.

Nem a legváltozatosabb program egy nemzet ezeréves fennállásának ünnepélyére, de Bánffytól nem tellett több. Nem sajnálhatták azok, akik kimaradtak az emigy előre tervezett ünnepélyekből.

A Sándor-utcában a költségvetési vita folyik tovább. Kossuth Ferenc kötelességének tartja, hogy pártja nevében minden tárgyhöz hozzászóljon; éppen Darányi Ignác tárcáját, a földművelést vette szónoklata témájául.

... Tíz év múlva, 1906-ban ugyanazon bizonyos bársonyszékek egyikén, amelyek ellen most dörgedelmes szavait intézi e sorok hőse, igaz, hogy tíz év csatáiban megtörve, a nemzeti küzdelem harcaiban kifáradva, de szárnyaló lélekkel ül Kossuth Ferenc, a kereskedelemügyi miniszter helyén, hogy miniszteri tárcáját éppen úgy védelmezze, mint kölykét a medve.

A millenium.

Akik résztvettek a Mátyás-templomban megtartott ünnepi Tedeumon, amellyel az ezeresztendős Magyarország ünnepélyei kezdetüket vették, jóformán mind átlovagoltak vagy átkocsikáztak már arra a másik világra, ahová nem hallatszik el a Mátyás-templom harangjainak zengése. Elkocsikáztak a bécsi főhercegasszonyok és főherceg urak hatlovas hintóikban: Mária Jozefa és Mária Terézia, Gizella bajor hercegnő és Stefánia özvegy trónörökösné, a kíséretükre kirendelt főhercegekkel, Lajos Viktorral, Ferenc Salvatorral, Ferdinánddal és Lipót bajor herceggel. Azon a májusi napsugárban ragyogó napon azonban csak a budai Várból a közeli Mátyás-templomba kocsikáztak à la Daumont fogatjaikban, amelyeket Bécsből erre az alkalomra „le”-hoztak. Az egész ünnepélyes misemenet szereplői olyan formának látszottak, mintha egy másik világból, a csillagos égboltozatról jöttek volna „le”.

A királynő főudvarmesternője, Andrassy Wenckheim grófnő, aki a fenséges asszony főudvarmesterével, Bellegarde gróffal ugyancsak hatos fogatban ülve a menet elején mindjárt a menetet megnyitó udvari lovas, a szakasz huszárság és a lóháton veres frakkjában pompázó udvari fourier után közvetlen a király lóhátas szárnysegéde előtt hajtott: ugyancsak a tüne-mények közé tartozott.

És a nyolc fehér ló által vont hintó, benne a feketeruhás, legyezőcskáját arca elé tartó királynéval és a királlyal, lovasok által körülfogva, jobbról őfelsége főhadsegédével, hat nemes apróddal, két arcier és két magyar testőrrel: vajjon nem tartozott-e azon látványosságok közé, aminőt Budán többé sohasem láthatni?

Pedig csak a szűkebb kíséret volt az, amely a felséges párt a hálaadó istentiszteletre kísérte. Az utat ugyan a katonaság sorfala szegélyezte és a királynénak ötméteres gyöngyös uszálya volt, amelyet az ugyancsak feketébe öltözött, de fehér fátyolos udvarhölgy vitt utána a templomba - ám a nézőnek mégis az jutott eszébe, hogy milyen lehetett volna a parádé, ha a királyi pár a nagy kísérettel, az egész udvartartással ment volna a Mátyás-templomba misét hallgatni?

Igaz, hogy akkor sem fogadhatta volna a templomajtóban más, mint Magyarország hercegprímása, aki a Tedeumot mondta, miután a királyi pár a trónszékekben elhelyezkedett...

... Így kezdődtek el Magyarországon az ezeréves évforduló ünnepségei, amelyekben Kossuth Ferencnek épp olyan kevés szerepe jutott, mint akár a miniszterelnök feleségének, báró Bánffy Dezsőnének, aki azért nem szerepelhetett az udvari ünnepségek során, mert csak tanítónői diplomája volt, amely kevés volt az udvarképességhez. Kossuth Ferenc sem volt udvarképes, de nála ennek a hiánynak okát egészen máshol kellett keresni - nagyon is kivételes származásában.

Volt azonban egy nap, amikor Kossuth Ferenc mégis Ferencz József közelében volt látható. Ez a kiállítás megnyitásának napja volt, amikor Kossuth Lajos fia ott állott a kiállítás területén felütött királyi sátor előtt, Apponyi Albert, Tisza Kálmán, Ugron Gábor és a többi pártvezérek társaságában. A király azonban ezen a napon nem beszélt politikusokkal, hanem csak Dániel Ernő báró kereskedelmi miniszterrel, Schmidttel, a kiállítás igazgatójával, Gelléri Mórral, a kiállítás titkárával - és a legenda szerint a piros díszítésű arany kalapot és lila brokátruhát viselő csodaszép Dániel bárónéval, született Cséry lánnyal, akinek a mesemondás szerint mint a kiállítás háziasszonyának a belépéskor kezét is csókolt. Ez nem kisebbitette volna Ferencz Józsefet, de az akkori magyar közvélemény, különösen az arisztokrácia, sehogysem tudott napirendre térni a kézcsók felett, mert az öreg Cséry bácsi vagyona nagyrészt azzal szerezte, hogy különböző vállalatok közé a budapesti szemét fuvarozását is felvette.

Kossuth Ferenc tehát ott állott a királyi sátor környékén. A krónikás fel is jegyezte róla, hogy sötétzöld bársony mentében, világoszöld selyem atillájában feltűnő férfias megjelenésű volt, de Kossuth arról beszélgetett az ismerős politikusokkal, hogy a Bánffy-éra alatt immár a harmadik ellenzéki képviselőt választották meg tegnap Mátészalkán Kende Béla helyébe. Az első a Babó Emil helyére egyhangúlag megválasztott Polczner Jenő volt, aki arról volt nevezetes, hogy soha életében nyakkendőt nem hordott, amivel nyilván Petőfi Sándort akarta utánozni, a második pedig maga Kossuth Ferenc volt Tapolcán.

Ugyanakkor azonban az udvari páholyból a Bécsből jött urak és hölgyek számos kíváncsi tekintetet vetettek a sötétzöld mente és a világoskék atilla felé, hiszen ezek az urak és hölgyek először látták eleven állapotban Kossuth Lajos fiát. Azt mondhatni, hogy a király és a királyné, valamint Dánielné arany kalapja után Kossuth Ferenc volt a bécsi vendégek előtt az ezredéves kiállítás megnyitásának legnagyobb érdekessége.

Miután Erzsébet királyné őfelsége, aki nem szerette a hosszú nyúló ceremóniákat, elment a sátorból, hogy debreceniesen fogott ötösfogatán visszarobogjon a városba, Kossuth Ferenc is megengedte magának, hogy észrevétlenül eltűnjön a kiállítás megtekintésére indulók közül.

- Örömmel jöttem ide a mai napon! - hangzott Ferencz József szokásos kijelentése és a kiállítás meg volt nyitva. Még arra is volt érkezése a királynak, hogy megállítsa Gyalokay rendőrkapitányt és megsejmelje a rendőrök új egyenruháját, amelyet erre az alkalomra kaptak és amelyet „millenáris” egyenruhának neveztek. Őfelsége nagyon szerette az egyenruhát...

Ezután azonban épp olyan kevéssé látni Kossuth Ferencet az országra szóló ünnepélyeken, mint Bánffynét. Hogy miért, azt már megmondtuk az előbb. Bánffyné és Kossuth Ferenc is betegségével menti ki magát például a nagy udvari fogadóestről, amely a királyi várpalotában zajlott le és amelyre mind a ketten udvarias meghívót kaptak. Ezen a fogadóesten különben a szőke Stefánia keltett különös feltűnést félgyász ruhájával, a királyné komoly fekete ruhája mellett. Nem jelentek meg Festetich Taszilo világraszóló estélyén sem az Esterházy-utcai palotában, amelyet pedig Ferencz József maga is megtisztelt megjelenésével, sem Apponyi Lajos gróf magyarországi udvarnagya Andrássy-uti palotájában, ahol a királyi hercegek és hercegnők emelték az estély fényét, de még azon az estélyen sem jelentek meg, amelyet báró Dániel Ernőné rendezett a ligeti Park-klubban, ahol pedig minden számottevő úriember megjelent és amelynek főrendezője Aczél Béla báró volt, amivel máris elmondtuk, hogy e nagy ünnepélyrendező keze alatt miért volt valamennyi estély közül az aranykalapos Dániel Ernőné estje a legsikerültebb. Még gróf Goluchowszky Agenor, a császári és királyi ház minisztere és a Monarchia külügyeinek vezetője is táncra perdült ezen az estén, pedig ennél a lengyel grófnál kevesen tudták jobban a szertartásokat a monarchiában.

Végre a magyar miniszterelnök felesége, a mellőzött Bánffy Dezsőné is megszólal egy napon. Dejunert ad a Sándor-palotában a miniszterelnökök lakásán - de csak a külföldi nagyköveteket és követeket hívja meg, akik Bécsből Budapestre jöttek az ünnepségek megsejmelésére. Az olasz nagykövet, az öreg Nigra, a diplomáciai kar doyenje finom udvariassággal köszönti fel a ház úrnőjét, de az angol nagykövet már kiment magát a reggeliről. Ott van azonban a külügyminiszter, Agenor gróf, akit abban az időben sokan megkedvelnek Budapesten, Jósika Miklós, a király személye körüli miniszter, Dóczy Lajos, aki miniszteri osztályfőnök és költő volt egyszemélyben és azzal tette magát nevezetessé, hogy ő fordította le Goethe Faustját magyar nyelvre.

A király ez alkalommal örömteljes meglepetésben részesíti Bánffy Dezsőt. A házigazda ugyanis felesége dejeunerjén azt az értesítést kapja Jósika Miklóstól, hogy számíthat a Lipóterend nagykeresztjére, ami akkor igen nagy kitüntetés volt. Úgylátszik tehát, hogy minden a legnagyobb harmóniában van. A pesti rendőrök és postakocsisok új egyenruhát kapnak,

Bachó István pedig, az első honvéd zenekar karnagya naponként játssza a Wampeticsben azokat a dalokat, amelyeket a királyi pár ittidőzése alatt a várudvaron játszott zenekarával, a Parasztbecsületet, a Csárdás balettet, Strauss keleti regéjét - csak éppen az osztrák néphimnusz hagyja ki a wampeticsbeli programmból, amiből minden józan ember azt következtetheti, hogy a katona-karnagyok se estek a fejük lágyára.

Ekkor mintha bomba csapna le a derült égről, újabb zászlósértések híre érkezik. Két városban is elégették a magyar zászlót a millenáris ünnepélyek alatt és Kossuth Ferenc újra akcióba lép...

Nagy felszólalásra készül az ünnepi hangulatban, amit a függetlenségi képviselők hangosan helyeseltek, utalván arra, hogy Kossuth Ferencnek már multja van a zászlósértések elintézése körül, amint már a zágrábi esetnél is megmutatta, de Ugron Gábor nem engedte át a dicsőséget Kossuthnak, ő is felkészült a kormány megrohamozására.

Bánffy Dezső nehéz helyzetben volt. Nem nagyon védekezhetett a zászlósértések megtörténte miatt, lelketlen izgatók állandóan uszították a magyarság ellen a nemzetiségeket, a horvátokat, szerbeket, a románokat, a pánszlávokat, de Bánffy ismeretes volt arról is, hogy nem tűrte a nemzetiségi fészkelődéseket és így az újabb zászlósértéseknél is arra az álláspontra helyezkedett a közhangulat, hogyha valaki, akkor Bánffy lesz az, aki elégtételt fog szerezni a magyar állameszmének.

Az ország tehát nem nagyon zavartatta magát és ne zavartassuk magunkat mi sem. Élvezzük tovább a milleniumi ünnepségeket, amelyek jóformán mindennap új képet mutatnak. Soha ennyit nem költöttek az emberek szórakozásaikra. A ligetben ebben az időben nyílik meg az Ősbudavára, a világhírűvé lett mulatóhely, az ötletes Szekula igazgatása alatt. Az olasz népénekes jambók dalait és táncait a legnépszerűbb pesti primadonnák, Küry Klára és Hegyi Aranka segítik diadalra, amint végigtáncolnak a taljánokkal a mulatságnak épített város utcáin. A betölthetetlennek látszó Ősbudavárában némely estén mozdulni sem lehetett, annyira előzőnlötte a közönség a mulatóhelyet, amelynek annakidején egész Európában nem volt párja.

A Nagymező-utcában Somossy Károly orfeuma működik. „Asszonyi párbaj” a neve annak a látványosságnak, amit produkál és nála játszik a korszak legpikánsabb művésznője, Carola Cecilia. De a város minden utcájában nyíltak mulatóhelyek az ezredéves ünnep alkalmával. Amely lány akkor férjhez nem ment, amely vállalkozó akkor meg nem gazdagodott, annak újabb ezer esztendőre kell várni.

Ömlik a pénz Budapesten. Semmi sem elég drága, ami élvezetet szolgál. A vasutak csaknem ingyen szállítják az utasokat a fővárosba, nemcsak az országból, de a külföldről is minden élvezni vágyó pénz Budapest felé igyekszik, hogy elérje sorsát - palota legyen belőle az Andrásy-úton, vagy selyemszoknya egy könnyűvérű asszonyka derekán.

Ebben az általános vigalomban Ferencz József királyi öfelsége is megkapja a maga ajándékát. Az államvasutak gépgyára új különvonattal lepi meg az uralkodót. Öt vasuti kocsiból áll a különvonat, villamoslámpák világítják, fürdőszobája van és húsz személyre való ebédlője. Egyik kocsiban ott van Ferencz József hagyományos vaságya is, igaz, hogy kék selyempap-lannal letakarva és perzsaszőnyegek borulnak elébe, amelyeket Haas és Fiai szőnyegkereskedők hódolatból szállítottak. No, majd meg is kapják érte a jutalmat!... Szinte beláthatatlan már azoknak a listája, akik az ünnep alkalmából királyi kitüntetést várnak. Bánffy maga vezeti a névsort, de a naponta változó eseményekkel folyton újabb és újabb nevek ragadnak a listához, mintha minden magyar ember valamely érdemkeresztre várakozna, mert a nemzet megérte az ezredik esztendőt.

Nem csoda, hogy ebben az esztendőben, amely a legdicsőösebb esztendőnek mondható Ferencz József egész uralkodásában, Kossuth Ferenc szinte észrevétlenül maradt. Ha Ugron Gábor nem hívna össze ülést Szatmárra, amelyen szokása szerint Kossuth Ferencet támadja: talán azt sem tudhatnánk, hogy a világon van.

Kossuth Ferenc mint szónok.

Kilenc esztendővel a millenium után, amikor Kossuth Ferencből a király minisztere lett, egyik legjobb híve Szatmári Mór annak a „Budapest” című lapnak a főszerkesztője, amelynek Kossuth Ferenc vezércikkírója volt, a kinevezést megünneplendő hagyományos korszellem szerint, könyvben kiadta Kossuth Ferenc harminc parlamenti beszédét.

Ilyen volt a világ akkoriban: a politikusok multjából legfeljebb beszédek maradtak meg az országgyűlési naplóban, mert cselekedni csak annak lehetett, akit Ferencz József erre meghatalmazott. Viszont beszélni, sokat beszéltek a politikusok. Gyönyörű, beszédes korszak volt! Különösen a baloldalon oly szent hevülettel álltak fel a népképviselők, hogy alkalmi szónoklataikat elmondják, mintha a magyar nemzet jövője függne minden szavuktól. Egy-egy lelkiismeretesebb honatya hetekig, sőt hónapokig készült beszédeire és bőven felfegyverkezett statisztikai adatokkal, mintha egyenesen a történelem istennőjéhez intézné szavait. Voltak „szűzbeszéd”, voltak költségvetési beszéd, lehetett beszélni a kvótához, az egyes miniszteri tárcákhoz, a napi kérdésekhez, amely utóbbiakhoz leginkább a rögtönözni tudók szóltak hozzá. Minden kérdésnek megvoltak azonkívül a szakértői, a jobb- és baloldalon egyaránt. Nagy divatban volt a polemizálás. „Személyes megtámadtatás” címen szót kérni: a szónokok főiskolája volt, de erre csak a bátrak vállalkoztak. Legjobb és legszokásosabb a beszédekre való alapos előkészület volt és a képviselőház könyvtárában mindig lehetett látni néhány képviselőt, akik elmondandó beszédükhöz gyűjtötték az adatokat.

Szép idők! A képviselői fizetést nem hiába húzzák a kiválasztottak, becsületbeli kötelességüknek tartják, hogy megdolgozzanak érte.

Az újságok némelyike, így a régi „Egyetértés”, csaknem szószerint közli a képviselők beszédeit, de a legtöbb hirlap feljegyz legalább a „halljuk!”-okat, a „zajos tetszéseket”, a „mozgásokat”, a „derültségeket”, az „élénk tapsokat”, a „helyesléseket”, azokat a műkifejezéseket, amelyek egy-egy képviselői beszédet kísérni szoktak.

Kossuth Ferenc mindig „általános figyelem” között kezdte beszédeit. Vezér volt! Csendes ellenfelei, Justh Gyula, Barta Miklós, Holló Lajos és társaik hamarabb beadták derekukat, mint Ugron Gábor, aki sokáig nem szívelhette a Kossuth-fiút.

Kossuth Ferenc becsületességével, az ellenzéki politikában előtte alig szokásos úri nobilitásával, európai nívójú képzettségével és főként gentleman magaviseletével szerelte le ellenfeleit. Visszanézve küzdelmeire a tűnő időben, valóban az látszik, hogy a személyek az eszme mellett Kossuth Ferenc előtt alig számítottak. Személyeket sohasem pártolt. Ezért jó darab ideig idegenszerűnek látszott figurája a lázas parlamenti atmoszférában. Kossuthnak még csak pár baja se volt, ami nélkül régi magyar politikus alig képzelhető el. Darab ideig úgy hatott, mint egy külföldi úr, aki valamely „európai” parlamentből cseppent ide a szenvedélyek, gyűlöletek, életre-halálra menő küzdelmek politikai frontjára. Még arról sem nyilatkozott soha, hogy különösebben gyűlölné Ferencz Józsefet, amely érzelem nélkül pedig a korszakbeli függetlenségi követ alig volt elképzelhető.

Sokszor hallgatott, amikor beszélni kellett volna.

Még többször egykedvűnek mutatkozott, amikor a szenvedély kitöréseit kellett volna produkálni.

Legtöbbször nem illett a lármás, tomboló, majdnem mindig az elkeseredés végső fokáig terjedő függetlenségi politika színpadára, ehhez a görögtüzes, zászlós, versben beszélő, nótázó és lobogós gyülekezetbe, ahol még a legtisztább meggyőződésnek is látványossági kulisszákra volt szükségük, hogy a közvélemény honorálja őket.

Gyönyörű gondolat volt a magyar függetlenségi eszme. De a nagyhangú politikusok, a zúgprókátorok, az asztaltársasági elnökök, a vidékies duhajkodások addigra, amíg Kossuth Ferenc jött, alaposan lejáratták népies mulatságaikkal, rakétaikkal, disznótoraikkal, névnapos költészetükkel, duhajkodásaikkal.

Függetlenségi érzelmű magyar embert már el sem lehetett képzelni másképp, mint a csizmadiaszín kellős közepén hordó tetején állva, szoros nadrágban, karcosan, kipödrötten, handabandázva, gyűlöletet hirdetve, a magyar szabadságot a közrend ellen emlegetve.

Könyvek megtelnének azokkal a mondatokkal, amelyek a régi függetlenségi követek szelvényeit, jellemgyengeségeit tárgyalnák. „Sóhajtsunk és feledjünk”.

Kossuth Ferenc az elbukóban lévő függetlenségi eszmét európai nivóra emelte, amikor hazatért és helyét elfoglalta a padsorokban, ahol már csaknem árusok üldögéltek, akik mint kereskedelmi cikket árulgatták a függetlenségi gondolatot.

Jó mutatós emberek voltak, de leginkább vacsoránál.

- Magyarországon minden fehér asztalnál történik - mondja a korabeli szólás-mondás. A függetlenségi és a 48-as párt se volt kivétel; lehet, hogy éppen a szabadelvű pártkörből kiáramló és szinte az összeesküvésig kötelező összetartás rontotta meg ezt a dicső pártot is, amelynek azonban mindig voltak vezérei, akik félelem és gáncs nélküli lovagoknak számítottak.

Ilyen volt Kossuth Ferenc is, pedig éppen saját pártjában kifogásolták azokat a jövedelemforrásokat, amelyekkel megélhetését elősegítette.

Biztosító társaságoknál vállalt állásai miatt sokszor elborult a magyar gondolat.

Ferenchen is csalódtunk?

Régi dolgok ezek. Csak a régi nők mondhatnák meg, hogy miért ültek oly kitartóan a karzaton, amikor Kossuth Ferenc beszélt. Nyilván többet tudtak abban az időben a főváros előkelő hölgyei a politikához, mert a divat és művészet mellett a politika is közérdeklődés tárgya lett, mióta Kossuth Ferenc vette át a nemzet vezérletét.

- Nem, Kossuth Ferencben nem csalódtunk. Diadalra vitte az eszmét.

A Sándor-utcai képviselőház karzata mindig tele volt hölgyekkel, amikor Kossuth Ferenc beszélt.

Vajjon értették-e a pesti nővilág kiküldöttei Kossuth Ferenc ama beszédét, amellyel 1897 december 16-án a vám- és bankkölcsonról szóló javaslatot támadta, csaknem három óra hosszant (mert ez a téma volt kedvence); 1898 február 11-én a földművelésügyi tárcánál a munkások helyzetének javításáról mondott szónoklatát; ugyanaz év február 28-án a sajtószabadság, a gyülekezési jog és személyes szabadságok megsértése miatt mondott szavait; felhívását március 4-én, amely szerint indítványozza az olasz parlament üdvözlését az olasz alkotmány félévszázados évfordulója alkalmából? Vagy azt a beszédet, amelyet március 11-én az április tizenegyediküi „nemzeti ünnep” ügyében elmondott?

Annyi bizonyos, hogy azokon a képviselőházi gyűléseken, melyeken Kossuth Ferenc felszólalt, mindig megtelt a nők karzata.

Az ötven és egynéhány esztendő Kossuth Ferenc még mindig daliás férfi volt, akinek a nők iránt érzett lovagias hódolatáról mesék keringtek. Nála csak Apponyi Albert, ez a szőke jegenyefa érdekelt jobban a női lelkeket. Apponyi zengő hangját hallgatni felért egy operai előadással, Siegfried volt, Wagner volt, baritonja felejthetetlen volt.

Akár hogyan volt azonban a női karzattal való személyes összeköttetése Kossuth Ferencnek, a valóság az, hogy legnagyobb sikerét a budapesti nővilágban azzal a beszédével aratta, amelyet 1900 október 30-án mondott el a Ferenc Ferdinánd főherceg trónörökös házassága alkalmával kiadott nyilatkozat törvénybe cikelyezéséről.

*

Bár Ferenc Ferdinándot kevesen ismerték személyesen a magyar fővárosban, miután nem igen járogatott Pestre, s ha itt volt, akkor is a vasuti kocsijában lakott, künn a pályaudvaron: a szőke udvarhölgygel való házasságával magára irányította a regényes gondolkodásúak, első-sorban a nők figyelmét.

Nem mindennapi dolog volt egy Habsburg-regény, amilyen egy kitűnően nevelt, szinte másvilágias családi törvénycikkekkel kormányzott, katonai szigorral tartott, parancshoz szokott habsburgi főherceggel csak ritkán történhetett meg. Egy osztrák főhercegben megszólal a szív: a szerelem menyasszonyi fátyolban megy végig azokon a folyosókon, ahol ifjú és hiú udvarhölgyek, udvari dámák, csillagkeresztes hölgyek és szobalányok amúgyis azért rajzanak a női lakosztályokban, hogy a testőrtisztek mellett egy vérbeli főherceg szerelmi lángolását is lecsillapítsák.

Ha minden udvarhölgyet és komornát feleségül vettek volna a bécsi Burgban, aki érzelmeivel megérdemelte: vajjon hova lettek volna a főhercegnők férjei? Egy főherceg végeredményben azért született, hogy a Burg-kápolnában egy főhercegnőt vezessen az oltár elé. Egymás között házasodnak, amit orvosok és természettudósok sokszor felrónak a Habsburgoknak, de a Házi Törvények nem kegyelmeznek. A csontos, megtermett, ínas, nagylábú, szélesarcú, kövérségre hajlamos, de pompás derekú Mária Terézia méhét öröklő osztrák főhercegeasszonyok nem mehettek máshoz, mint egy rangbeli úrhoz, még ha mást mondott volna is a szívük. A testőrtiszt csak álljon a helyén a folyosón, akkor jöjjön, ha csengetnek neki, de a férj nem lehet más, mint egy uralkodói vérből származó herceg.

Igy állapították meg a Házi Törvények, amelyeket jóformán ma sem ismernek a közönséges halandók. Szerkesztették őket már V. Károly, a leghatalmasabb Habsburg, kinek országában sohasem ment le a nap, I. Ferdinánd, az első magyar Habsburg, V. Ferdinánd, I. Lipót, József császár, Mária Terézia óta, míg végre 1839-ben a „Hausordnung”-ok név alatt Ferdinánd és Ferencz József által is helybehagytak.

Senki se ismeri ezeket a rejtelmeket, ezeket a földi isteni törvényeket, amelyek ellen vétők messzi világrészekbe száműzetnek, mint Orth János, Ferencz József testvére, tragikus öngyilkosságba menekednek, mint Rudolf trónörökös, Ferencz József fia. Élnek ezek a törvények, az uralkodóház jogászai kellő alkalommal fellapozzák a paragrafusokat és háromszoros jaj a vétkezőknek!...

*

A század végét írjuk és Ferencz Ferdinánd gróf Chotek Zsófia udvarhölgygel kötött házassága fejében lemond arról, hogy felesége valaha is méltó élettársa lehessen, magyar királyné és Ausztria császárnéja, születendő gyermekeinek pedig annál kevésbé van joguk a császári és királyi koronához, miután atyjuk már megszületésük előtt lemondott róluk a Házi Törvényekhez alkalmazkodván, amely törvények nem ismerik el egy olyan nő méltóságát, aki nem született legalább is habsburgi ágyból.

Ferenc Ferdinánd tragikumához, poétai, illetőleg az időközön át elszellemült figurájához, sorsához igen alkalmas színpadi háttérnek látszik ez a fogadalom, amelyet szerelméért, a pozsonyi Frigyes főhercegék udvarhölgyéért vállal. A romantika kopogtat a Burg dohos szobáiban.

A mindenható szerelem anygallábakkal lép át a középkori törvényeken.

Kossuth Ferenc a becsület és szív jogán felszólal a magyar képviselőházban. A karzatok megtelnek. Romantikus, átmelegedett, hevülékeny női pillantások, önfeledt sóhajtások, szív-érzelmek, szívhangok kísérik a melankólikus tekintetű, de olykor a legmelegebb hangokon szónokló Kossuth Ferencet amaz eltökéltségében, hogy a magyar törvénykönyvben ne adjanak paragrafust a „szerelem-ellenes”, a női méltóságot megalázó cikkelynek. Nem szabad Ferenc Ferdinánd lemondó nyilatkozatát a magyar törvényekbe iktatni!

„Mit ér az ország alkotmánya, ha titkos törvények kötik az uralkodót! Mit ér a kormányzási eskü, amelyre mindig óriási súlyt fektetett a nemzet, midőn olyan törvények beiktatására már előre szavát adta a király, amelyek ismeretlen rendelkezéseket tartalmaznak, esetleg olyanokat, amelyek a magyar közjogba beleütköznek?”

Ezt mondja Kossuth Ferenc és a szélső baloldalon felzúg a tetszés vihara.

„Azt sem kell bővebben bizonyítgatni, hogy a magyar jogi fogalommal nem egyeztethető össze az, hogy legyen bár valaki trónörökös, meg se született fiai jogáról lemondjon, mert ha kétségtelenül nem lettek volna jogai, nem tartották volna szükségesnek kinyilatkoztatni a legnagyobb ünnepélyességgel, hogy nincsenek jogaik, nem is fognak soha a nem levő jogokra igényt tartani.

Továbbá a magyar közjog és magánjog szerint nem mondhat le senki felesége jogáról, még kevésbbé menyasszonya jogairól!

Tiltakozunk az ellen, hogy a trónörökös felesége ne lehessen királyné és törvényes ivadéka ne örökölhessen a trónt!

Mi ez ellen egész erőnkkel küzdeni és tiltakozni fogunk és a törvényjavaslatot nem fogadjuk el!”

E szavakkal fejezte be beszédét Kossuth Ferenc a szélsőbal zúgó tapsai közben...

A karzaton a hölgyek könnyeztek...

... Mondják, hogy Ferenc Ferdinánd, e rideg, barátságtalan úr, meleg köszönetet küldött Kossuth Ferencnek egy bizalmasa útján.

De más nem történt, Kossuth tovább is az ellenzékhez tartozott, bár látszólag baráti szimpátiákra tett szert a trón körül...

*

Kossuth Ferenc komoly ember volt, sokat tudott s mikor Magyarországra jött, igyekezett a magyar globus minden speciális tudományát elsajátítani, úgy hogy a Nílushíd mérnökéből csakhamar tökéletes gondolkozású, de mégis európai látkörű ember lett. Jó iskola volt ehhez a folyamatos hírlapírás, amely némi jövedelmet is hozott a konyhára. Említettük, hogy K. F. vagyontalan ember volt és abból élt, amit két keze munkájával keresett. Eleinte Csávolszky Lajos lapjába, az „Egyetértés”-be írt, azután a Wodianer Hugó kiadásában megjelenő „Budapest” vezércikkírója lett. K. F. bőven írt ezekbe a közlönyökbe. Már cikkírás közben megtanulta, hogy a jó újságíró élete végéig tanul és tanulmányoz, megismer minden kérdést, amelyhez hozzászól, sose lehet eléggé művelt. Így tanult Kossuth Ferenc is a hírlapírás mezőjén működve és messze volt már az az idő, amikor Pichler Győzőnek kellett őt vezetni,

mert gyermekcipőben járt a hírlapírás tövises útjain, úgy, hogy P. Gy. néha a hírlapi cikket is megírta helyette.

Ötven egynéhány esztendő korában Kossuth Ferenc megtanult mindent, amire a korabeli hírlapírónak a napi kérdések változékonyságában szüksége lehetett. A sok lexikon, tudománytár, politikai röpirat és miegymás, ami akkor a belvárosi könyvkereskedésekben szinte naponként megjelent, egészen elfoglalta íróasztalát, amely csak külsejében hasonlított ama munkátlan íróasztalokhoz, amelyekhez sohasem ül le senki, lévén ezek jóformán dísz tárgyai a magyar úri lakásoknak. Kossuth Ferenc pompaszerető ember volt, lakásának berendezése sokban hasonlított a kastélyok berendezéséhez, de mégis naponta órákat töltött íróasztalánál, olvasással és munkával elfoglalva.

Hírlapi cikkeihez, beszédeihez mindenkor gondos tanulmányokat folytatott. A forrásmunkák megszerzése különös ügyessége a publicistának. K. F. megtanulta ezt az ügyességet és mindig gondosan elkészült, mielőtt valamely kérdéshez hozzászólott volna. Felületesnek még legszigorúbb kritikusa sem nevezhette őt. Kellő studiumok után éppen úgy tudott beszélni az öntözőcsatornákról, mint az ipari és kereskedelmi szakoktatásról. Hozzászólott a külön autonom magyar vámtarifához, viszont a választási jog kifejlesztéséhez már inkább csak azért szólt hozzá, mert a függetlenségi párt vezére volt és illett, hogy szót emeljen ennek a fontos kérdésnek a tárgyalására. Am szólásra állott fel ama vesztegetési kísérletnél, amikor Papp Zoltán képviselő tíz darab ezer forintot tett le a képviselőház plénuma elé az asztalra, kijelentvén, hogy ezzel az összeggel meg akarták őt vesztegetni. Nagy dolog volt ez. A vesztegető Szapáry László gróf volt, Fiume kormányzója, aki ugyan rossz emberismerő lehetett, hogy ilyen rossz helyre adresszálta kísérletét, éppen a másokra vadászó, poétás Papp Zoltánhoz. Régen nem történt színpadiasabb jelenet a magyar képviselőházban, ott feküdt valóban a Ház asztalán a tízezer forint, kisebb vagyon abban az időben, és Szapáry László annyira beismerte tettes voltát, hogy azonnal lemondott kormányzói állásáról.

Ez a Papp Zoltán, akinek azért adtak tízezer forintot, hogy hallgasson abban az obstrukciós vitában, amellyel a törvénytelen Khuen-Héderváry kormányt akarták megbuktatni, úgynevezett „mutató” figurája volt a függetlenségi pártnak. Ifjú éveit az Otthon Kör táncestélyeinek vendégei között tölté, valamint a Nemzeti Szalon társadalmi ügyvezetésével volt elfoglalva. A Nemzeti Szalonban ugyanis a festőművészek, hogy a kiállított képeket könnyebben eladják, jelmezestéket és más multságokat rendeztek, amelyeken a daliás külsejű Papp Zoltán sohasem hiányzott a rendezőség tagjai közül. Különben P. Z. élete úgy telt el, mint általában a pesti úri fiatalembereké ezidőtájt. Délben séta a Váci-utcában, sörözgetés, ismerkedés, hölgykíséret, hölgytisztelet, végül ebéd valahol a Városban, a számtalan kisvendéglők egyikében, amelyekkel tele van a Belváros, délután üldögélés a Korona kávéház ablakában. Este viszont frakkba vágta magát Papp Zoltán is, mint a korabeli jóvágású fiatalemberek mind, lévén minden nap valamely összejövétel, ahol jókülsejű fiatalember idejét Pesten eltölthette. Papp Zoltán azonkívül népdalköltő is volt. Nem volt ez a leghálásabb foglalkozás még ebben az időben sem, mert a művelt társadalomhoz tartozó polgárság kezdett magasabb fokú műveltséget óhajtani, mint amilyent a népdalok költői neki nyújtottak. A kultúra külföldről, Páris felől sugárzott Pestre. Kiss József szerkesztő franciásízű „A Hét” című hetilapját olvasták a külföldi parfümöt és piperét kíváncsi műveltebb kisasszonyok, Pesten is a „Rossz virágai”-t és egyéb szépcímű, francia költőktől származó verseket élveztek.* - Papp Zoltán mégis népdalköltő volt, mert ehhez volt tehetsége. Néhány versét, melyeknek zenéjét maga írta, városszerte énekelték. Kottái Rózsavölgyinél jelentek meg. Letette a jogi doktorátust is és kimódolta, hogy ügyvédségét képviselői mandátummal öregbítse. A hazafias tisztalökiek választották meg követnek, csengős, zászlós, muzsikás követválasztáson, mint a

* Baudelaire: Fleurs du mal.

magyar romantikus korszakban szokták a képviselőket választani. Legnevezetesebb dolga azonban a cifra szűr, no meg a sarkantyús lábbeli mellett az volt Papp Zoltánnak, hogy a tizezer forintot a Ház asztalára helyezte. Egy életre nevezetessé tette magát. Ellenségei ugyan azt mondták, hogy Papp Zoltánt nem is vesztegették meg, mert nem tartozott az obstrukció szónokai közé, de Uray Imrének, ennek a „véresszájú” függetlenségi képviselőnek tudomása volt a P. Z.-hez juttatott tízdarab ezresről, azért kellett tőlük megválnia, talán sajnó szívvél.

Később a világháborút végigszolgálván, szegény Papp Zoltán csakugyan úgy végezte életét, mint egy költeményes hőshöz illik. Felesége elhalálozott és az időközben lábszárát veszítette, féllábbal járó P. Z. kapitány felesége arcképét szívére téve agyonlőtte magát.

Így kerültek a képviselőház asztalára az ezresek, amelyeket Szapáry László gróf fiumei kormányzó az obstrukció leszerelésére szánt és Kossuth Ferenc megragadta az alkalmat a felszólalásra. Valóban hatásosan beszélt, de még akkor is bizonyos hangfogóval, amely minden felszólalását jellemezte. Mintha most sem akarta volna kivágni az utolsó tromfot, mintha mindig tartogatná magát egy tekintetet vetve a jövő felé. Mintha nem akarta volna végleg megharagítani Ferencz Józsefet, aki összevont szemöldökkel nézte a törvénytelen-ségeket, amelyek magyar királyságában történtek.

Kossuth Ferenc mindig tartogatott egy utat az uralkodóhoz. Egyetlen beszédet sem mondott soha, amelyben elragadta volna a szenvedély, amely az akkori függetlenségi politikusok mindenkor fűtője volt. Személyében sohasem támadta Ferencz Józsefet, mindig csak rend-szerét és szolgálait, érte minisztereit bírálta cselekedeteik szerint.

Harminc parlamenti beszéde, amelyeket akkor adott ki, amikor kereskedelmi miniszter lett, egy óvatos, művelt, higgadt európai színvonalú politikusnak harminc nyilatkozata, amelyekkel sose játszotta el jövőjét.

Kossuth szereplésével határozottan emelte a parlament nivóját, mértékletességével csak tiszteletet szerzett mindenfelé. Minden párton voltak barátai, sose vett részt üldözésekben, úgynevezett „parlamenti kivégzésekben”. Nem gyújtott, de melegített. A hosszúéletű hazafiak életére rendezkedett be, akik sose tévesztették szemük elől a muladozó életben pillanatnyi sikerekért a célt. Amíg körülötte a függetlenségi politikusok ellángoltak, mint a fáklyák, kiobbantak mint a rakéták, kiadták magukból a tüzeket és lángokat, mint a vulkánok, dübörögték mint a földrengések és végül elfogytak, mint a holdvilág: Kossuth Ferenc álló csillaga volt a magyar horizontnak.

Inkább ellenfeleit hagyta lángbaborulni: a Bánffyakat, Khueneket, Tiszákat. A régi függetlenségi párt hagyományos szenvedélyessége, csatározása, rohamozása, kitörései, guerilla-harca, avagy égiszengő küzködése Kossuth Ferenc mérsékelt vezéri korszakában átment a kormányt támogató pártokra. Khuen és Tisza István keresték ki a parlamenti szótárból a szenvedélyes kifakadásokat. Tisza néha olyan hevesen támadt, mintha ő ülne az ellenzéken. Keserű volt, elégedetlen volt, maró volt és megbántott, mint a hazája sorsáért aggódó hazafi!

Kossuth Ferenc politikai taktikája abból állott, hogy sohasem zárta be maga mögött végleg az ajtót. Nem hiába Apponyi Albert és Andrássy Gyula voltak legjobb barátai. Tőlük tanult mérsékletet. Ugron Gábortól, legnagyobb ellenfelétől viszont eltanulta, mit nem szabad cselekedni annak a politikusnak, aki számít a jövőjével.

A „Nagy Március”.

Kossuth Ferenc csaknem tíz esztendeig „reménytelenül” politizált Magyarországon. Azzal a reménytelenséggel, amellyel a függetlenségi párt már Tisza Kálmán idejében eszméért küzdött. „Lelkesítő nagy eszmék, de meg nem valósíthatók”, - mondták nagyrészt a középosztályhoz tartozó választók és aztán szépen leadták szavazataikat a mindenkori kormány jelöltjeire.

A magyar nép azonban, ez a rejtelmes őserő, ez a szántóföld, amely nemcsak talaja a magyarságnak, de mindig hajlandó volt és mindig hajlandó is lesz a szabadság magvának megteremtésére, a magyar nép rendületlenül kitartott Kossuth Lajos eszméi mellett. Voltak kerületek, még az óriáskígyó módjára országot összeroppantó Tisza Kálmán fénykorában is, ahová más, mint Kossuth-párti jelölt, még a lábát sem tehetette be. Leginkább az Alföld népe, amelyet egykor „Kossuth Apánk” fegyverbe szólított, állott töretlenül a Kossuth zászló alatt. Szabolcs a maga hat függetlenségi követével, Debrecen, Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös, Szeged, a Duna-Tisza köze, a honfoglaló magyarság, a székelység töretlenül állott a reménytelenül muladozó évtizedek alatt is Kossuth eszméi mellett. Édes volt ez a reménytelenség, mint a vértanuság, magasztos, mint a szenvedés a hazáért, elzsongító, mint a honfibú. A reménytelenül vallott függetlenségi eszmék mellett a magyar ember megtalálhatta az élet célját: szenvedni a hazáért.

Valóban ez volt a magyarság életcélja a szabadság leveretése után...

Soha annyi gyönyörű regény, mint a mult század második felében a szabadság hőseiről. Még itt jártak közöttünk a hősök megmaradottjai, az öreg honvédek, akik már életükben szentté váltak. Nem volt olyan magyar ház, ahol Kossuth Lajos képe ne függött volna a falon, - igaz, sokszor Ferencz József képével szemközt.

Minden esztendőben megjelent egy csomó regény a Kossuth-i időkből. Jókai Mór a „Kőszívű ember fiai”-val aratja egyik legjelentősebb sikerét, - és a zászlók csak akkor voltak igaziak, ha „1848” volt reájuk írva...

Mégis meg kell állapítani, hogy a függetlenségi eszme jutalma nem lehetett Magyarországon más, mint az üldöztetés, a mellőzés, a szegénység. A reménytelenség politikája fojtogatta Kossuth Ferencet csaknem tíz esztendőn át, és mégis az ő idejében és az ő vezetése alatt győzött a függetlenségi gondolat és vele a párt, oly dicsőséges fölényrel, hogy még maga Ferencz József is behódolt neki. Függetlenségi párti lett darab időre a magyar király is, aki pedig egyben osztrák császár volt.

Talán ez a korszak Magyarország legfantasztikusabb kora. Lehetetlenségek valósulnak meg. Hatalom, erő, cselfogás, megtörik a nemzet ellenállásán. Fennállása óta ekkor volt a legerősebb Magyarország. Ezer esztendő energiáját adta ki magából Kossuth Lajos fiának felhívására...

Ha a nemzet nem győzött az 1848-49-i szabadságharcban, az történelmi átok volt.

De győzött a második Kossuth vezetése alatt, ez évszázad elején, ötven egynéhány esztendő multán az első kudarc után.

Hogy volt ez?

Elmondunk mindent, ami az emlékezetben megmaradt, mint érdemrend egy kopott kabáton, mint régi mese, amelynek hallgatói maguk is öregesen bóbiskolnak már, amikor az elmúlt dicsőségekről hallanak. Előveszik a régi zászlót a világháborúban megsokasodott lobogók

alól. Könnyes, de bátor, halk, de igazságos, - ilyen volt Kossuth harca a később következő harcokhoz mérve.

Akkor győztünk!

Míg a világháborúban megsemmisültünk.

Beszéljünk tehát a győzelmes időről.

*

Az 1904. esztendő márciusi szabadságünnepén K. F. nem vehetett részt. Betegség kötötte az ágyhoz, amely betegség kínjait hiába igyekezett enyhíteni Müller Kálmán főorvos úr, aki lapátalakú veres szakállával, gyertyaegyenes alakjával egyik nevezetessége volt a fővárosi lakosságnak. Reumatikus fájdalmak gyötörték Kossuth Ferencet, nem tudtak neki örömet okozni még a ceglédi nők sem, akik választókerületéből küldöttségbe jöttek a beteghez és annyi virágot hoztak neki, hogy szagos lett tőle az egész palota.

A pirosarcú menyecskéket, liliomarcú lányokat, szokás szerint gyászruhás, tapasztaltabb honleányok vezették, akik már tudták a járást a fővárosban. Ám az öregasszonyok, akik pedig Cegléden is értik a különféle betegségek gyógyítását, ugyancsak nem tudtak írt mondani szeretett képviselőjük betegségére. A ceglédi nők küldöttsége lehajtott fővel jött ki a betegszobából, a karszékekben ülő Kossuth Ferentől és némelyik asszony tán már észrevette a lesóványodott, ellankadt, elhalaványodott arcú férfiún, a halk léptekkel közeledő öregedést.

Pedig nagy márciusra készült a főváros, mert a szabadság ünnep öt nap híján egybeesett Kossuth Lajos halálának tizedik évfordulójával és a magyar nemzet az Abbáziában üdülő Ferencz Józsefnek tudomására akarta hozni mindazt az elkeseredést, amelyet a honszerelmes magyarság érzett.

Ez az elkeseredés pedig nagy volt és komoly. Egyre élesebben rajzolódott ki az ellentét a nemzet és királya között. Egy fél esztendővel előbb, 1903. szeptember 16-án adta ki I. F. J. a galíciai Chlopy-ban nevezetes hadparancsát, amelyben eme sorsdöntő bejelentés foglaltatott:

„Tudja meg hadseregem - melynek szilárd szerkezetét egyoldalú törekvések, ama magas feladatok félreismerésében, amelyeket a monarchia mindkét állama területének javára teljesít, alkalmasak volnának meglazítani, - hogy én sohasem adom fel azokat a jogokat és jogosítványokat, amelyek Nekem, mint a hadsereg Legfőbb Hadurának biztosítva vannak”.

Ez a hadparancs nemcsak a hetedik és tizenkettedik hadtestnek szólott, amelyeknek hadgyakorlatán Ferencz József kiadta, hanem az egész Magyarországnak, amelynek az uralkodó így adta tudtára, hogy sohasem lesz hajlandó beleegyezni abba, hogy a magyar katonákat magyar nyelven vezényeljék.

A chlopyi „soha!” rendkívüli módon kiélezte a helyzetet. Még a szabadelvű pártban is elítélték a hadparancsot és az egész nemzet elleni kihívásnak tartották. Az összes parlamenti pártok együttesen tárgyalták meg a helyzetet és úgy döntöttek, hogy felkérik Khuen-Héderváry ideiglenes miniszterelnököt, utazzék a királyhoz és közölje vele a nemzet felháborodását. Jellemző, hogy voltak olyan vidéki törvényhatóságok, amelyek felháborodásukban határozatot hoztak, hogyha a nemzet elégtételt nem kap, beszüntetik az állami adók fizetését.

A király szeptember 20-án fogadta Khuen-Héderváryt. Az audiencia során kijelentette Ferencz József, hogy nem akarta megbántani a nemzeti önérzetet. Ki is adott egy manifesztumot, amelyben sajnálkozását fejezte ki, hogy hadparancsát félreértették és bejelenti, hogy nem akarta csorbítani a nemzet jogait. Hangsúlyozta, hogy továbbra is a kiegyezés alapján áll és hozzájárul ahhoz, hogy a kormány beváltsa a nemzetnek a hadsereg magyar vezérleti nyelve ügyében tett ígéreteit.

Az ellenzék azonban nem hitt a királyi szónak. Mikor Khuen-Héderváry szeptember 22-én felolvasta a Házban a manifesztumot, Barabás Béla hangja beleharsogott:

„Nem hiszek a királynak!”

Nyolc nappal később Khuen-Héderváry megbukott.

Ilyen izgalmak után készült az ország az ezerkilencszáznegyedik esztendőben a márciusi napok megünneplésére.

A „Nagy Március”-ra való előkészületeket hetek óta intézték különböző hazafias bizottságok, amelyeknek lelke, titkárja, mozdatója egy szöghajú sápadt homlokú, lángoló tekintetű, tehát Petőfiképzű budai tanár, Taksonyi József volt, aki hazafias költeményeivel már megfelelő hírnévre tett szert a nemzeti asztaltársaságoknál. Taksonyi maga legalább húsz asztaltársaságnak volt tagja Budán és Pesten, de a szabadságünnepekhez nem is nagyon kellett verbuválni az asztaltársaságokat. Csatlakoztak azok maguktól is, hisz ilyenkor mutathatták meg, mit tudnak, mit érnek, hányan vannak, mekkora a hatalmuk, ki a költőjük, ki a szónokuk?

Korcsmárosság akkoriban a jövedelmezőbb iparok közé tartozott, a korcsmárosok maguk is szívesen áldoztak azért, hogy a náluk székelő asztaltársaságok kitegyenek magukért a szabadság ünnepélyén, csináltattak jelvényeket, zászlókat, koszorúkat, ha nem lett volna elegendő a persely tartalma, amely perselyben az asztaltársaságok egész éven át gyűjtöttek a szabadság megünneplésére, de a karácsonyi adományokra is szánt összeget.

Taksonyi József, a budai költő már hónapokkal előbb elkezdte az agitációt, hogy a Kossuth Lajos halálának tizesztendős évfordulóját egybeeső szabadság ünnepeket a legemlékzetesebbé tegye.

Pohárköszöntők szenvedélytől fűtött mondanivalóival járta be a Józsefvárost, az asztaltársaságok hazáját, ahol két-három asztaltársaság is tanyát vert egy-egy nagyobb vendéglőben, elnevezvén magukat Kossuthról, Rákóczi Ferencről, Irányi Dánielről, Petőfi Sándorról, Garibaldiról, Türr Istvánról, Klapka tábornokról, Damjanichról, sőt még a francia forradalom alakjairól is, valamint a bombavető Orsiniről, s az orosz nihilistákról. A Józsefváros volt a hazafias asztaltársaságok fészke és elegendő volt Taksonyi József megjelenése, hogy nyomban kimondják csatlakozásukat a készülőben levő szabadságmozgalomhoz.

Temérdek asztaltársaság volt a Belvárosban is, ahol a „Sasok” vezettek Kléh István takarékpénztári igazgató nyugalmas elnöksége mellett, de itt szónokolt Polónyi Géza és Olay Lajos is, akik alkalomadtán kurucabbak voltak a kurucnál. A negyedik kerületi sörházak, udvarokban rejlő bormérések, régi és újabb „Zenélő Órák” de még a javában talpon levő „Korona” vendéglő, a hírneves „Kispipa” mind tartogatott magában egy-egy méhkast, vagyis asztaltársaságot, amely az első hívó szóra kész volt kirajzani az utcára. Taksonyi itt is megtette a maga vizitjeit, habár ezek a műveltebb társadalomból alakult asztaltársaságok amúgy is tudták, mi a teendőjük, amikor a márciusi szabadságünnep elkövetkezik.

A Ferencvárosban sem kellett sok szót vesztegetni a felhívásnál. Abban a városrészben, ahol a fuvarosok és a tejkereskedők laktak, jól tudták, mit jelentenek a márciusi napok. Talpra kellett állni minden asztaltársasági tagnak, hogy méltóan kivegye a részét az ünnepből. A ferencvárosiak mindig asszonyaikkal, leányaikkal, a Damjanich Jánosnéról elnevezett egyesület tagjaival vonultak ki március tizenötödikén. Igérték, hogy elhozzák őket most is a dunaparti Petőfi-szoborhoz és a Vigadóba, ahol Taksonyi az ünnepélyeket tervezte.

Nagyobb baj volt a Terézvárosban, ahol Vázsonyi Vilmos még csak egy kávéházat mondhatott a magáénak, ahol „V. V.” betűkkel jelzett hirlapi cikkei, hangosan felolvasták. A kerület úgynevezett komoly polgársága még Radocza Jánoshoz, illetőleg a hatvanhetes

eszmékhez húzott, amelyek tudvalevőleg ellentétben állnak a negyvennyolcas ideálokkal. Legalább is így tanították akkor a polgárokat...

Az Erzsébetvárosban még sokan bosszankodtak Morzsányi Károly megbuktatása miatt az ugyancsak forradalmi eszméket jelentő Pichler Győzőre, aki szegény már javában a rákosi temetőben pihentette idegbeteg tagjait, árván hagyván a zászlót, melyet Kölesd adott kezébe, ahol azzal nyerte meg a választópolgárok szívét, hogy első kortesbeszédében kijelentette: Kossuth Lajos halálos ágyán ő reá bízta a magyar hazát...

Taksonyi József járt Budán is, ahol a nyugalmazott úriemberek asztaltársaságai székeltek, mert bizonyos életkorban már csak Budán érzi jól magát az ember. Innen minden kisebbnek látszik, mint Pesten, nem izgulnak minden apró-cseprő dolgokért az emberek, akik harminc-negyven év szolgálati időt mondhatnak a hátuk mögött. Budán legfeljebb a szerelmesek izgatottak, pláne kora tavasszal, amikor még a szél is éppen tanulja a járást a budai utcákon. Ha valamely szerelmi mozgalomhoz kellett volna verbuválni híveket: Taksonyi József bőviben talált volna Budán anyagot. De a nyugalmazott hivatalnokok, bár érzelmeikben a penzióba való lépés után mindnyájan ellenzékiek: nehezen szánják rá magukat, hogy Pestre menjenek tüntetés szempontjából. Csupán a Krisztinában akadt egy hazafias asztaltársaság, Guyon Richárd tábornokról elnevezve, amely vállalkozott arra, hogy a márciusi ünnepélyeket Pesten töltsi.

Óbuda viszont biztos volt. Ott mindig erős ellenzéki szellem uralkodott, éppen a városrész mostoha viszonyai miatt, amennyiben a lakosság megcsalatva érezte magát a hatvanhetes kiegyezés folytán. A fővároshoz csatlakozott, lemondott önállóságáról, de ezért semmit sem kapott. Óbudáról a rezes bandák lelkesen ígérték meg közreműködésüket a márciusi ünnepélyekre.

Igy készült a fáradhatatlan Taksonyi József az ezerkilencszáznégymárciusának megünneplésére. Gyakran tett jelentést Kossuth Ferencnek szervezkedéséről, de Ferenc úr csak bágyadtan intett a nyugágyról:

- Sziveskedjék Thaly Kálmán önnagyságához fordulni, ő a függetlenségi párt tiszteletbeli elnöke, aki mindenben helyettesít - mondta.

Taksonyi József szomorúan ballagott le a lépcsőn, ugyanazt mondván látogatásai után, mint a többi látogatók, hogy Kossuth Ferencen már aligha segít az orvosi tudomány, végét járja...

Minden jel arra vallott, hogy Kossuth Ferenc személyesen nem vesz részt az ünnepen, ezért a lakásán keresték fel mindazok, akik az ünnepélyen szerepeltek, hogy Kossuthnak külön is bemutassák tudományukat.

Bizony fáradságosak voltak ezek a vizitek. Müller Kálmán doktor tiltakozott is, hogy betegét a szónokok, szavalók, dalosok és hangászok zavarják, de a szereplőkkel ezt nem lehetett megértetni. Kellett, hogy Kossuth fia meglássa, meghallgassa azt az előadást, amelyet éppen a Kossuthok szabadságának emlékére tartanak.

Egyik nap díszmagyarba öltözve Papp Zoltán dr. csörömpölt fel a Kossuth-lépcsőn és rövid tisztelkedés után az ágyában fekvő Kossuth Ferencnek elénekelte azt a Kossuth-indulót, amelyet a márciusi ünnepélyre szerzett és amelyet majd a Ganz-gyár dalos munkásai mutatnak be először a márciusi ünnepeken. Tagadhatatlanul kitett magáért Papp Zoltán, nem hiába támogatta képviselőjelöltségét Kossuth Ferenc a tiszalöki kerületben. Nemes pátosz, költői lendület volt a Kossuth-indulóban. De a nagybeteg inkább pihenni szeretett volna, mint indulót hallgatni.

Ugyancsak nem értette ezt meg Rátkay László szintén függetlenségi követ, aki négy barna attilás öreg negyvennyolcas honvédet támogatott fel a lépcsőn, hogy asszisztáljanak a

„Kossuth lelke” című költemény elszavalásánál, ugyanúgy, mint a tervbevett ünnepélyen teszik majd. Rátkay László mestere volt a hazafias költeményeknek, egész életében ezt kultiválta, a vers szépen hangzott, a holtak is talpraállottak volna hallatára, de Kossuth Ferenc csak lehorgasztotta fejét párnáira. Az ő betegsége már olyan volt, hogy még arra se tudott volna megenyhülni, ha a régen megholt Petőfi jelenik meg előtte, hogy elszavalja a Talpra Magyart.

De egy harmadik költő is vizitelt e napon Kossuth Ferencnél, mintha összebeszéltek volna a költők, hogy verseikkel segítsenek a gyógyításban Müller Kálmánnak.

A harmadik költő fiatal, kistermetű ifjú volt, abból a lelkes gárdából való, amely hazafias ünnepélyeken magyaros szabású ruhában szent lelkesedéssel jelképezte a mindenkori lángoló magyar ifjúságot. Gyökössy Endrének hívták őt és az eltávozott költők példájára átnyújtotta költeményét Kossuth Ferencnek, a szavalat azonban elmaradt, mert a lapátszakállú orvos már komolyan megharagudott az egymás sarkára taposó poétákra.

- Elég volt a dalból, lássunk a mindennapi élet után! - mondta Müller Kálmán, akinek sose volt érzéke a költészet iránt. A költők, akik a Szent Rókus kórházban kezelése alá kerültek, nem írtak verset hozzá a gyógyulásuk után. Túlságosan komoly ember volt arra, hogy egy költő ihletet nyerjen tőle.

Az ünnepély többi szereplőit, akiket Taksonyi József mutatott be Kossuth Ferencnek, mint Melha Armandot, az egyetemi polgárok vezetőjét, Madai Gyula bölcsészhallgatót, a műsor egyik szavalóját, Kóczé Antal cigányprímást: rövid kézfogással üdvözölte a nagybeteg, akitől hiába vártak szónoklatot a lelkes szereplők. Kossuth Ferenc csak bágyadtan intett nekik párnái közül:

- Thaly Kálmán tiszteletbeli elnökünk mondja el a párt álláspontját tisztelt polgártársaimnak, én csak köszönetemet fejezem ki a közreműködésért.

A lépcsőn elhangzottak a tisztelgők lépései, Kossuth Ferenc fáradtan lehunyta a szemét...

A költők diadalát e márciusi napokban csak az ugyancsak szerepet vállalt művésznők diadala multa felül. Mert a nőknek akkor is kitűnő varázsuk van, ha eleven költők helyett holt költők verseit szavalják.

Márkus Emilia asszony például leírhatatlan sikerrel szavalta e napon a régi verset:

„Szememből könnypatak csepeg
Emlékezve édes hazám...”

A magyaros gyászruhába öltözött világszép R. Maróth Margit pedig mint gyászoló Hungária zengte:

„Hol van a hon, amelynek Árpád vére
Győzelemmel csorgott szent földjére?”

Ugyanakkor Komlói Emma, a Népszínház művésznője tárogató hangja mellett énekelt magyar dalokat, amelyeket a Petőfi-szobor körül hullámzó sokaság végül együtt énekelt lelkesültségében a művésznővel.

*

Taksonyi József jóslata bevált; soha ilyen márciusi ünnep nem volt még, mint ebben az esztendőben!

A tömegben már feltűnedezték a vidéki jogakadémiák kiküldöttei, akiknek megérkezése csak a március 20-i Kossuth gyászünnepélyre volt jelezve, de ki tudott volna otthon maradni, arra a pár napra, amely a szabadság ünnepét a Kossuth-ünneptől elválasztja? Bizony felvették fekete magyar ruhájukat a máramarosszigeti ifjak már egy héttel előbb is. Messzi városokból, ahonnan akkor még nagyon bonyodalmas volt a pesti utazás, ájtatos zarándokként indultak el az ifjak. Megérkeztek a kassai jogakadémia kiküldöttei ugyancsak nem rövid ideig tartó utazás után.

De a legmesszebből a marosvásárhelyiek jöttek! Az ő útjukhoz mérve Kecskemét, Debrecen csak egy ugrásnyira esett a fővárostól. Ők valóban két napig utaztak azért, hogy a budapesti szabadságünnepen jogakadémiájukat képviseljék a többi vidéki jogászokkal együtt. Pozsonyból megérkeztek a teológusok, megannyi szálas fiatalember, akik zászlót hoztak, mintha új szabadságharc kezdődne. Ó, csodálatos, lelkes, drágalátos magyar ifjúság, amelynél soha a hont jobban senki nem szerette, amely hazáját félté a korszak új eszméitől, a korrupciótól, az internacionalizmustól! Igazi márciusi ifjak, akik még komolyan veszik az ifjúság nemzetvezető hivatását. Dereukat nem törték meg az élet megalázkodásai, lelkük szabadon repül a magyar iskolákban tanított történelem szárnyain.

Tizedik éve, hogy meghalt a nemzet apja, Kossuth Lajos! Erre az emlékezetre ifjúdott meg minden épkézláb ember Magyarországon a lelkesedésnek e korszakában.

A Petőfi-szobortól a menet a nemzeti zászlókkal lengő Váci-utca felé, a hajdani Pilvax kávéház felé indult. Előzetesen nem szerepelt ez a látogatás a programmon. Csak úgy magától hangzott el ez a jelszó, mint akár tán 1848-ban, amikor a néplélek vezette a dolgok és események menetét, nem pedig a rendőrség.

- Menjünk a Pilvaxba!

Ez volt a műsoron kívül eső programszám, mely együtt tartja a hosszú műsor után a tömegeket, mert hiszen amíg a nap az égen van, senkinek sincs kedve hazamenni a hazafias ünnepélyről a csendes otthonba.

Menjünk a Pilvaxba!

Ez volt az az ünnepi szám, amelynek lefolyását senki se tudhatta előre, mert nem készítették elő. Talán nem is gondolt rá senki, hogy megvalósulhasson. A Pilvax egy kávéház, amelyet mindennap láthatnak mindazok, akik arra elhaladnak. Mi nézni való van a Pilvaxon?

De a néptömeg kiszámíthatatlan, különösen olyankor, mikor ritkán érzett forradalmi kedv, hazafias mámor fűti a kebleket, mikor tenni kell valamit, hogy a lélek lecsillapodjon, kiélegülést nyerjen minden vágyakozás, amely sohasem eléggülhet ki a ledarált programmal. Kell még valaminek következni, amelyben résztvehet testileg és lelkileg mindenki, aki eddig hallgatásra volt kényszerítve.

- Menjünk a Pilvaxba! - kiáltották különösen a vidéki ifjak, akik még sohasem látták színről-színre a Pilvaxot, ahonnan az emlékezetes tizenkét pont kiindult.

A Váci-utca lobogódíszben, a Pilvax nemzeti színű drapériával díszítve várta a Petőfi-szobor felől hullámozó menetet. A zászlók lengedeztek, a lábak egymást taposták, a lelkesedés tetőpontjára hágott, mert a tömeg csak attól tud megrészesülni igazán, amit a saját multságára talál ki, nem pedig a rendezőség javaslatára. A tömeg megéljenezte a boltosok nemzetiszínű szalagokkal díszített kirakatait, az emeletekről lenyúló szőnyeget, a padlásablakokba dugott zászlókat, a virágárús boltok kisasszonyait akik bláhánés kurtaszoknyában álltak boltjuk küszöbén. Minden háromszínű ruhadarabnak jutott az éljenekből.

Igy vonult a tömeg igazi márciusi kedvvel végig a Belvároson. Mintha ama régi-régi márciust akarnák végigpróbálni, mikor ugyanebben az utcában kokárdát tűztek fel az ijedt polgárok. De most mindenkinek volt kokárdája... Csak a király házán nem volt zászló!

A tömeg megállott és egy másodpercig megdermedve nézte a zászló nélküli házat a fellobogózott város kellős közepén.

A néphit szerint ugyanis Ferencz Józsefnek bérháza volt Pesten a Váci-utca közelében, a mai Apponyi-téren, melyet Ferencz József a maga vagyonából építtetett, mint ahogy a meggazdagodott polgár szokta, aki nem tudja, mit csináljon a pénzével.

Igazában Klotild főhercegnő, a népszerű József főherceg özvegye építtette ezeket a házakat a Kossuth Lajos-utca torkolatában, de a népnek hiába magyarázta volna ezt a kipödrött bajszú Hentaller Lajos, aki a néptömeg élén haladt, daliás, szemrevaló úriember, a régi függetlenségi párti követek ama fajtájából, amikor csak mutatós férfi lehetett országgyűlési képviselő. Hiába szónokolt volna a nyakkendőtlen Polczner, a szegedi követ, vagy Arad oroszlánhangú képviselője, Barabás Béla, akik akkoriban legjobban tudtak a néppel beszélni. Kállay Lipót, Bencs László a szabolcsi követek híresei voltak hallgatag flegmájukról, ők úgy se vállalkoztak volna népszónoki szerepre. De hallgatott a jelenlévő debreceni követ, Rokonyi Samu is, mert a lobogónélküli házat március 15-én úgysem lehetett volna megmenteni a nép dühe elől. És a néptömeg valóban dühödten ordított, amikor „Ferenc József házat” lobogó nélkül látta ezen a délután.

Két szeneskocsi rakta le portékáját a „Király háza” előtt, ebben az órában. A nép a szabadságisten küldeményének vette a széndarabokat és nyomban felborította a kocsikat. A széndarabok pedig repülni kezdtek a „Király háza” felé és hangos csörömpöléssel zúzódtak be az ablakok, a boltosok kirakatai, az egyenruhás házmester ijedten zárta be a kapuszárnyakat, a boltredőnyök lezuhantak, valamerről futólépésben közeledett Bockelberg Ede, a szálfatermetű rendőrtiszt, a pesti utcák híres rendcsinálója, kivont kardú rendőreivel.

De a tömeg már ingerült volt, dühöngve szállott szembe a rendőrökkel. Ugyanaz a tömeg volt ez, amely az imént még templomi csendben hallgatta Hock János papos prédikáló szavait, ugyanaz a tömeg volt ez, amely az előbb még könnyezve fújta együtt a tárogatósokkal a kuruc nótákat.

Most ordított a tömeg, mert egy zászló hiányzott a város temérdek házainak egyikéről.

Zuhogtak a széndarabok a rendőrökre, akik előtt mégis csak csendesen hátrálni kezdett az emberfal, a lebukó, jajgató sebesültek láttára. Hátrált, de nem oszlott, mert a pesti tüntetések idejében jól megtanulta a tömeg a maga módszerét. El-elkapott egy rendőrt és süvegjétől, kardjától megtépve dobta vissza társai közé. A rendőrök ordítására üvöltéssel felelt. Vér folyt az utcán és a vértől még részegebb lett a hangulat.

És már rombolt a tömeg másfelé is.

A Kerepesi-út felé hátráló tömeg visszavonulása közben válogatás nélkül zúzta be a kirakatoikat, hogy bosszúságát kielégítse. Széndarabokkal verték be Patyi bútoros, Agulár cipész kirakatait. A Párisi Áruház előtt téglarakásokat talált a tömeg, amely téglákból a nemrég leégett áruházat kezdték építeni, az utcán heverő tégladaraboknak pedig az a szokásuk, hogy nemcsak az építkezéshez alkalmasak!

A Nemzeti Színházzal szemben Blaháné lakott az első emeleten. Az ő ablakait is tégladarabok zúzták be. Tégladarab vágódott az Erzsébet-körúti Jost írógépkereskedés nagy kirakattáblájába. Lesz dolguk a pesti üvegeseknek, amíg majd a rombolás nyomait eltakarítják.

... Kossuth Ferenc pedig messze a tüntetések színterétől ezalatt kétségbeesetten gondolt arra, hogy mit fog szólni Ferencz József, ha meghallja, hogy ennek az ünnepélynek ő volt a láthatatlan rendezője?

A győzelem felé.

Hónapok telnek el, míg Kossuth Ferenc felgyógyul. Közben a király gróf Tisza Istvánt nevezi ki miniszterelnökké. Tisza egyáltalában nem csinál titkot abból, hogy minden eszközzel le akarja törni az ellenzékét. Ma, az idők távolából, persze sokkal higgadtabban lehet megítélni Tisza Istvánnak ezt az elhatározását és azt a fanatizmusig menő keménységet, amelyet az ellenzékkel szemben tanúsított, ma már kétségtelen, hogy ebben a magatartásban is a hazája érdekeit féltő államférfiú gondoskodása vezette - akkor lázbahozta az ország közvéleményének legnagyobb részét. Kossuth is újra megszólalt, de ő még mindig a mérsékletet hirdette. 1904 szeptemberében beszédet tart Orosházán, amelyben hangsúlyozza, hogy a jövőben is békességes úton, alkotmányos fegyverekkel akar haladni. Valóságos békeprogramot ad. Beszéde bizony sokaknak nem tetszik a függetlenségi oldalon, de K. F. néhány nappal később Hajdúnánáson még jobban rádupláz békehajlandóságára.

- Ha egyedül maradok is, ragaszkodom az alkotmányos küzdelem formáihoz! - mondja.

Nos - Tisza nem ragaszkodik ezekhez a formákhoz. Október 8-án közzéteszi híres ugrai levelét, amelyben garázdálkodásnak nevezi az ellenzék magatartását és félreérthetetlenül bejelenti a házszabályok megszigorítását. Ezzel a fegyverrel akarja letörni az ellenzékét. Az ugrai levél természetesen végkép kiélezi a helyzetet és mikor a Ház október 10-én összeül, a hangulat már felette puskaporos. Csak egyetlen szikra kell, hogy lángralobbanjon a puska-poros hordó és ez a szikra nem sokáig várat magára. Elkövetkezik 1904 november 18-ika és december 13-ika, a magyar parlamenti élet két nevezetes, de szomorú dátuma.

Tisza már november elején a Ház elé vitte a házszabályrevízió kérdését és bizottságot választatott a revízió keresztülvitelére. November 15-én Dániel Gábor a szabadelvű párt elnökségének nevében beterjeszti indítványát, amely egy szakaszban foglalta össze az ad hoc házszabályrevíziót, más egyéb, az obstrukció letörésére irányuló intézkedésekkel. Az ellenzéken „klotúr”-nek nevezték ezt a javaslatot, amelynek valóban nem volt más célja, minthogy szájkosárral lássa el az ellenzéki képviselőt. November 18-ára volt kitűzve a szavazás a javaslat fölött - előbb azonban Tisza megszavaztatott egy másik indítványt -, hogy a Ház párhuzamos üléseket tartson, délelőtt és délután. A többség délelőtt megszavazta az indítványt és délután négy órakor kezdetét vette az első párhuzamos ülés, amelyen a szavazásnak kellett sorra kerülni. A Ház zsúfolt volt, majdnem minden képviselő megjelent az ülésen, valóban csak a betegek hiányoztak, a karzatokat Budapest legelőkelőbb közönsége töltötte meg, az elnöki emelvény felett lévő IV. számú páholyban ott ült gróf Tisza István felesége, mint minden ülésen, amelyen férje valamilyen fontosabb szerepet játszott. A karzatokat azonban csakhamar ki kellett üríteni, mert az ellenzék zárt ülést kért. Ezen a zárt ülésen Apponyi Albert gróf tett utolsó kísérletet arra, hogy visszatartsa Tiszát. Akik hallották ezt a beszédet, azt mondják, Apponyi életének legnagyobb szónoki teljesítménye volt. Minden előkészület nélkül, néhány jegyzetekkel teleírt papírlapot tartva kezében, két teljes óra hosszat beszélt. Az egész ellenzék visszafojtott lélekzettel hallgatta - a szabadelvű párt tagjainak azonban csak kis része volt a teremben, míg Apponyi baritonja zengett. A kormánypárti honatya nagyobb része jobbnak látta, hogy a büffében tartózkodjék. Apponyi beszédének mégis nagy hatása volt. Jellemző, hogy a beszéd után Kubinyi Géza felkereste Tiszát és azt mondta neki, hogy Apponyi beszéde után tanácsos lenne elhalasztani a döntő lépést. Tisza kinevette.

Örök kár, hogy ez a beszéd zárt ülésen hangzott el és így nem maradhatott fenn az utókor számára.

A zárt ülés után Tisza állott szóra és erre természetesen betódultak a szabadelvű párt tagjai is. Az ellenzék egyre ingerültebb lett, Tisza szavait alig lehetett hallani.

- Szavazzunk! - harsant fel egyszerre a jobboldalon.

- A tárgyalások lehetősége megszűnt - kiáltja beszéde végén Tisza -, véget kell vetni a komédiának!

A jobboldal éljenez, az ellenzék a szitkozódások áradatával felel - ebben a pillanatban hirtelen feláll Perczel Dezső elnök és a zsebéből kivett zsebkendőt a jobboldal felé lobogtatja. A kormánypárti képviselők felugranak, mintegy adott jelre.

- Elfogadjuk! - kiáltják.

Perczel Dezső még mindig állva mond valamit, de a fülsiketítő zajban egy szavát sem lehet érteni.

Az indítvány azonban el van fogadva.

Szörnyű tumultus támad, öklök emelkednek az elnök felé. Egy pár ellenzéki képviselő felrohan az elnöki emelvényre, majdnem inzultálják P. D-t, alig lehet őket visszatartani. Közben P. D. egy iratot von ki a zsebéből és felolvastatja Szóts Pál jegyzővel. Senki sem hallja, mit olvas fel a szikár férfiú, csak az ülés után lesz köztudomású, hogy királyi kézirat volt, amellyel az uralkodó berekesztette az országgyűlés harmadik ülőszakát...

A jobboldal gyorsan kiürül, az ellenzék a teremben maradt. A karzatokról lekiabálnak: „Éljen a magyar nemzeti függetlenség!” Valaki a Kossuth-nótát énekli. A teremben zúg a tumultus. A vérmesebb ellenzékiek szétdobálják a Ház asztalán fekvő irományokat. Egyszerre azonban csend lesz. Kossuth Ferenc az elnöki emelvény baloldali lépcsőjén állva beszélni kezd. Ő talán az egyetlen, akit nem ragadott teljesen magával az indulatok vihara. Legalább is nem mutatja. Törvénytelennek jelenti ki a szavazást...

Másnap megalakul az ellenzék vezérlő bizottsága Kossuth Ferenc elnöklete alatt. Tíz esztendővel azután, hogy atyja koporsója mögött visszatért hazájába, ő lett a harcos ellenzék vezére.

Tisza győzelmet aratott, de ha valaha politikai diadalt pyrrhusi győzelemnek lehetett nevezni, úgy ez az volt. A szabadelvű pártban is sokan voltak, akik Tisza magatartását egyenesen törvénytelennek minősítették. A fejcsóválók még többen voltak, de azok még ebben a viharos helyzetben is hűséges mamelukoknak bizonyultak és hallgattak. Huszonketten ellenben kiléptek a pártból, közöttük elsőnek Wlassics Gyula, három nappal később pedig Andrássy Gyula gróf is. Mindamellett Tisza nem ijedt meg. - December 13-ára újból összehívatta a Házat.

Mikor ezen a nevezetes napon az ellenzéki képviselők, akik előzőleg az Angol királynő szállóban értekezletet tartottak, háromnegyed tíz óra tájt a parlament főbejárójához értek, nagy meghökkenésükre parlamenti rendőrök állottak ott, akik igazoltatták őket. Roppant izgalom keletkezett. Rakovszky István és Justh Gyula félrelökték az ajtóban álló rendőrfelügyelőt - Rogulya Gyula volt a neve - és így mentek be igazolás nélkül. Az ülésteremben még nagyobb meglepetés érte az ellenzékét. Ott is parlamenti rendőrök állottak. A képviselők szidalmazni kezdték a „darabontokat”, akik némán túrték a szidalmakat, hiszen csak parancsot teljesítettek. Az izgalom percről-percre nőtt. Egyszerre Lengyel Zoltán arculütötte az egyik darabontot. Az mellbelökte. A következő pillanatban kitört az általános dulakodás. A képviselők nekirohantak a darabontoknak, kiverték őket, de máris újabb huszonöt darabont érkezett rohamlépésben. Újabb dulakodás kezdődött, de most még keményebb. Kaas Ivor báró, ez a különben igazán szelídlelkű férfiú, egy miniszteri bársonyszéket kapott fel és vágta a

darabontok felé. Egy másik képviselő egy miniszteri asztalkát hajított feléjük. Hock János, a mézesszájú kőbányai pap mindkét kezével megragadta az elnöki emelvény faragott korlátját, letört egy léceket és azzal rohant a darabontokra, mint egykor Kapisztrán barát a törökökre.

Ütötték-verték a darabontokat, akik közül többen megsebesültek. Holló Lajos az elnöki széket kapta fel és hajította le a terembe. Eitner Zsigmond derékon kapott egy darabontot és ledobta a lépcsőről. Tíz perccel tíz óra után már nem volt több darabont a teremben, amely romhalmazzá változott. Ekkor lépett be Tisza. Gúnyos mosollyal nézett a terem közepén levő romokra, míg az ellenzéki képviselők a szitkok özönével árasztották el. Andrassy Gyula odament hozzá és izgalomtól remegve mondta neki:

- Látod, ez a következménye az erőszaknak!

Tisza egy szót sem felelt neki. Kiment a teremből.

Fotografusok jöttek és csoportfelvételeket csináltak az ellenzéki képviselőkről, akik ott állottak a romok között és mindenféle összetört bútordarabokat, leszakított léceket gyűjtöttek, amelyekre autogrammot írtak nevezetesebb kollegáikkal. Ugron Gábor meg Justh Gyula szorgalmasan adták az autogrammokokat.

Nem volt szép dolog ez a december 13-ika. Csúnya dolog volt bizony. De november 18-ika sem volt valami épületes - és november 18-ika szülte december 13-át.

Tisza még aznap délután bejelentette a pártértekezleten, hogy ami a képviselőházban történt, közönséges bűntény, amelyért az azt elkövetők a törvény előtt fognak megállni. Bandának nevezte az ellenzéket. Az igazságügyminiszter telefonon szólította fel az ügyészséget, hogy indítson vizsgálatot. Az ellenzéken csak nevettek ezen a dolgon...

Kossuth Ferencnek nem tetszett a dolog. Néma szemlélője volt a rombolásnak és bizalmas híveivel szemben a legmélyebb rosszallását fejezte ki a dolog felett.

Hogy milyen izgalmas volt a hangulat, arra jellemző, hogy a nevezetes nap utáni éjjel egyszerre az a hír járta be a várost, hogy Tisza katonaságot vezényel a Házba és puccsra készül. Az öreg intrikus Polónyi Géza kapta meg elsőnek ezt a hírt és fellármázta az egész ellenzéket. A hajnali órákban robogtak a fiákkerek az ellenzéki képviselőkkel a havas utcákon, az Angol királynő szálló felé, ahol hevenyészett konferenciára gyűlt össze az ellenzék. Természetesen ott volt Kossuth Ferenc is. Azt határozták, hogy még az éjjel bevonulnak a képviselőházba és ott vigyáznak, hogy a magyar parlamentárizmusnak baja ne essék. A puccsról azonban hamar kiderült, hogy kacska volt. És az egész dolog csak azt eredményezte, hogy a képviselő urak a parlament épületében töltötték az éjszakát, amit legjobban a fiatalok sajnáltak, akik sokkal szívesebben ültek volna Ósbudában, hogy ott a nap izgalmairól referáljanak.

Tiszának esze ágában sem volt, hogy puccsra gondoljon. Nem is nagyon tehetett volna, mert még a szabadelvű párton is megijedtek egy kicsit. Pontban tíz órakor a romok között kezdetét vette az ülés. A terem még nem volt teljesen kitakarítva, darabontnak azonban nyoma sem volt sehol. Az ellenzék tagjai halotti csendben ültek helyeiken és várták, vajon Perczel Dezső jelenik-e meg az elnöki emelvényen. Nem ő elnökölt. Jakabffy Imre vezette helyette az ülést, bejelentvén, hogy Perczel beteg. Az elnöki bejelentés után nyomban Tisza állott szólásra. Senki sem zavarta meg. Halotti csendben jelentette be, hogy a király december 13-ra összehívta az országgyűlés ülészeit. Az egész ülés pont nyolc percig tartott. Mikor Jakabffy berekesztette, Justh Gyula a kormánypárt felé lépett és így szólt:

- Megmutattuk, hogy Ausztria és Magyarország között mégis van egy kis különbség. Ha erőszakkal jönnek, a poklok kapuit is ledöntjük, ha a törvényes határokat betartják, békességgel hajtjuk meg mi is zászlónkat a törvény előtt!

Az ellenzék higgadt magatartását nemcsak az okozta, hogy az előző napi rombolás után lehültek a szenvedélyek, nemcsak az, hogy Kossuth Ferenc mérsékletre intette a képviselőket, hanem főképpen az, hogy az ellenzék győztesnek hitte magát. Nem vette tudomásul, hogy Perczel beteg, hanem saját sikerének könyvelte el, hogy nem elnököl. K. F. is meg volt elégedve, hogy december 14-én nem folytatódott a botrány.

A széjjelrombolt üléstermet szépen helyreállították, a főrendi házból áthozták a miniszteri bársonyszékeket, a Ház azonban nem sokáig ülésezett. Január elején Budapestre érkezett a király és január 3-án feloszlatta a Házat. Ugyanaznap este Apponyi és hívei beléptek a függetlenségi pártba. Nagy dolog volt ez a fuzió! A függetlenségi párt mégjobban megerősödött, Kossuth vezérlő szerepe mégjobban kidomborodott.

Másnap, január 4-én a király a budai Várban trónbeszéddel bezárta az országgyűlést. A meghívóban benne foglaltatott, hogy a képviselők díszmagyarban, vagy feketében tartoznak megjelenni, a tartalékos tisztek egyenruhában, de tölténytáska nélkül. Az ellenzékieknek azonban hiába írták elő, hogy milyen öltözetben jelenjenek meg - el se mentek a királyi Várba. Százötven ellenzéki képviselő tüntetett távolmaradásával, de nem jelent meg Vaszary Kolos hercegprímás sem, ami általános feltűnést keltett. A Szent György-téren, a csikorgó hidegben óriási tömeg sorakozott fel és abcúgolta harsányan a királyi palotába igyekvő képviselőket és főrendeket. A nagy trónterem félig sem volt tele. A király elmondta a trónbeszédet - akkor még senki sem sejtette, hogy ez a beszéd a harminc esztendeje kormányzó szabadelvű párt halotti beszéde lesz. Pedig az lett. A híres téli választáson, amely január 26-tól február 4-ig tartott, a nép akarata megbuktatta a szabadelvű pártot. Az ellenzéki pártok hatalmas győzelmet arattak. Hiába tettek meg minden előkészületet a kormány részéről, hiába árasztották már el hetekkel a választás előtt az egész országot horvát és osztrák katonasággal - száznegyvenöt kormánypárti képviselővel szemben kettőszázhuszonkét ellenzékit választottak meg, közöttük százötvenhárom függetlenségi pártit.

Kossuth Lajos fia legyőzte Ferenc Józsefet.

Kossuth Ferenc első találkozása a királlyal.

1905 február havának egyik vasárnapján beszélt először Kossuth Ferenc I. Ferencz Józseffel. A téli választásokon ítélt az ország, a függetlenségi párt győzött, megérlelték győzelmét az idők. Ölbetett kezekkel várhatta K. F., hogy mikor küld érte az uralkodó, aki „a legalkotmányosabb”-nak nevezte magát. Alkotmányos országban pedig a többség kormányoz és így K. F. meghívása elkerülhetetlen volt.

Akkoriban Andrássy Gyula látogatta meg Ferenc Józsefet Bécsben.

Andrássy az úgynevezett „disszidensek” vezére volt, a mágánások pártjáié. Be is jöttek a téli választásokon valami huszonhatan. Soha ilyen nagy pártja nem volt még Andrássy Gyulának, aki bizony nem tartozott a legtehetségesebb magyar politikusok közé. Kulisszák mögött dolgozó, inkább elméleti, mint praktikus politikus volt Duci gróf; telve gyönyörű elképzelésekkel, varázsigékkel, meg nem valósítható ideálokkal. Egész élete abban telt el, hogy fantomok után futkározott. A Nemzeti Kaszinóban voltaképpen sose vették komolyan Duci grófot. Örökös jelölt volt, akinek éppen habozásai, óvatosságai következtében semmi sem sikerülhetett. Fantasztának mondták, ha nem akarták megsérteni.

Nos, Duci gróf hozta az üzenetet Bécsből, hogy a király beszélni akar K. F.-el, hallani szeretné tőle, hogyan gondolja ő a megváltozott helyzetet, hatalomra jutván pártjával, a függetlenségi és 48-as párttal az alkotmányos országban. Tudni kívánta, mik a céljai, a perspektívái K. F.-nek? Általában látni kívánta a győzelmes pártvezért. I. F. J. nem tulajdonított nagy horderőt a „pillanatnyi sikernek”, de nem felejtette el, hogy esküt tett a magyar alkotmánynak. I. Ferencz József azok közé az emberek közé számított, akiket esküjükre nem kell figyelmeztetni.

Hát lássuk azt a győzelmes Kossuthot, aki apja módjára megint felborította a rendet Magyarországon!

Duci gróf küldetésének hamarosan híre ment. Nagy dolgok történhettek Bécsben, hogy Ferencz József ilyen engedékeny lett. Még az óvatos Apponyi Albert is elszólta magát egy hírlapi nyilatkozatában, mondván: „a függetlenségi párt közeledik a kormány kerekéhez” - Hadik János gróf pedig a Nemzeti Kaszinóban kurucosan vágja oda Khuen-Hédervárynak:

- Horvát szisztémával nem lehet Magyarországon kormányozni!

Andrássy a lakásán látogatja meg K. F.-t és közli vele a király meghívását. Pesten mindenfelé csak diadalmas arcokat látni. Elérkezett a nap, amikor Ferencz Józsefnek számolni kell azokkal a nagy küzdelmekkel, amelyeket a megerősödött függetlenségi párttal kell majd megvívnia.

Rákosi Jenő így ír lapja vezércikkében:

„Ha Kossuth Ferencnek volnék, ezt mondanám a királynak:

Vállalkozom a kormányra, de engedelmet kérek, hogy megtehessem mindazokat a katonai és gazdasági intézkedéseket, melyeknek következtében öt éven belül a nemzeti hadsereg vezérleti, vezényleti és belszolgálati nyelve magyar lesz, jelvényei magyarok lesznek; megtehessem az intézkedéseket, amelyekből Magyarország függetlensége öt éven belül feltámad és berendezhessem királyom magyar udvartartását Budán.”

Ugyanakkor a bécsi sajtó is hasábos cikkekben foglalkozik Kossuth meghívásával. A Wiener Allgemeiner Zeitung azt írja, hogy bár Kossuth Ferenc nem beszél jól németül, mégis kilátása van arra, hogy megértsék egymást az uralkodóval, mert K. F. egész életében lojálisan és tisztességesen viselkedett a koronás úrral szemben...

A Neue Freie Presse, a bécsi világlap, feltűnő helyen írja, hogy K. F. nem „impraktikus ideolog”, de nem is stréber, aki mindenáron hatalomra törekszik, hanem meggondolt, józan politikus, aki sohasem vesztette el szemmértékét. Így harangozott a bécsi sajtó Kossuth Ferenc elé; most csak az volt a fontos, hogy K. F. el ne veszítse fejét pártjának győzelme és a mindenfelől feléje áradó barátság hangulata következtében.

*

K. F. az úgynevezett „gavallér vonattal” indul el egy szombati napon délután öt órakor Budapestről. Ez a vonat volt akkor a legkellemesebb és leggyorsabb összeköttetés Budapest és a császárok városa között. Úriemberek vonata volt, a lóverseny előkelő közönsége szokott vele utazni.

Tél van, Kossuth fázik, az időjárási jelentés havazást jósol, de ez majd csak Bécsben éri utól a száguldó vonatot, amely este 10 óra előtt ér a császárvárosba.

Kossuth kíséretében vannak legközelebbi barátai: Bartha Miklós, Lukáts Gyula, Szatmári Mór, Hentaller Lajos és Visontai Soma. Hangos az üdvözlésektől a Bristol fogadó, amelyben Kossuth és kísérete megszállnak. A magyar urak éjfélig is elüldögélnek az étteremben, de Kossuth nyomban lefekszik, ahogy a bécsi hírlapírókat kituszkolta az első emeleten lévő 101-es számú szalonjából.

Felelősségteljes nap várakozik rá a másnapi vasárnapon. Már este hét óra óta ott fekszik a kabinetiroda meghívó levele a szállodában, természetesen nem a portásnál, mint valami közönséges posta, hanem az igazgatói irodában. Ferencz József még vasárnapi schönbrunni pihenését is feláldozza azért, hogy Kossuthtal beszélhessen. Nagy megtiszteltetés volt ez, amelyet méltányolni kellett.

Egész éjjel havazik Bécs felett. Reggelre erős szélvihar váltja fel a csendes havazást, de szerencsére jól fűtenek a fogadóban. Kossuth korán reggel öltözködni kezd. Kivasaltatja frakkját a szálloda szabójával és egy nagy igazgyöngyöt helyez el ingmellében. A fiakerest, aki a fogadó előtt Kossuthra várakozik, Könignek hívják, külföldi notabilitásokat szokott fuvarozni a császárvárosban. Nevére élceket faragnak a bécsiek: „Ein König bringt Kossuth zum Kaiser!” mondják: „Egy király viszi Kossuthot a császárhoz”. König úr már mindent tud újságjából, egyetlen szó nélkül hajt K. F.-el az Opera mögötti Albrecht térre, azután az Augustiner Strassen át a Mihály-térre és onnan be a Burgba, a belső nagy udvarra, ahol Mária Terézia szobra áll.

Megáll a fiaker annál a lépcsőnél, ahova a királyi meghívottak szoktak megérkezni.

„Das ist ja der Kossuth!” - mondják a Burg-zsandárok, akik az udvaron állnak.

Ott várakoznak a bécsi magyarok is, Karcagné Kopácsi Juliska akkori bécsi primadonna vezérletével mintegy kétszázötven-háromszázan. Itt állnak lesben a fotografusok is, de hiába, mert a Burg-zsandárok nyomban megmondják nekik, hogy vasárnap nem szabad a Burgban fényképezni.

A lépcső feljáratánál egy testőrtiszt, Gozáni márki várja Kossuthot, aki a testőr kíséretében eltűnik a Burgban.

Tizenegy óra és 45 perc van ekkor. A várakozó magyarok fel és alá kezdenek sétálgatni a jobboldali sarokkapu és Mária Terézia szobra között, de a megtermett Burg-zsandárok

nyomban figyelmeztetik őket, hogy vasárnap van és olyankor a Burg udvarán senki sem sétál. A Burg-zsandárok nyilván nagyon tisztelték a vasárnapot, sokkal jobban, mint a kolozsvári 51. gyalogezred legényei, akik Mayer kapitány vezényletével éppen őrségben voltak ezen a napon. Hangosan nevettek a kolozsvári bakák, amikor a lelkes magyarok a lefüggönyözött emeleti ablakok felé integettek.

„Éljen Kossuth! Éljen Kossuth Ferenc!”

Háromnegyed óra hosszat időzött K. F. a királynál.

Erről a vizitről akkoriban így beszéltek:

K. F. a testőrség szobáján át ment be a király dolgozószobájába, a megállapított időben, pontosan tizenegy órakor.

Nagyon pontos ember volt a király.

Ferencz József, aki tábornoki ruhát hordott, elébe ment vendégének és fejbólintással üdvözölte, de nem fogott vele kezét. Helyet mutatott Kossuthnak az íróasztala előtt álló széken, de előbb maga ült le íróasztala mellé. Először magyarul szólt Kossuthhoz, majd néhány szó után francia nyelven folytatta. Kossuth ugyancsak francia nyelven válaszolt. Amint a magyar lapok másnap írták, a király nagyon kegyes volt Kossuth Lajos fiához, akivel nyájasan, kedvesen elbeszélgetett háromnegyed óra hosszáig.

A kihallgatás végén Kossuth felállott, a király néhány lépésnyire kikísérte, de megint kézfogás nélkül vált el tőle.

Ferencz Ferdinánd trónörökös, akinek tudomása volt a fontos kihallgatásról, egyik szárnysegédét nyomban a Burgba küldte, Schiessel kabinetigazgatóhoz, aki megerősítette a nyájas fogadtatás hírért. A bécsi Jockey clubban is körülbelül ebben a formában beszéltek Kossuth kihallgatásáról, amelyet azonban csakhamar kikezdett a pletyka. Sokan tudni vélték, hogy valójában egészen másként folyt le Kossuth első kihallgatása Ferencz Józsefnél. Akik ezeket a híreket traccsolták, úgy tudták, hogy a nevezetes audiencia alig tartott egy pár percre és korántsem folyt le olyan kordialisan, mint az akkori hírlapok írták. Ferencz József egy papírlapról olvasta le a mondanivalóját és néhány perc alatt végzett a meglepett Kossuthtal.

„Az úgynevezett függetlenségi párt szüntessen be minden akciót!” - rendelte Ferencz József.

Amint a pletyka tovább mesélte, K. F. szinte szédülten vette észre magát a királyi dolgozószoba előcsarnokában, de nyomban ráeszmélt, hogy ily rövid idő múlva nem mutatkozhatik a Burg udvarán várakozó hírlapírók előtt, hiszen ez egyenlő lenne a koalíció bukásával. Hirtelen elhatározással benyitott tehát egy szobába, amely véletlenül üres volt és ott maradt egy félóra hosszat, amíg odakünn állandóan fokozódott az izgalom és az újságírók, akik lélekzetvisszafojtva lesték Kossuth jövetelét, meg voltak győződve, hogy a hosszú audiencia alatt sorsdöntő eseményeknek kellett lejátszódnia...

Ezt azonban csak a pletyka beszélte így. Kossuth bizalmas barátai, akik fenn voltak vele Bécsben, soha egy szót sem említettek arról, hogy a nevezetes kihallgatás tényleg így folyt volna le.

A pesti gavalérvonatnak volt egy ellenvonata, amely ugyancsak öt órakor indul Bécsből, ezzel a vonattal tért vissza K. F. a királyi kihallgatás után Budapestre.

Győrben a pályaudvaron a vonat megérkezte után nyomban feltűnt Apponyi Albert gróf szálas alakja. Éberhardi birtokáról érkezett oda, hogy azon frissiben megtudja az eseményeket Kossuthtól. Be is szállott Kossuth kocsijába, de néhány perc múlva sietve elhagyta azt. Inkább visszautazott Éberhardra, minthogy Kossuthal együtt érkezzen meg Pestre. A gyakorlottabb politikusok már Andrássy és Apponyi viselkedéséről észrevették, hogy K. F., aki sem a

kihallgatás után, sem az arra következő napokon nem volt hajlandó nyilatkozni arról, hogy mit beszélt a királlyal, mégsem hozhatott valamely nagy eredményt Bécsből... Ha tehát a kihallgatás formáját illetőleg nem is lett volna igaza a pletykának, annyi ténynek látszott, hogy a királyi kihallgatás balsikerrel járt. Erre mutatott az is, hogy K. F. visszatérte után nyomban kezdetüket vették azok a notórius mozgalmak, amelyek Ferencz József uralkodásának az ideje alatt a politikai válságok idején olyan rendszerezések voltak, hogy gyakorlott hírlapíró behunyt szemmel megírhatta róluk tudósítását a lapban.

Andrássy Gyula meghívást kap a királyhoz.

Széll Kálmánt kihallgatáson fogadja öfelsége.

Wekerle Sándort sürgősen Bécsbe hívják.

Tisza István gróf kedden Bécsbe utazott.

Khuen-Héderváry és Andrássy találkoznak.

Andrássy a Nemzeti Kaszinóban értekezletre hívja meg a vezérlő bizottság tagjait.

Hónapok multak és hónapokon át nem volt más jelentenivalója a magyar hírlapírónak, amikor „válság” címén napi penzumát megírta.

*

Néhány nappal K. F. királyi kihallgatása után február 17-én első ülését tartja a képviselőház. Elnökválasztás lesz. Tisza István és miniszteriuma már beadta lemondását, de a király megbízta a geszti grófot az ügyek továbbvitelével.

K. F., bár odáig mindig fiakkereen járt, ezen a napon villamoskocsival megy a képviselőházba. Titkára kíséretében utazik, a villamos utasai megismerik és megéltéjézik.

A Ház ülésén Madarász Lőrinc a legöregebb honatya elnököl, mint korelnök. Apponyi nem fogadta el a felajánlott elnökséget, ennél fogva Justh Gyula és Tallián Béla a jelöltek. Justh hatalmas többséggel győz, ami már jelzi a függetlenségi és 48-as párt erejét. Mellette Bolgár Ferenc és Rakovszky István lesznek alelnökök, míg a háznagyság Tóth Jánosnak, a jó módú függetlenségi követnek jut.

A nemzeti eszme fűti az összeült képviselőket. Most sokkal több a piros arc, lelkes tekintet, bátor homlok, mint a régi szabadelvű párti győzelmek után összeülő képviselőházban. Most azok győztek, akik eddig reménytelenül küzdöttek. A régi kisebbség fölébe került a mindenkori többségnek. Öröm körülnézni a kipirult arcú férfiakon. Mindenkin jól áll a kabát, nincs elhanyagolt nyakkendő, még a legszélsőbb baloldalon sem.

Tisza István pedig viseli bukása sorsát. Egyesek szerint hőiesen, mások szerint cinikusan.

A királynak nem kell a koalíció.

Akármilyen alkotmányos uralkodónak vallotta magát I. Ferencz József, a koalíció egyáltalában nem volt ízlése szerint való politikai alakulás. Először mindent megkísérelt, hogy Andrássy Gyula gróf vállalja el az átmeneti kormány megalakítását. Andrássy azonban nem akart kötelnek állni, mire Ferencz József Tiszát bízta meg az ügyek továbbvitelével. Két hónap telt el így anélkül, hogy valami különös esemény történt volna. A parlamentnek volt egy többsége, amelyre a király nem akarta rábízni a kormányzást. A kormány viszont nem rendelkezett többséggel. Így következett el a május elseje.

Ez a nap azzal vált ki a többi napok közül, hogy a szocialisták ezen a napon rendezték első igazán nagyszabású tüntetésüket Budapesten. Háromezer munkásnő vonult fel az Andrássy-úton, egyforma piros bluzban és fekete szoknyában. Voltak közöttük természetesen fiatalok, csinosak, kedvesek, szívmelegítőek. Négyesével mentek karonfogva az utca közepén, útjuknak célja valamelyik városligeti vendéglő volt, a „Zöld Vadász”, vagy a „Trieszti nő”, mert ezekben a kertes vendéglőkben ünnepelték volt meg akkoriban május elsejének napját. „Szebb majd a jövő” - ígérték a pirosbluzos nők, pedig elég szépek voltak ők ezen a napon is. Az említett kertekben szociáldemokrata vezérek szónokoltak, - így tüntettek a szocialisták a maguk igazsága mellett. K. F. a nemzet vezére végignézte a munkásnők felvonulását, a piros ruhákat és a piros arcokat, meghallgatta a szebb jövő ígérését, de neki más ígéretei voltak a jövőre nézve, amit e napon meg is írt hirlapi cikkében:

„Valószínű, hogy Tisza gróf vissza fog vonulni - írta - de az már sokkal kevésbé valószínűbb, hogy Khuen gróf is követni fogja őt a visszavonulásban. Lesz valami Lukács, vagy Hyeronimi-féle vagy talán másféle ideiglenes miniszterium; avagy még azt az alkotmányellenes kísérletet is megkockáztatják, hogy osztrák mintára valamely hivatalnoki miniszterium vegye át a kormány rúdját. Ugy-ahogy igyekezni fognak eltengődni az egyenes adók egyrészének elmaradása mellett is, ami évi 50-60 millióra tehető. A katonai ügyek terén a tartalékosok és póttartalékosok egymásutáni behívásával fognak élni, ami jó két évi időt ad nekik. Ez alatt az idő alatt talán megkockáztatnak egy-két választást”.

Így jósolta K. F. a jövőt abban az időben, amikor szembenáll királyával. Tisza már lemondott miniszterelnökségéről, csak éppen az ügyek vezetésével van megbízva. Mindazonáltal nem fukarkodik a címeres nemesi levelek, valamint a fogorvosi diplomák osztogatásával...

Május 14-én újra lemond Tisza, miután végigharcolta a felirati vitát a többségben levő koalícióval. Az egyesült ellenzék felirata a király elé kerül és az a hír járja, hogy a királynak tetszett a felirat. Batthyányi Tivadar gróf a felirat szerkesztője kidagasztott vállakkal sétál a Kossuth Lajos-utcán, ahol a politikusok szoktak akkortájt korzózni. Mégis csak ő tudja legjobban, hogy kell Ferencz Józseffel levelezni.

Meg is van az eredmény, a király megteszi az első lépést a békülés felé. Pestre küldi báró Burján Istvánt, hogy tapogatóddzon a nemzeti vezéreknél a béke lehetősége felé.

Ez a Burján nemcsak régi udvari ember, hanem Fejérváry Géza báró veje, az após pedig azt tanácsolja, hogy Kossuth Ferencet kell megkönyékezni.

Igen ám, de K. F. a Délvidéken a bácskai Zomborban szervezi a nemzeti ellenállást, ami nem megy egy nap alatt, mert a Bácskában még tartják az ősi szokásokat. A politizálás mellett nem feledkeznek meg a szívderítő, gyomorandalító, lélekvidító mulatozásokról sem. Szöllősi Zsigmond, Kossuth társaságából elragadtatva ír a bácskai szokásokról, amelyek nemcsak a legendákban élnek, hanem megvannak még a valóságban is, még pedig a legjavában.

Burján, hogy az időt K. F.-re várakozván, haszontalanságban ne töltse Pesten, meglátogatja Bánffy Dezsőt, Darányi Ignácot, Szederkényi Nándort, de K. F. távollétében természetesen semmiben sem állapodhatik meg ezekkel a politikusokkal, mert Kossuth a nemzet vezére és a királyi kiküldötnék, a „Homo regius”-nak várakozni kell, amíg a zomboriak hazabocsátják ünnepelt vendégüket. Végre megjön Kossuth. A „Homo regius” két óra hosszáig tiszteleg nála a lakásán, de hiába kapacitálja K. F.-et, hogy vállalja el a kormányalakítást, a nemzet vezére nem hajlik Ferencz József üzenetére, alkotmány kell neki, nem hivatal. Andrassy Gyulát ajánlja Burján figyelmébe, akivel tán felveheti a tárgyalásokat.

„Nem olyan exponált ember, mint én” - mondja K. F.

(Ugyan ki gondolta ezt még nemrégen, hogy Ferencz Józseffel így is lehet beszélni?!)

Andrassy csakugyan Bécsbe utazik Burjánnal, de háromnegyed órás királyi kihallgatás után eredménytelenül tér vissza Pestre. A király minden előterjesztésére csak azt felelte: „Nem tehetem!”

Mintha láthatatlan szellemalakokkal volna körülvéve a király, szellemalakokkal, amelyek az utolsó percben mindig megakadályozzák a kibékülést. Ott leskelődnek ezek a láthatatlan lények a király dolgozószobájában, a Burg sötét folyosóin, a kancelláriákban, a császári termekben. Magyarországon úgy hívták ezeket a lényeket, hogy „Kamarilla”. Szemtől-szembe sohasem látta őket senki, de ötven esztendeig beszéltek erről a kamarilláról, mint Magyarország legnagyobb ellenségéről. Ez a kamarilla még Andrassy Gyula fiával is elbírt, pedig ez a gróf atyja révén eléggé ismerhette a Burg kísérteteit, a „titkos ajtókat”, „süllyesztőket” és egyéb rejtelmeket, amelyek oly félelmissé tették a magyar fantáziákban a bécsi császárok kastélyát.

Május végén aztán megjött a híre, hogy mit is akar tulajdonképpen, az a kamarilla: báró Fejérváry Gézá, a darabont testőrség kapitányát sürgősen Bécsbe hívja Ferencz József és június 18-án már fel is esküszik a Fejérváry kormány a Burgban. Négy nappal később nagy izgalom közepette mutatkozik be az új kormány a parlamentben, amelyet egyben mindjárt el is napolnak szeptember 15-ig. Ezzel kezdetét vette Magyarországon a csaknem egy esztendeig tartó önkényuralom, amelyet „darabont-korszaknak” neveztek, amint hogy „darabont-kormány”-nak nevezték Fejérváry kormányát is. A képviselők ellenállásához egymásután csatlakoztak a városi és megyei törvényhatóságok is. Kimondták, hogy a Fejérváry kormány intézkedései törvényellenesek és nem engedelmeskednek a darabont kormánynak, mire Fejérváry azzal felelt, hogy elmozdította a törvényhatóságok választott tisztviselőit és helyüket a maga embereivel töltötte be.

Egyre élesebben állottak egymással szemben a nemzet és a király.

Ekkor történt, hogy Ferenc József ischlii nyaralása közben megbetegedett. A király betegeskedései mindig megzavarták a magyar tervezgetéseket, cirkulusokat, mert Ferencz József személyéhez volt kötve az ország sorsa. Még gondolni sem volt jó arra, hogy mi történik, ha Ferencz József egyszer elmulik ebből a világból!

Ezekben a napokban, amikor az ellentét a magyar nemzet és királya között olyan mértékben kiélesedett, ami valaha elképzelhetetlen lett volna a legalkotmányosabb uralkodóról és a legtürelemesebb magyar nemzetről, Ferencz József betegeskedésének híre még inkább megzavarta a magyarok gondolatait, mint valaha.

Az a hír járta, hogy Őfelsége az olasz határon rendezett hadgyakorlatokon betegedett meg, amelyeken személyesen vett részt, még pedig olyan energiával, mint hajdanában fiatal korában. Szakadó esőben, órák hosszat lovagolt Ferencz József a hadgyakorlaton, amely azokon a tájakon folyt le, ahol később a világháború legvéresebb harcai dúltak. A lovaglásból már

lázasan tért haza a király. Ezt mindenki tudta Ischliben, ahol Ferencz József személye volt a központ. Fejérváry Gézát, amikor titkárával, Skerlecz Ivánnal, a későbbi horvát bánnal megérkezett a Hotel Postba, mindenfelé borús arcok fogadták.

Fejérváry egy nagy paksamétát hozott magával. Az öreg táborszernagy ugyanis pedáns ember volt és minden dolgot, amelyet Ferencz Józseffel megbeszél, vagy amelyet a királynak előterjesztett, írásba foglaltatott, részint tévedések elkerülésének okából, részint saját maga igazolásául. Ilyenformán Fejérváry Géza a legegyszerűbb kihallgatásra is mindig olyan paksamétával érkezett, hogy az udvarnál megijedtek a generálistól. És azt kérdezték egymástól, vajjon napokig akar-e referálni Fejérváry a császárnak az udvar előtt mind utálatosabbá váló magyar ügyekről?

Fejérváry azonban nem engedett. Most is akkora irattáskával telepedett le a Postához címzett fogadóba, hogy az öreg szobalányok azt beszéltek, Magyarország minden régi periratát magával hozta a generális.

Fejérváry Géza sokkal bizalmasabb embere volt Ferencz Józsefnek, semhogy a király betegsége miatt ne fogadta volna, hiába tétetvén meg vele a nagy utat Budapesttől Bécsig, Bécsből Ischlig. Paar gróf főhadsegéd tehát reggel átúzen a Postba Fejérváryért, hogy jöhet a királyhoz, bár Őfelsége gyöngélkedik. Fejérváry a Post hátsó kijáróján át tűnik el az előcsarnok kíváncsi várakozói előtt és a királyi kastélyba belépve, onnan délután egy óráig, tehát három teljes óra hosszáig nem mozdult.

A magyar ügyekért drukkoló magyar fürdővendégek Fejérváryt várva sétálgattak a kastély előtt és találgatták egymás között, miért nyúlik ilyen rendkívül hosszúra a királyi kihallgatás, mit hozhatott Fejérváry táborszernagy a nagy paksamétában? Egyesek úgy vélik, hogy a király gyöngélkedése miatt tartanak tovább az ügyek, mint máskor. A király teljesen berekedt a hadgyakorlaton, nátha kínozza, rossz a kedve. Egy óra is elmúlt már, amikor feltűnik a fürdőhely sétányán Fejérváry táborszernagy katonaköpenye, amint talán most még vastagabb irattáskájával a hóna alatt, hosszú léptekkel a Post felé halad. Ott az az első kérdése, hogy mikor indul a legközelebbi vonat Bécsbe. A Post kapusa feleli, délután két órakor.

„Nos, akkor nincs időnk megebédelni se, mert csomagolnunk kell, hogy le ne késsük a vonatot”! - szól Fejérváry Géza a titkárához. De a titkár kérleli a kemény öregurat, hogy legalább egy tányér levest vegyen magához, míg ő becsomagol. A táborszernagy valóban benyit a Post ebédlőjébe és egy csésze húslevest fogyaszt, azután ismét talpraáll és titkárával a vasuti állomásra hajtat. Hat óra hosszat tart az út Bécsig, a közbeneső állomásokon talán lehet valami harapnivalót kapni. Ugyanezek a stációkon Skerlecz egy csomó sürgönyt ad fel, amelyekre már Bécs előtt válaszok jönnek. Az első távirat Kristóffy Józsefnek megy, a Fejérváry kormány belügyminiszterének és tőle érkezik az első válasz is.

Este nyolckor Bécsbe érkezik Fejérváry. A katonás pontosság természete és munkatársaitól is elvárja, hogy ilyen pontosak legyenek. Megszokta, hogy hetenként háromszor is Bécsbe kellett utaznia Ferencz Józsefhez, mert ebben az időben a renitens Magyarországot is a bécsi Burgból kormányozták. Minden legapróbb kormányzati ügynek a megbeszélésére Bécsbe kellett utaznia Fejérvárynak, de ő szó nélkül engedelmeskedett. Hű szolgálja volt Ferenc Józsefnek. Szabó dr., aki reggelenként Andrassy-uti villájában masszírozni szokta Fejérváryt, beszélte, hogy a kötelességtudás mennyire megfiatalította a Ferencz Józseffel csaknem egyidős táborszernagyot. A két öreg katona, a király és minisztere versenyzett egymással a pontosságban...

*

Az esztendő, amelyek ezidő óta elmultanak, sok mindenre világosságot derítettek, amely dolgok akkoriban titkok voltak.

Fejérváry Géza ezen az úgynevezett „harmadik ischli látogatásán” beszélte meg a királlyal a kormány lemondását. Sok minden elmondható Fejérváry Gézáról a múlt idők felemlegetése közben, de azt nem lehet állítani róla, hogy valaha is ragaszkodott volna a hatalomhoz. Húsz esztendeje volt már akkoriban miniszter. Kellőképpen megismerkedhetett ennek az állapotnak minden fény- és árnyoldalával. Amikor már jól megérdemelte volna a nyugalmat, személyes barátságából szolgálta tovább Ferencz Józsefet. Tiszta kezű, tiszta lelkű, hófehér jellemű katonatiszt volt, ahogyan egy tizenkilencedik századbeli császári katonatisztet a fantázia elképzelhetett.

Örömmel közölte Kristóffyval, aki másnap reggelre benyitott a bécsi Magyar Házba, hogy a felséges úr talán elbocsátja a magyar kormányt és új embereket vesz elő. Amilyen tisztalelkű férfiú volt Fejérváry, talán észre sem vette, hogy Kristóffy milyen vadalma képet vág ehhez az örömhírhoz...

Pesten senki se sejtette a dolgok állását. Javában hirdetik a különböző népgyűléseket, a választójogi reform, illetőleg az általános választójog mellett. Szeptember első vasárnapján nagyszabású népünnepéllyel egybekötött gyűlést rendeznek a Városligetben, ahová lobogós ingű parasztbandérium és fúvós zenekar csalogatja a vasárnapi közönséget. Nemzetisznű kokárdás rendezők tartják fenn a rendet az ünnepségen. Magyar Miklós, a főrendező, zászlókat vitet az Andrássy-úton, Kardhordó Árpád, ez a nevezetes pesti alak az ünnepi szónok. Méray-Horváth Károly szerkesztő úr az elnök. Nagy céccóval van egybekötve a választójog mellett tartott gyűlés.

De mozognak a szocialisták is, akik Kristóffy hívei. Vidéken tartják gyűléseiket: Makón, Egerben, Orosházán, Pápán, Aradon. Mindez egyetlen vasárnapra esik. Mintha jövődő mutatkozna a méla szeptemberi napon.

Kristóffy belügyminiszter rendelkezéséből a hatóságok ölbetett kezekkel nézik ezeket a gyűléseket.

Amikor széles Magyarországon mindenki beszél, akkor természetesen nem maradhat tétlen a vezérő bizottság sem. Hiszen ezidőtájt mintha minden szónok a nemzet jövődjét akarná elősegíteni.

Három pontban foglalja össze a vezérő bizottság K. F. elnöklete alatt a legközelebbi teendőket. Az első pont az, hogy tiltakozni fognak a parlament tanácskozási, törvényhozási szabadságának megakadályozása ellen. Ezt Apponyi Albert indítványozta. Második pont a Fejérváry-kormány vád alá helyezése. Ez Bánffy Dezső báró kedvenc terve. A harmadik pontban már nem tudtak megegyezni a vezérő bizottság tagjai. Arról volt szó, hogy Vázsonyi Vilmos kívánságára bizottság lenne kiküldendő az általános titkos választói jog tervezetének kidolgozására. Vázsonyin kívül sokan az indítvány mellett voltak, közöttük Apponyi Albert, Bánffy Dezső, Batthyányi Tivadar gróf, valamint a később „Vörös”-nek nevezett kőbányai pap Hock János is, viszont Eötvös Károly és Thaly Kálmán nyíltan ellene voltak a javaslatnak, míg Kossuth Ferenc és Tóth János semlegesnek mutatkoztak...

*

A magyarországi mozgalmak hírére I. F. J. megint csak hívatja Fejérváryt, de most már Bécsbe, ahol szeptember 9-én úgynevezett közös minisztertanácson elnököl a király. Ez a tanácskozás, amelyen Gautsch báró osztrák miniszterelnök, Fejérváry magyar miniszterelnök és Goluchowsky gróf a császári ház minisztere vettek részt, volt a döntő tanácskozás arra

nézve, hogy Fejérváry Géza beadja-e lemondását. Végre is a legfelsőbb hadúr felmenti őt terhes hivatásától és kegyelemben elbocsátja.

Fejérváry ragyogó arccal tér vissza Pestre, végre sikerült megszabadulnia, de másnap megint Bécsbe parancsolja a császár és megbizsa az ügyek továbbvitelével. Most már olyan keserves arccal tér vissza az öreg tábornagy, mint a tormába esett féreg. Úgy látszik nincs lehetőség, hogy megszabaduljon halálosan megunt hivatalától! Itt van szeptember 15-e, amikor megint meg kell nyitnia a képviselőházat. Vajjon mi lesz ezen a viharosnak ígérkező napon?

A furfangos Kristóffy azonban az utolsó percben megint kitalál valamit a vezérő bizottság, illetőleg most már az egész képviselőház fékentartására. Kiadja a jelszót a barátságos viszonyban levő szocialistáknak, hogy a munkástömegek vonuljanak fel az ülésező képviselőház elé.

A történelem „vörös péntek”-nek mondja e napot, amikor a budapesti munkástömegek megjelennek az Országház előtt tábláikkal, amelyekre három nyolcas van írva, a nyolc órai munkaidőt jelképezvén, felvonulnak zászlókkal, zenekaraikkal, asszonyaikkal, munkásindulóikkal. Soha ilyen tömeg még nem feketélt az Országház körül, amelyet rendőrök kordonja őriz. Mi ez a néhány rendőr a tízezrekhez képest, amelyek a térséget ellepik? De a tömeg fegyelmezetten viselkedik. Méltóságteljes magatartást mutat még Szemere Miklós ingerkedéseivel szemben is. A lovakat kedvelő Sz. M. ugyanis erre a napra kibérli az „Albrecht” nevű gőzhajót, megtölti köbölküti választóival, feldíszíti „éljen a koalíció!” feliratú zászlókkal és a hajó tüntetően horganyt vet az ülés alatt az Országházzal szemközt a Dunán.

Az ülés nagyon rövid ideig tart. Fejérváry, aki civilkabátjában évekkel öregebbnek látszik, mint uniformisban, felolvastatja a király kéziratát, amelyben újra elnapoltatja a Házat október 10-ig. Persze nem hallgatják meg nyugalommal. Aztán felszólal Kossuth Ferenc és kijelenti, hogy az elnapolás törvénytelen. A Ház Kossuth szavaira feláll, megszavazzák a vezér indítványát. Nincs ellenvélemény. Fejérváry és kormánya épp olyan „sárga-feketén” vonul ki az ülésteremből, ahogy jött.

A munkástömegek küldöttségei tisztelegnek a képviselőház elnökénél Justh Gyulánál és szót emelnek az általános szavazati jog érdekében, aztán egyetlen vezényszóra szétoszlik a tömeg, csak Szemere köbölküti választói lengetik zászlóikat a Dunáról az Országház felé. Darab idő múlva ők is partraszállnak és vígadnak az elnéptelenedett térségen.

Ezt a tüntetést így nevezték el Bécsben a következő napokon:

„Kitört a hideg magyar forradalom!”

Válaszul pedig jön: „A hideg udvari forradalom!”...

Parancs jön, hogy Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Bánffy Dezső, Andrássy Gyula és gróf Zichy Aladár, mint a „hideg forradalom” vezérei, jelenjenek meg a koronás uralkodó előtt.

A magyar betyárok Bécsben.

Az 1905. esztendő szeptember havát írtuk, amikor híre futamodott, hogy Ferencz József magához hivatta a nemzeti küzdelem vezéreit.

Ferencz Józsefnek olyan rossz kedve volt abban az időben, hogy még szokásos vadászatait is elmulasztotta. Az öreg Dreher Antal, a régi zergevadász-pajtás hiába várta Tirolba. Bécsben nyíltan beszéltek az emberek, hogy a magyarok előbb-utóbb sírba viszik az öreg uralkodót. „Die magyarischen Betyären” - mondták a bécsiek és szídták a magyarokat.

Ferencz József Schönbrunnban lakott, ahonnan reggel hét órakor szokott a Burgba érkezni kétlovas hintáján. A kocsi letette felséges utasát a lépcső előtt, aztán visszakocogott Schönbrunnba. Délután öt óráig nem volt rá szükség, addig Ferencz József nem mozdult ki dolgozószobájából. Ott ül az íróasztalánál, fogadja a megszokott látogatókat, Paart, Bolfrasst, Goluchowskyt, Lichtenstein herceg főudvarmestert. Hetenként legalább háromszor Fejérváry Géza is megjelenik előtte, aki öt óra hosszáig utazik Budapestről Bécsbe és ugyanannyit vissza, hogy egy-két percre beléphessen a király dolgozószobájába. Az igaz, hogy néha viszont órákig tart, amíg Ferencz Józseffel megbeszéli a magyar ügyeket, a Burg folyosóin pedig fejcsóválva mondják egymásnak az udvari emberek, hogy milyen hihetetlen dolog az, ami Magyarországon történik!...

Fejérváry ebben az időben egy új bárói kinevezés érdekében exponálja magát őfelségénél. Az új bárók nemcsak megbízható emberek és nemcsak a szükséges ipari érdemekkel rendelkeznek, de az anyagi garanciájuk is megvan a bárósághoz. Groedelék ők, akiknek legtöbb fájuk van Európában. Ármin, Bernát, Albert lesznek bárókká. Bizonyosan ezért is haragudni fognak Magyarországon.

De csak hadd haragudjanak. I. F. J. most különösen haragszik Magyarországra, még pedig egy röpirat miatt. Ez a röpirat, amely egy nemlétező szerző, Zeysig neve alatt jelent meg Berlinben, csak azt írta többek között, hogy a Habsburgok uralmának már befellegzett Magyarországon és a magyarok Vilmos császár felé, vagyis a Hohenzollern dinasztia felé orientálódnak. Na már most politikai körökben azt suttozták, hogy a röpirat igazi szerzője nem más, mint báró Bánffy Dezső, a volt miniszterelnök, aki közben ugyancsak ellenzéki vezér lett. A röpirat valahogy Mária Valériának, a király kedvenc lányának a kezébe került. Mária Valéria természete hasonlított leginkább Ferencz Józseféhez, gögös volt, hideg és kérlelhetetlen. Amint a röpiratot elolvasta, felháborodva sietett felséges atyjához a Burgba. Az volt a véleménye, hogy ilyen „szemtelen vakmerőséget” még sohasem próbáltak a magyarok.

Bánffy persze tagadta a szerzőséget. Rudnay a pesti rendőrfőkapitány, erőteljes nyomozást kezdett az ügyben. A szálak néhány pesti hirlapíróhoz vezettek, akik közül egy-kettőt le is csuktak, de se Kristóffy belügyminiszter, se Rudnay főkapitány úr nem tudtak az igazi tettessel kedveskedni az udvarnak.

Ám Bánffy Dezső mindvégig gyanúban maradt és Mária Valéria közbelépése után Ferencz József elhatározta magát, hogy most már végleg rendet csinál a magyarokkal. Ezért ment a parancs Budapestre, hogy az ellenzéki vezérek nyomban jelenjenek meg Bécsben a Burgban Ő felsége színe előtt.

A parancsolat olyan váratlanul érkezett, hogy az ellenzéki vezérek félremagyarázták a dolgot. Abban a meggyőződésben voltak, hogy a királyi kihallgatásnak az lehet az okozója, hogy a magyarok iránt barátságos hangulat alakult ki Bécsben. Szimpatikus kihallgatás közben megoldódnak azok a kérdések, amelyek a magyar közvéleményt megpattanásig foglalkoztatták.

Kossuth legalább így gondolkozott, amikor a parancs mellett még külön levelet is kapott Aradvári Kőnig Károlytól, a kabinetiroda főnökétől (aki e barátságos levél miatt nemsokára meg is bukik, mert nem volt rá felhatalmazása).

Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Andrássy Gyula, Bánffy Dezső és Zichy Aladár kaptak egyidőben meghívást a királyhoz, de külön-külön utaztak el Bécsbe, mert sem Andrássy, sem Apponyi nem tartózkodtak a fővárosban. Andrássy Ikervárott volt Batthyányéknál, Apponyi Eberhardon, Zichy falusi birtokán. A fővárosban csak Bánffy és Kossuth tartózkodtak, politikailag idealista két lélek, akik nem is gyanították, mi rejlik a meghívás mögött. Ferencz József eddig csak olyanokat szokott magához hivatni, akikkel kegyelmesen értekezni akart. A két politikus tehát bizakodva töltötte a három napot, amely a szeptember hó 23-ra jelzett kihallgatástól elválasztotta.

Jó hírek jöttek Polónyi Gézától is, aki azért ment le Zágrábba, hogy a horvátokat a magyarok mellé szegődtesse. A horvátság szabadságszerető náció volt. Nem árthat barátságuk ott a Dráva-Száva mellett...

Függetlenségi követek azon vélekedtek, hogy kik kísérik el Kossuth Ferencet a bécsi útra. Mindnyájan ott akartak lenni a Bécset megvívó vezér mellett; végül Hoitsy Pál, Rákosi Viktor, Visontai Soma, Világhy, Szunyogh Mihály képviselők szálltak fel Kossuthtal együtt a vonatra. Derűs, sőt kicsit elbizakodott volt a hangulat; úgy látszott, hogy a király mégis csak elkezdte az alkudozást. Csak éppen az volt a feltűnő, hogy a király bizalmasa, Fejérváry Géza nem utazott e napon Bécsbe, mintha előre tudta volna, hogy ott egyelőre nem a békülés lehetőségeiről lesz szó.

Másnap délelőtt 11 órára voltak a király elé rendelve a magyarok. A Kossuthtal jött képviselők előbb megismerkedhettek a bécsi nép hangulatával. Mindenütt öldöklő, gyűlölködő tekintetek fogadták őket, még a nemzetközi társaságú Bristol fogadó ebédlőjében is felhangzott egy-egy hang: „Nieder mit der Koalition!” De az utcán is bőven hallatszott az Abzug.

A délelőtt folyamán egy bécskörnyéki nyaralóból megérkezett Apponyi Albert. Szótlan volt, elgondolkozott. Andrássy reményteljesebbnek látszott. Zichy Aladár se tud semmit a bekövetkezendőkről. Csak Bánffy pödrí a bajszát: neki nagy elégtétel a király előtt való megjelenés a Zeysig-gyanúsítások után.

A fiákkerek előállnak a fogadó elé és a magyarok elhelyezkednek a hintókban.

A Burgban a főőrség kapuján hajtatnak be, mint várt vendégekhez illik. Tudják itt már a Burg-zsandárok, hogy mára a magyarok vannak iderendelve, ezért szótlantul tűrik, hogy a Ferencz császár szobrával ékesített udvaron álljanak meg a kocsik és itt várják meg az urakat, akik az úgynevezett ceremónialépcsőn, tehát a főlépcsőn, sietnek fel a nagy elfogadó terembe.

A Burg udvara telve kíváncsiakkal, akik között a zsandárok tartják fenn a rendet. Mindenki Kossuthot nézi. A Kossuthtal jött képviselők elvegyülnek a kíváncsiak közé, szivarra gyujtanak a fiakkeresek, előveszik a pokrócaikat, hogy a lovak hátát betakarják.

Tizenegyet üt a Burg mélyhangú órája, alig néhány perc telt el, a szivarokból csak az első pöffenetek szálltak fel, a kocsisok még lovaikkal foglalkoznak, amikor egy magasszárú csizmát viselő barnanadrágos kúrír vezetése alatt már jönnek is vissza a magyarok a lépcsőn. Egyiknek az arca lángvörös, a másiké papirhalovány. Kossuth asztmatikusan lélekzik, Bánffy két öklébe fogja a bajszát. „Négy és fél percig tartott a királyi audiencia” - jegyzi meg Rákosi Viktor, aki órával a kezében nézi az időt. Vajjon mi történhetett ilyen rövid idő alatt?

Hej, ezek a vén sárga-fekete Burg-falak ott Bécs város kellős közepén sok mindenféle arckifejezést láttak már a magyaroktól, akik itt a kapukat átlépték. A különböző osztrák császárok, magyar királyok, akik a Burg egyes épületrészeit (traktusait) építették, ha már

országai számát nem növelhették, a Lipótok, Ferencek, Józsefek, Mária Teréziák, Ferdinándok, akiknek neveiről az egyes udvarok, terek, éppen úgy vannak elnevezve, mint akár Schwarzenbergről, vagy Savoyai Jenőről, sok magyart láthattak már. Jöttek megköszönni valamit, várat vagy asszonyt, jöttek árulkodni, amiért jutalmat vártak. De jöttek komoran, összevont szemöldökkel, hogy kétségbeesetten menjenek innen a börtönbe, vagy még keservebben a halálba. Rákóczi fiai innen menekültek el. Az öreg Kossuth öklével erre mutatott. Bocskay ezt a Burgot akarta bevenni rongyos kurucaival. Görgey elmulasztotta megrohanni, pedig volt hozzá alkalma.

Ezerkilencszázöt kora őszén az innen kijövő magyar arcok talán a legelkeseredettebbek voltak, amelyeket a Burgból valaha is kimenni láttak. Szégyen és megaláztatás ült a magyarok arcán, percekig szóhoz sem jutottak barátaik között, csak mélységesen hallgattak a történelekről, mintha fogadalmat tettek volna.

Ferenc József megfenyegette a magához hívott magyarokat, hogy további ellenállás esetén hazájukra a legnagyobb nyomor és szenvedés várakozik, amelyet a történelem valaha látott...

A magyarok pedig visszafeleltek - persze, csak később -, hogy a királynak nagyon sok pénze és katonája lehet, mert eme bánásmódja után többé egyetlen krajcárt és egyetlen bakát sem kap Magyarországtól!

*

De ne vágjunk elébe az eseményeknek...

Maradjunk egyelőre ott a Burg-udvaron, ahol a magyarok szinte tanácstalanul álltak darab ideig.

A király utolsó szava ugyanis az volt, hogy a további mondanivalóikat (miután nem hagyta őket megszólalni sem) a császári ház miniszterének, Goluchowszkynek mondják el. Egyik-másik magyarnak, valljuk be, főként az udvarias Kossuthnak talán kedve is lett volna, hogy a királytól egyenesen Agenor grófhhoz siessen. Ő vette a legkomolyabban a királyi parancsot. De ott volt a habozó deputátusok között a keménynyakú Bánffy, aki azt indítványozta, hogy egyelőre menjenek vissza a fogadóba a további teendők megbeszélésére.

- De hát mit kell megbeszélni? - kérdezték a tudatlan magyar kísérők a delegátusokat.

Ám azok tovább hallgattak a történelekről, egyiknek se volt kedve belekezdeni a megaláztatás históriájának elmondásába. Van így néha az ember, maga sem tudja elhinni, hogy voltaképpen mi történt vele. A magyarok még kábultak voltak, mintha fejbeverték volna őket az imént abban a nagy elfogadóteremben, amelynek közepén Ferencz József, otthon nem szokásos öltözetben, gyalogsági tábornoki egyenruhában és karddal a derekán várta őket. Csak éppen a tábornoki zöldtollas főveget nem tette a fejére, hogy a katonás rapport teljes legyen. Ezért nem beszélt az öt deputás közül egyik sem a történelekről. Legjobban K. F. hallgatott, még belső hivei előtt is és a fogadói szobájába zárkózva tanulmányozott egy miniszterpapirosra írott utasítást.

Ő állott a vezérek jobbszárnyán, ő kapta kézhez Ferencz József írásbeli parancsát a nemzeti vezérek közül, a király őt tette felelőssé a történeleért. K. F. frakkjának zsebében volt a rejtelmes parancs, amely új irányt akart szabni a nemzeti küzdelemnek, illetve megszűnni rendelte azt.

Ám délben, amikor a fogadó ebédlőjében a magyarok asztalánál összegyülekeztek a Bécsbe rendelt urak, a magyarok már tudták a magukét. A hivatalos könyvomat, egy sárga papírra feketével nyomtatott újságlap már közölte, hogy mi történt. Ő felsége a császár és az elébe rendelt magyar urak között, titkolódzásnak többé nem volt tehát helye.

Bánffy Dezső beszélte is már, mi történt...

A nemzetközi társasággal teli ebédlőből sokan odafigyeltek a magyar urak asztalára. Volt résztvevő tekintet, de volt bőségesen kárörvendező pillantás is.

Bánffy pedig így beszélte el a dolgot:

- Már az időjárás sem kedvezett ahhoz, hogy valami különösebb siker koronázza munkánkat. Csöpögős, őszi, hűvös idő volt, ami szokatlan Bécsben szeptember közepén. Az emberek felvették az überziher, a girárdi szalmakalaphoz, a nők orra piros lett. Ki látott szeptember 23-án ilyen hideg őszi időjárást Bécsben? Mondják, hogy Semmeringben havazott...

Ő felsége szemöldökei feltűnően bozontosak voltak és általában az látszott az arcán, hogy nem jól aludt az éjszaka. Valószínűleg még szokásos villásreggelijét sem hozatta fel a Burggal szemben lévő sörházból, a bécsi tormás kolbászt és a szokásos korsó sört, mert fontosabb kihallgatások előtt várni szokott a „gáblival”.

Én úgy vettem észre, hogy a fogadóterem közepén úgy várt ránk, mintha már megérkezésünk előtt arra a helyre állott volna tábornoki ruhájában, előre készült mondanivalójával. Még csak nem is biccentett fejével, amikor beléptünk hozzá. Elöl Kossuth Ferenc, aki erre vállalkozott, mögötte Andrássy, Zichy, Apponyi és én. Kossuth Ferenc jobbról állott meg a Felség előtt és az egész idő alatt úgy látszott, hogy a király hozzá intézi szavait. De Kossuth egy hangot sem felelt, csak megindult arckifejezéssel állott a király előtt.

A király németül kezdte szavait és ezért bocsánatot kért. Aztán kibontva a kezében tekercs formájában összehajtott papírlapot, magyarul olvasta fel az odairottakat:

„Első pont: A katonai kérdések, amennyiben a vezényszóra és szolgálati nyelvre vonatkoznak, amelyekre nézve engedmények teljesen ki vannak zárva, a programból kivételnek.

Második pont: A pragmatikai közösség alapja úgy a hadsereg, mint a külügyi képviseletek tekintetében érintetlenül marad.

Harmadik pont: A 67-es alap revíziója, amennyiben gazdasági vagy egyéb az Ausztria és Magyarországi viszonyt érintő kérdésekről van szó, nem oldható meg egyoldalúlag a korona és nemzet által.

A negyedik pont szerint - folytatta Bánffy - kötelezettséget kell vállalnunk a költségvetés, a rendes ujoncozás, a kereskedelmi szerződések megszavazására.

Az ötödik pont szerint ugyancsak kötelezettséget kell vállalnunk az 1904-i és az 1905-i delegációk költségvetéseinek és a kétéves katonai szolgálati időről szóló törvényjavaslatnak a megszavazására.”

A legjava azonban csak ezután következett. Az utolsó passzusban a király tudniillik a koalícióra hárított minden felelősséget, „ha eddigi álláspontjának merev fenntartásával az elérhetetlenbe vetett törekvést elébe helyezné a viszonyok józan orvoslásának, amelyek folytán kimondhatatlan szenvedés és nyomor mind fenyegetőbb alakban háruland Magyarország népére...” Így hangzott ékes burgbeli fogalmazásban a királyi parancsolat utolsó mondata.

A király ezután az irattekercset a hozzá legközelebb álló Kossuth Ferencnek nyújtotta át, aki meghajolva átvette. A Felség azután megint németül folytatta szavait, mert most már írás nélkül beszélt és ezt mondta:

- Kérem az urakat, hogy ez irat alapján Goluchowszky gróffal, nem mint külügyminiszterrel, hanem mint az én meghatalmazottammal tárgyalásba bocsátkozzanak.

Ekkor megszólalt Bánffy Dezső, holott erre megbízása nem volt:

- Felséges uram tehát azt parancsolja, hogy Goluchowszkyval tárgyaljunk?

- Igen - felelte a király és nyomban hozzátette - Aber die Bedingungen bleiben!

Ebben a másodpercben összeütötte aranyozott tábornoki sarkantyúit, biccentett a fejével és visszament íróasztalához, anélkül, hogy egyetlen pillantást vetett volna a hajlongva az ajtó felé hátráló magyar deputánsok felé...

Ez történt ama négy és fél perc alatt, amelyet Ferencz Józsefnél töltöttek a nemzeti vezérek...

K. F. még a veszett csata után is udvarias volt, mint mindig...

Nem egyezett bele abba, amit leginkább az elkurucosodott Bánffy Dezső javasolt, hogy szóba se álljanak Goluchowszkyval, akinek a magyar alkotmányhoz semmi köze, ne vegyék tudomásul a király szavait... Addig agitált az urak között, amíg útrakeltek és a már várakozó fiákkereken a külügyminisztériumba hajtottak.

Most jött azonban az újabb meglepetés: Goluchowszky nem volt a külügyminisztériumban, mintha egyáltalában tudomása se volna Ferencz József intézkedéséről a magyarok látogatását illetőleg és így az uraknak meg kellett elégedniük azzal, hogy a nem sikerült vizit után névjegyeiket hagyták a külügyminisztériumban.

Ez az udvariassági aktus enyhített azonban valamit a magyarok helyzetén, mert délután üzenet jött a kabinetirodából, hogy Ferencz József, tekintettel a magyarok érzékenységre, új bizalmi férfit, úgynevezett „homo régiust” jelölt ki Goluchowszky helyett, ez pedig nem más, mint gróf Cziráky Béla udvari főmarsall, aki magyar ember és majd átveszi a magyarok válaszát a király iratára.

Cziráky Béla gróf e percben ugyan nem volt Bécsben, de legkésőbb estére, vagy másnap reggelre várták megérkezését.

Bánffy azt javasolta a koalíciós vezéreknek, hogy ne is várják meg Czirákyt, hanem egyszerűen utazzanak haza Budapestre. Ám Apponyi, Andrássy és Zichy ellene voltak a javaslatnak, K. F. pedig, mint mindig, most is optimista volt és különös jelentőséget tulajdonított annak, hogy a király Goluchowszky helyett magyar embert nevezett meg bizalmi emberéül.

Az öt vezér tehát Bécsben maradt. Híre jött, hogy Ferencz József még hét órákor is a Burgban időzik, az udvari fogat már délután öt óra óta várja, hogy Schönbrunnba vigye, de a király ugyancsak Cziráky érkezését lesi a Burgban, mint a magyarok a Bristolban. A király úgylátszik eltökélte, hogy még a nap folyamán döntés történik a magyarok dolgában.

Hét órákor azonban elrobog a két szürkével az udvari fogat a Burgból. A király nem győzte várni bizalmi emberét. Schönbrunnban megint rossz lesz az éjszakája, mint mindig olyankor, amikor a lelkiismeretes Ferencz József nem végezte el aznapi feladatát. Nála az uralkodás teendője valóban komoly hivatal volt. Ha nem császárnak születik, hanem tisztviselőnek, nála komolyabban senki se látja el dolgát.

Cziráky csak késő este érkezett meg Bécsbe és így a magyarok csak vasárnap találkozhattak vele. Nagyon rövid volt a megbeszélés - kijelentették Czirákynak, hogy nem fogadhatják el a király feltételeit.

Vasárnap délután a „gavallérvonattal” visszautaztak Budapestre, ahol a vezérlő bizottság másnap K. F. elnöklete alatt ülést tartott. Kossuth Ferenc referálta el a bécsi út történetét és a vezérlő bizottság egyhangúan helyeselte az öt vezér magatartását.

A nemzeti ellenállás ideje.

Az 1906-i esztendő a béke évei között a legjelentősebb a nemzet történetében. A nemzeti ellenállás esztendeje ez, amikor a világháború előtt utoljára mutatja meg magát teljes nagyságában és erejében a szabadság Magyarországa...

Az egyesült ellenzéket vezérlőbizottság vezet, amelynek elnöke Kossuth Ferenc - soha ilyen díszes állása nem lesz ebben az életben -, tagjai pedig a nemzet legkiválóbbjai: báró Bánffy Dezső, gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Albert, Justh Gyula, gróf Zichy Aladár, a különböző ellenzéki pártok elnökei, Eötvös Károly, Polónyi Géza (végre egymás mellé került a két név, odáig olyan messzire esett egymástól, mint Észak és Dél), Ugron Gábor, Hock János, Darányi Ignác, Rakovszky István, Güllner Gyula, Tóth János, Sághy Gyula, Szederkényi Nándor, Holló Lajos, Barabás Béla, Hadik János, Thaly Kálmán (aki ebben az időben már betegeskedik), gróf Zichy Jenő (ázsiai expedíciója után Afrikába tervez kirándulást a fáradhatatlan utazó), Vázsonyi Vilmos és végül Molnár János, a híres néppárti apát.

A törvénytelen Fejérváry kormánynak kellett jönnie, hogy e legkülönbözőbb elemeket összehozza a koalícióban.

Kossuth Ferenc politikai karrierje delelőpontján áll, valóban ő a nemzet vezére.

Üzen is újévi beszédében Ferencz Józsefnek, ami bizony alig volt elképzelhető néhány év előtt.

Kossuth Ferenc azt üzeni, hogy a nemzet ellen intézett támadás a nemzetnek se morális, se gazdasági erejét nem törte meg, s a tények eredménye az, hogy a függetlenségek tábora egyre hatalmasabb és egyre növekedik.

A maga pártjában ugyancsak újévi beszédet mond Andrássy Gyula. „Alkotmány-pártnak” nevezi Andrássy pártját és a budai Andrássy-palotában gyülekszik az újévi üdvözlésre.

Andrássy azt üzeni a királynak, hogy energikusan folytatja a harcot, amíg a békés megoldás elfogadható biztosítékai nincsenek a nemzet kezében. Figyelmezteti a királyt, hogy az elgyöngített, demoralizált állam nem lehet elég támaszték a birodalom nagyhatalmi állásának megtartására és az állam gyengítése előbb-utóbb a hadsereg harckészségének elzűllésére fog vezetni.

Ilyet se mertek volna előbb Ferencz Józsefnek üzeni!

Bánffy Dezső Bimbó-utcai palotájában fogadja az „új pártot”, amelynek vezetője. Nem is az az érdekes, amit mond, hanem emlékeztetéssé teszi az újévi tiszteletet Bánffy Dezsőné, aki az ura szavai alatt hirtelen hangos zokogásra fakad.

Tisza István távol van a fővárostól, azt mondják, a vaseszségű férfi megbetegedett az események hatása alatt.

Az ország pedig forrong.

Január másodikán érkezik meg Debrecenbe Kovács Gusztáv királyi tanácsos, volt pénzügyigazgató, akit Kristóffy belügyminiszter nevezett ki oda főispánná. A pályaudvaron vagy háromezer főnyi tömeg várja a darabont-főispánt, botokkal, fokosokkal felfegyverkezve. Mikor Kovács meglátja a fenyegető veszedelmet, nem mer kiszállni, magára zárja a fülke ajtaját, a tömeg azonban átkutatja a kocsikat és megtalálja Kovácsot. Egy hetvenhétéves öregember, Herczeg János tanító lép be elsőnek a fülkébe.

- Maga az új főispán? - kérdi.

- Igen - mondja alig hallhatóan Kovács.

A következő pillanatban Herczeg két záptojást vág a főispán arcába, aki még le sem törölheti arcáról a bűzös folyadékot, amikor már meg is ragadják és viszik ki a kocsiból.

- Lámpavasra vele! Hazaáruló! Agyon kell ütni! - ordít a tömeg.

Ütik-verik az új főispánt. Szitkok áradata közben hurcolják ki a pályaudvar elé, ahol egy ütött-kopott halottaskocsi várakozik. Szegény főispán rettenetesen jajgat, tele van ütésekkel, a fejét már elönti a vér, de hiába könyörög. Ráfektetik a halottaskocsira, jó erős madzagokkal odakötözik és úgy viszik be a városba. Másfél óra hosszat hurcolják végig az utcákon a szerencsétlen embert, míg végre gróf Degenfeld József, a debreceni újpárt elnöke és két bátor függetlenségi újságíró véget nem vet a kínzásnak. Leoldozzák Kovácsot a halottasszekérről és a sokaság szitkai közben beviszik a takarékpénztár épületébe. Orvost hozatnak, aki bekötözi a sebeit. A tömeg azonban nem enged. Behatol a takarékpénztárba és arra kényszeríti Kovácsot, hogy azon nyomban írja meg lemondó levelét. Csak akkor csillapulnak le a kedélyek, amikor a takarékpénztár erkélyéről felolvassák a lemondó levelet, amelyet nyomban át is adnak Kovács József debreceni polgármesternek, hogy továbbítsa a kormányhoz, míg a póruljárt főispán maga a következő lakonikus táviratban számol be Kristóffynak a fogadtatásról:

- A vasútnál többezer főnyi tömeg várt rám és megverték. Utazom vissza máris Budapestre.

Utazott is. Egy század huszár kísérte ki az állomáshoz még aznap éjjel. Négy csendőr beült vele a fülkébe és egészen Pestig kísérte, minden tiltakozása ellenére. A gyorsvonat utasai valami nagy bűnözőnek gondolták az összevert embert, aki a csendőrök közt kuporogva ült az egyik elsőosztályú fülkében, a kocsiban utazó debreceni polgárok azonban büszkén világosítottak fel mindenkit:

- Ez a szerencsétlen flótás a mi volt főispánunk...

Igy fogadták a vidéken Fejérváry embereit.

Persze Budapesten nyomban minisztertanács ült egybe és Kristóffy tulajdon sógorát, Boda Dezső rendőrfőtanácsost küldte le Debrecenbe, mint kormánybiztost. Boda nagy nyomozást indított, le is tartóztatott egy csomó embert, de hiába. A debreceni példa hatott. Mindenhol kikergették a kormány embereit. A politikai harc lassan áttérte a társadalmi térre is, az ország a szó szoros értelmében két táborra szakadt és ha a darabontkorszak nem tartott volna olyan rövid ideig, talán válságos helyzetbe került volna Magyarország. Polgárháború fenyegetett...

Bécsben mindezzel talán nem sokat törődtek volna, de abban az időben a külső politika egén is felhők kezdtek tornyosulni. A monarchia és Szerbia közt vámháború tört ki, a Balkánról megint veszedelem fenyegetett és a király tanácsadói, elsősorban lovag Pitreich közös hadügyminiszter a nemzettel való kibékülés mellett kardoskodtak. Így aztán a király megint Bécsbe hívja Andrássy Gyulát. Napokig tart a tanácskozás. A király először azt kívánja Andrássytól, hogy alakítson kormányt, Andrássy azonban nem vállalja a megbízatást. A király erre Fejérváryval írásba foglaltatja álláspontját és megbízza Andrássyt, adja át ezt az üzenetet a koalíció vezéreinek. A vezérő bizottság nem találja kielégítőnek a király javaslatát, amely lényegében azt követeli, hogy a koalíció vegye át a darabontkormány egész politikai örökségét. Kossuth Ferenc vezetése alatt ellenjavaslatot dolgoznak ki, amelyben a koalíció beleegyezik a vezényleti nyelv kérdésének kikapcsolásába, az önálló vámterület életbeléptetésének elhalasztásába és a hadsereg költségvetésének felemelésébe, egyebekben azonban ragaszkodik a nemzet követeléseéhez. Andrássy ezzel a javaslattal visszautazik Bécsbe, abban a reményben, hogy sikerül létrehoznia a megegyezést. Annál is inkább bízik ebben, mert tudja, hogy nemcsak lovag Pitreich közös hadügyminiszter, hanem báró Beck tábornok vezérkari főnök is a magyarokkal való kibékülés mellett van.

A király azonban visszautasítja a vezérő bizottság követeléseit. A feszültség a csúcspontra ér. Mindenki tisztában van azzal, hogy most már csak a parlament feloszlata következhet és Fejérváry február 12-én - éppen egy esztendővel K. F. első királyi kihallgatása után - fel is utazik Bécsbe ama bizonyos nevezetes aktatáskával, amelyben ez alkalommal a képviselőház feloszlata kimondó királyi kézirat búvik meg. Ferencz József alá is írja a kéziratot, de nem elégszik meg ennyivel. Most már nagyon haragszik a magyarokra. Attól tart, hogy a képviselőház nem veszi tudomásul a feloszlato kéziratot és megbízza Nyíry Sándor tábornokot, mint királyi biztost, hogy február 19-re hívja össze a képviselőházat és a királyi kézirat felolvasása után, ha kell, karhatalom alkalmazásával kergesse szét a nemzet követeit.

Nyíry február 18-án levelet küld Justh Gyulának, a Ház elnökének, amelyben közli vele a királyi megbízatást és közli egyben azt is, hogy amennyiben a képviselők ellenszegülnének, karhatalmat fog alkalmazni. Elképzelhető, milyen izgalomban ül össze másnap a Ház. Már reggel nyolc órakor katonaság veszi körül a parlament épületét. Honvédek - köztük egy erdélyi románokból álló zászlóalj -, közös gyalogosok, huszárok, rendőrök sorakoznak fel. Kilenc óra után érkezik meg Kossuth Ferenc gróf Apponyi Albert kíséretében. Lelkes éljenzés fogadja őket. Pont tízkor nyitja meg Rakovszky István alelnök az ülést a betegeskedő Justh Gyula helyett és felolvassa Nyíry tábornok levelét, amelyet nagy megbotránkozással hallgatnak végig a képviselők.

- Hitvány szolgál! - kiáltják mindenfelől.

A levél felolvasása után bejelenti az elnök, hogy királyi kézirat érkezett. Azt indítványozza, hogy küldjék vissza a királynak felbontatlanul a leiratot, miután az alkotmány felette áll a királynak, a leirat pedig alkotmányellenes módon került a Ház elé. A Ház egyhangúan elfogadja az indítványt. Még a szabadelvű párti képviselők is felállanak a szavazásnál, csak gróf Károlyi György marad ülve.

Az elnök még azt indítványozza, hogy a Ház legközelebbi ülését két nap múlva tartsák meg, aztán berekeszti az ülést.

Ferencz József jól sejtette - a képviselőház nem hagyta széjjelkergetni magát...

A képviselőház felbontatlanul küldi vissza a király levelét Ő felségének!

A terem gyorsan kiürül, csak néhány képviselő marad. Köztük gróf Zichy Aladár, aki hangosan énekelni kezdi a Himnuszot. A karzaton a fiatalság a Kossuth-nótát énekli. A folyosót közben már megszállja a katonaság. Egy század gyalogság vonul fel a baloldali folyosón, ahol a képviselők felháborodottan néznek farkasszemet a fegyverekkel. A vezénylő százados parancsot ad a katonáknak, hogy töltsék meg fegyvereiket.

Fegyvercsörgés hallatszik. A závárok csattannak. Néhány képviselő elkeseredetten kiált a katonákra:

- Magyarok vagytok, vagy oláhok? Tudtok magyarul?

A katonák szótlanul állanak.

Báró Kaas Ivor felháborodottan kiált az egyik legényre:

- Szégyeljétek magatokat, eltiporjátok a magyar alkotmányt!

A megszólított legény nagyot nyel. Látszik rajta, hogy ért magyarul, az is látszik az arcán, hogy resteli magát, de csak áll, mint a cövek.

A képviselők tovább szidalmazták a katonákat, akik némán tűrik a szidalmakat. Végül az egyik képviselő megszólal:

- Hagyjátok őket, parancsra cselekszenek...

Közben rendőrök jelennek meg és kituszkolják a képviselőket a folyosóról. Több képviselőt, köztük Buza Barnát, az aprótermetű későbbi földművelésügyi minisztert, meg Lukáts Gyulát katonák vezetik ki. Rudnay rendőrfőkapitány a terembe vezényli a rendőröket, akik meg szállják az elnöki emelvényt. Ebben a pillanatban egyszerre a jobboldali bejárón át az ülés-terembe lép egy fegyveres csoport. Négy altiszt és néhány rendőr kíséretében egy barnaarcú, köpcös katonatiszt lép be. Le se veszi fejéről a sapkát. Ez a katonatiszt Fabricius Győző ezredes, akinek az volt a szomorú megbízatása, hogy fegyveres erőszakkal szétkeresse a képviselőházat és felolvastassa a királyi kéziratot. A karzatról, különösen a baloldali hírlapírói karzatról, amely még tele van, óriási zaj fogadja Fabriciust. Kaas Ivor báró elébe áll és rákiált:

- Micsoda ember maga? Honvéd? Hiszen esküt tett az alkotmányra! Esküszegő!

Fabricius egy kicsit sápadtan, de kemény, katonás hangon feleli:

- Én a királynak esküdtem hűséget! Katona vagyok és parancsot teljesítek!

Ezzel felmegy az elnöki emelvényre, orrára illeszti csiptetőjét és olvasni kezdi a királyi kéziratot. A zajban csak az utolsó szavakat hallani:

- Karhatalommal feloszlatom...

Miután Fabricius felolvasta a királyi kéziratot, a rendőrök kiűrik a karzatokat is, azután az egész épületet. Kiteszik a háznagyot is, aki hiába hivatkozik arra, hogy a Háznak minden ingó és ingatlan vagyonáért ő felelős, eltávolítják a gyorsírókat, még a teremszolgákat is kiparancsolják az épületből, akiknek pedig a lakásuk is ott van. A főportást is elkergetik, de később visszaengedik azzal a parancssal, hogy egy emberfiát se bocsásson be az épületbe. Lepécselelik a parlament kapuit és a kulcsokat átadják Kristóffy József belügyminiszternek.

Másnap megjelenik a hivatalos lapban a jegyzőkönyv, amely beszámol arról, hogyan végezte Fabricius a dolgát. Két rendőrtisztviselő hitelesítette a jegyzőkönyvet, amely azonban mégis tartalmazott egy súlyos valótlanyságot. Az volt benne, hogy a királyi kéziratot 30-40 képviselő jelenlétében olvasták fel. Ez pedig nem volt igaz. A szomorú aktusnak az újságírókon kívül csak három képviselő volt tanúja: báró Kaas Ivor, Ráth Endre és Szatmári Mór, akik a baloldali újságírókarzaton tartózkodtak.

A február 21-re kitűzött ülést már nem tartották meg. A vezérlő bizottság lemondott róla...

Igy kergette széjjel Ferencz József a magyar képviselőházat...

A nemzet ellenállását azonban nem lehet letörni semmiféle erőszakkal sem. A belügyminiszter betölti a népgyűléseket, amelyeken a koalíció vezetői be akarnak számolni a jogtiprásról. Nem baj - van olyan hely, ahová nem érhet el a kormány keze. Istennek temploma ez a hely - Molnár János képviselő, lipótvárosi apát, szentmisét celebrál a Bazilikában, ahol megjelennek a szövetkezett ellenzék vezetői és sokezer hívővel együtt imádkoznak az alkotmányért.

Február 27-én a vezérlőbizottság kiáltványt intéz a nemzethez, amelyben kinyilatkoztatja, hogy a kormány az önkényuralom korszakát nyitotta meg Magyarországon. A küzdelem megszűnt a pártok viszálya lenni - minden magyar polgárnak kötelessége az alkotmány védelméért harcolni.

A kiáltvány, amelyet Kossuth Ferenc és Apponyi Albert fogalmaztak meg, a következő szavakkal fejeződik be:

- Csak a mi küzdelmünk eredménye lehet a népjogok érvényesülése. Ne szüneteljen ezért sohasem az ellenállás szelleme, változzék az alkotmány védőbástyájává minden honfi szív. Ha bízunk és kitartunk, legyőzhetetlenek vagyunk. Ha Isten velünk, ki ellenünk?

A nemzet ellenáll, a nemzet harcol...

A vármegyék, az alkotmány ősi oszlopai most mutatják meg, mit tudnak. Nem engedelmessékednek a Fejérváry-kormány rendeleteinek, bezárják a kapukat a nyakukra küldött királyi biztosok előtt. Debrecenben a félholtra vert Kovács Gusztáv emléke kísért, Fazekas Ágoston, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főjegyzője büszkén áll a bírák elé, akik két hónapi börtönre és hivatalvesztésre ítélik, mert a kormány parancsának nem engedelmessékedett. Lázban az egész ország. Hiába tiltja be Kristóffy az újságok utcai árusítását, a hírek a szél szárnyain szállnak, mintha rajzó méhekké váltak volna a legkülönbözőbb tudósítások. Tele van velük minden falu, minden város. Nem marad semmisem titokban. Kossuth lakását egyetemi hallgatók, hírlapírók őrzik éjjel-nappal, mert féltő, hogy a kormány letartóztatja a nemzet vezérét.

Március elején Vaszary Kolos hercegprimás avatkozik bele a küzdelembe. Békíteni akarja a királyt. Esküjére figyelmezteti Ferencz Józsefet, de közbelépése eredménytelen marad. Az országban fantasztikus hírek járnak, azt mondják, Ferencz József a pápához fordult és a pápa felmentette az alkotmányra tett esküje alól. A vezérlő bizottság pedig március 15-én újabb felhívást intéz a nemzethez, amelyben felszólítja a pénzügyeket, hogy a kormány hitelműveleteihez ne nyújtsanak segédkezet, a polgárokat pedig felhívja, ne fizessenek adót és az önkéntesek ne jelentkezzenek katonai szolgálatra.

Ez a nemzeti ellenállás ideje, amikor a régi Magyarország megmutatta, milyen lelki és testi izomzata van. Acéllá olvadt a nemzeti energia és a legnagyobb hőfokok mellett csodálatos színeket mutatott ez a hömpölygő lelkesedés. Már a trónus lábait nyaldosta az acéltenger, elnyeléssel fenyegette azt. A király kezdte belátni, hogy még sem ismerte meg tökéletesen a magyarokat. Hosszú uralkodása alatt a Haynauk és Bachok, később pedig Tisza Kálmán mamelukkorszaka sohasem mutathatták meg neki ennek a csodálatos országnak valódi arculatát. Kezdte felismerni a király, mekkora veszedelem fenyegeti a trónt, ha a felhevített nemzeti lelkesedés, az olvadó acél ebben az állapotban megkeményedik. Soha többé nem jöhet magyar királyként Ferencz József ebbe az országba, ha nem eszmél belátásra. Még egyszer meg kellett menteni a monarchia nagyhatalmi állását, mint 1867-ben.

Azt mondják, Ferenc József sokat szenvedett ebben az időben, még híres éjszakai nyugalma is elhagyta, az álom elkerülte.

Soha ennyi baja nem volt a magyarokkal 1848 óta...

Kossuth Ferenc is betegeskedik. Alig mozdul ki lakásából. A nagyszakállú M. K. főorvos úr látogatja és mindenféle fürdőket rendel neki reumatikus bántalmai ellen. Így többek közt bizonyos fényfürdőket is használtat vele, amely fürdőknek az a természetük, hogy használatuk után megjavul a beteg kedélye. K. F. gyakran dicsekedett barátai előtt, akik meglátogatták, hogy ezek a fürdők fiatalítóan hatottak rá. Általában különös jelentőséget tulajdonított minden orvosi beavatkozásnak, hallatlanul tisztelte orvosait, úgy a már említett M. K. főorvost, mint Arányi doktort, a trencsén-teplici fürdőorvost, aki ugyancsak kezelte.

A király újra békül.

Az idő mulik, már pedig most veszedelmes az idő múlása, mert közeledik a dátum, amikor az uralkodónak az alkotmány értelmében ki kell írnia az új választásokat. Fejérváry ugyan azt tanácsolja I. F. J.-nek, hogy egyáltalában ne írja ki az új választást, ettől azonban visszaretten a király, mert ez a koronázáskor letett esküjének nyílt megszegése lenne. Közben Andrássy és a tiszapárti Lukács László igyekeznek közvetíteni. A király bizalmasai, Goluchowszky külügyminiszter és Pitreich lovag hadügyminiszter se tanusítanak már olyan merev magatartást a magyarokkal szemben, aminek persze megvan a maga oka. A Balkánról egyre veszedelmesebb szelek fújdognak, már pedig ha valami baj van, szükség van a magyar pénzre és a magyar katonára. Így aztán egymást érik a Burgban a koronatanácsok és Fejérváry néha háromszor egy héten is Bécsbe utazik Kristóffy társaságában. Úgy érződik, nem tarthat már sokáig az alkotmány felfüggesztése...

Hegedüs, az egykori osztálytanácsos és mostani pénzügyminiszter éppen a napokban jelenti ki régi barátainak, akik őt miniszterkorában is pertú szölongatják:

„A hivatalban talán tartsuk meg a formát, - odakünn azért a legjobb barátok lehetünk!”

Az elméskedő Pesten nyomban szójáték lesz a miniszteri kijelentésből:

„Odakünn a legjobb barátja vagy?” - kérdik egymást a vicceskedő emberek.

Március végén Bánffy Dezső nyílt levelet ír Fejérváryhoz, amelyben figyelmezteti, hogy a királynak hitlevele ötödik szakasza értelmében ki kell írnia a választásokat, különben megszegi esküjét. Kijelenti Bánffy azt is, hogy ha az uralkodó mellőzné az országgyűlés összehívását, a legrettentőbb pusztítást idézné elő a nemzet dinasztikus érzelmeiben. Nem lehet tudni, hogy ez a levél hatott-e Ferenc Józsefre, de tény, hogy ettől fogva gyorsabb iramot vettek az események.

K. F.-nek megint éppen egy „fényfürdős” napja volt és testi szenvedései éppen csillapodtak, amikor a Kossuth Lajos-utcai politikai korzóról, ahol mindent a legelőször tudtak meg, barátai hírül hozták, hogy Széll Kálmán, a formulák mestere felutazott Bécsbe a királyhoz. Barátságosabb szelek kezdtek fújdogni. Április harmadikán új koronatanács ül össze a Burgban, amelyen Goluchowszky, Pitreich, Burián és Fejérváry a Felső elnöklete alatt háromnegyed kettőtől négy óráig tanácskoztak. Azt mondják, ezen a tanácskozáson dőlt el Magyarország sorsa. Kristóffy mint bukott miniszter hagyta el Bécset, de annál vidámabb volt Fejérváry, mert most úgy látszott, végképen megszabadulhat a miniszterelnökség kínos tisztétől. A király megígérte öreg szolgájának, hogy kegyelemben elbocsátja, csak utódról kellett még gondoskodnia.

„Legyen Kossuth, ő csinálta a bajt, vezesse ki ő a bajból az országot!” - indítványozta Fejérváry katonás őszinteséggel.

A király megbízta Fejérváryt, keressen érintkezést Kossuth Ferencel.

A táborszernagy Pestre érkezvén, nyomban üzent K. F.-nek, hogy szeretne vele beszélni és miután Kossuth gyengélkedik, szívesen felkeresi a lakását.

Kossuth azt felelte, hogy az ő lakása állandó megfigyelés alatt állván, nem alkalmas egy ilyen bizalmas találkozásra. Egy ország figyeli a házat, amelyben lakik, félreértésre adhatna alkalmat, ha látnák a darabont miniszterelnököt oda belépni. Azt javasolta, találkozzanak Barabás Bélának, az aradi követnek a lakásán a Váci-utca 41. számú házban, ahol minden feltűnés nélkül összejöhetnek. Fejérváry ebbe örömmel beleegyezett. Nagyon sürgős volt már neki, hogy megváljon tisztétől. Szabó doktor, aki ezidőtájt reggelenként masszírozta Fejérváryt, azt

beszélte, hogy április negyedikén, a K. F.-el való találkozás napján olyan jó kedve volt az öreg katonának, hogy madarat lehetett volna vele fogatni. De jó kedve volt K. F.-nek is - a „fényfürdőtől”, amint az őt látogató hirlapíróknak mondta.

A titkos találkozáson Fejérváry közölte Kossuthtal, hogy Ferencz József beszélni kíván vele a kibontakozás, a béke érdekében. Csak az volt a baj, hogy a király csak a függetlenségi párttal akart szóba állani, az alkotmánypárttal és a néppárttal nem, Kossuth viszont úriember volt, nem akarta cserbenhagyni barátait, főként Andrássyt nem és így közölte Fejérváryval, hogy csak Andrássy Gyula társaságában hajlandó megjelenni a királynál.

„Igaz, eddig csak rólad volt szó, téged vár Ő Felsége, de a kedvedért elintézem, hogy Andrássyt is fogadja” - felelte a tábornagy.

Még aznap visszautazott Bécsbe, de ugyanakkor megszimatozva az eseményeket, Bécsben termelt Polónyi Géza is, egyikével a sűrűnjáró vonatoknak, amelyek a két főváros közt a forgalmat fenntartották.

Polónyi nem csinált semmit ok nélkül. Veszedelmes eszű ember volt, akinek furfangosságán ellenfelei sohasem tudtak kifogni. Most is elfoglalta helyét a bécsi Bristol fogadó előcsarnokában, amikor a fontoskodó politikusoknak még fogalmuk sem lehetett a várható változásokról.

Kossuth Ferenc és Andrássy nem utaztak együtt. Óvatosságból K. F. az este tíz órakor induló személyvonattal utazott, Duci gróf pedig az éjjélkor járó keleti expresszrel - ám Bécsbe érve mind a ketten egyforma meglepetéssel tapasztalhatták, hogy a mindentudó Polónyi Géza már megelőzte őket. Úgy üldögélt a Bristol előcsarnokában, mintha egész életében Bécsben lakott volna.

A két magyar államférfi azonban nem sokáig csodálkozhatott Polónyi mindentudásán, már a délelőtti folyamán megérkeztek Pestről a gyorsan észbekapott magyar politikusok.

Villámgyorsan terjedtek a koalíció alatt a hírek, már délre, mielőtt Kossuth és Andrássy a király elé járulhattak volna, magyar szótól volt hangos a nemzetközi fogadó. Pesti ujságírók álltak a kapuban, a portáspáholyban és a telefonfülkében. Magyar politikusok villásreggeliztek a sörözőben.

Ott voltak Szatmári Mór, Smialovszky Valér, Udvary Ferenc, Szunyogh Mihály, Batthyányi Tivadar, mint Kossuth legbizalmasabb hívei, Andrássy Gyula mellett pedig feltűnik Hadik János gróf markáns alakja.

Fejérváry Géza egész nap járt kelt a Magyar-Házból a Burgba, a Burgból a Bristolba.

„Szervusztok, itt vagyok, parancsoljatok velem!” - üdvözli ebédután a civilbe öltözött tábornagy a fogadó éttermében tanyázó magyarokat, akik az emlékezetes tulipánt a nemzeti ellenállás jelvényét viselik kabátjaikon.

Honnan, honnan nem: itt terem Wekerle Sándor, Rakovszky István, ifjabb Ábrányi Kornél, gróf Zichy Aladár. Még nem járnak repülőgépek Bécs és Budapest között, mégis óránként újabb és újabb magyarok érkeznek a Bristolba. Szemere Miklós is jelentkezik a „Tények logikája” című röpiratával a hóna alatt.

Háromnegyed három órakor jön vissza ismét Fejérváry a Burgból a Bristol éttermébe. A magyarok körülveszik a felhevült generálist, aki jelenti, hogy sikerült a kihallgatás idejét délután félöt órára megállapítani. A Felség együtt fogadja Kossuthot Andrássy Gyulával.

Andrássy már sokszor volt ezen a helyen, de Kossuthnak valamely telefonüzenete volna Budapestre, mielőtt a királyhoz menne. A telefonfülke körül azonban újságírók gyűrűje helyezkedett el. Polónyinak csak hosszas kapacitálás után sikerül a szállodai telefonhoz juttatni Kossuthot, hogy Pesttel beszélhessen.

Az izgalom a tetőpontjára hág, amikor a szálloda kapuja elé számozatlan bérkocsi gördül a kürtőkalapos bécsi fiákeressel, aki a közeli Burg kapujához hajt Kossuthral és Andrássyval, ahol már egy fehérköpenyes testőrtiszt várakozik a két úrra és halogatás nélkül felvezeti őket a Felség kabinetjébe, azon a lépcsőn, amelyen annyi esztendőn át járkált fel és le a nemzet történelme.

Ferencz József nyomban maga elé eresztette a két magyart...

Andrássy már sokszor volt ezen a helyen, de Kossuth csak harmadszor. Ferenc József pedig az íróasztala előtt állva, tábornoki kabátjában szinte türelmetlenül várta, hogy végezzen végre a magyar válsággal, melyet már tökéletesen megunt, miután jóformán felörlődtek körülötte a politikusok, akik nem tudtak rendet csinálni.

Háromnegyed óra hosszat beszélgetett a király Andrássyval és Kossuthral.

Senki se tudhatta meg pontosan a királyi szavakat, de bizonyos, hogy a király garanciákat kért arra nézve, hogy most már rend és békesség lesz Magyarországon.

Kossuth Ferenc a szállodába visszaérkezve papirosra írta azt a nyilatkozatát, amelyet a hírlapírókkal közölt. Ez a nyilatkozat így hangzott:

„Őfelsége kegyes volt ma délután kihallgatáson fogadni gróf Andrássy Gyulát és Kossuth Ferencet, akik a vezérőlbizottság megbízásából jelentek meg Őfelsége előtt.

A kibontakozás elvei előzetesen megbeszélve és megállapítva lévén, báró Fejérváry Géza azokat előzőleg előterjesztette és Őfelsége kijelentette előttünk, hogy elfogadja azokat. Ennél fogva az új minisztérium kinevezése a legközelebbi napokban megtörténik, a választások törvényes időben való kiírása pedig immár befejezett ténynek tekinthető. Őfelsége igen kegyesen fogadott bennünket és *kézfogással búcsúzott* tőlünk!”

Ez már „miniszteriális” nyilatkozat volt, az első hivatalos kijelentés K. F. szájából, amely nyilatkozatért az államférfiúnak jogszokás szerint helyt kellett állnia. Azért is foglalta írásba Kossuth, hogy szavai értelme fölött félreértés ne történhessen.

Így változik a világ egyetlen nap alatt!

Általában ez a nap, 1906 április 6-ika talán legszerencsésebb napja volt Kossuth Ferencnek.

Tavaszi szellő fújdogált és a bécsi nép lelkesen megéljenezte Kossuthot.

„Hoch Kossuth!” - hangzott mindenfelől, amíg Andrássyval a Burg felé hajtatott.

Ki hitte volna ezt, akár egy hónappal ezelőtt?

De nagyot változott a világ Bécsben is. Az általános választói jog kérdése a bécsi nép előtt is megmagyaráztatott, s ennek első következménye abban mutatkozott, hogy beverték herceg Lichtenstein Rezső főudvarmester kocsijának ablakait, amikor a főudvarmester, akit a Kamarilla fejének tartottak - benne ült. 1848 óta nem történt ilyesmi Bécsben!

Kossuth Ferencet, mint a szabadság hírnökét ünnepelte a bécsi utca.

A késő délutáni és az esti lapok már bőséges jelentéseket közölnek Kossuth bécsi szerepléséről, a barátságos királyi audienciáról és a tulipánokról, amelyeket a magyar urak a frakkjukon viseltek Ferencz József előtt. Az egyik bécsi lap tudni véli, hogy a császár-királynak különösen megtetszett Kossuth szürke mellénye. Leírták, hogy Kossuth Ferenc nem az

asztalfőre ült a Bristol éttermében, hanem csak az asztal közepére. Tőle jobbra helyezkedett el báró Fejérváry Géza (ugyancsak frakkban és nagyobb szerű tulipánnal), Polónyi Géza (akinek nem volt frakkja, de már sürgönyözött érte Pestre), gróf Zichy Aladár, Smialovszky Valér, Kossuthal szemben foglalt helyet Wekerle Sándor, Batthyány Tivadar, Rakovszky István, ifjabb Ábrányi Kornél.

Itt a barátságos fehérasztalnál „durrognak a pezsgősüvegek” és már a Bristol menükártyáján feljegyzik a kombinációkat az új magyar miniszteriumról. A miniszterelnök nem lehet más, mint Wekerle, igazságügy természetesen Polónyi Géza, földművelés Darányi, kereskedelmi Batthyány gróf, kultusz Wlassics, pénzügy Popovics, király személye körüli Zichy Aladár...

Hát Kossuth, Andrássy, Apponyi, a nemzeti ellenállás vezérei? Hol maradnak ők?

Persze az akkori politikai illemkönyv szerint éppen a vezéreknek, akik a hadjáratot megnyerték, nem illett a győzelem gyümölcseit leszakítani, hiszen ők úgyis megmaradnak vezéri pozíciójukban, amelyet nem Ferencz Józseftől, hanem a magyar nemzettől nyertek...

De az óránként érkező magyarokkal megjön Pestről a Wekerle-ellenes párt is, amely hallani sem akar arról, hogy Wekerle még egyszer kormányelnök legyen Magyarországon. Itt vannak, Holló Lajos, Zichy Vladimir gróf, Kovács Gusztáv, gróf Bethlen István, kegyetlen ellenzői a Wekerle-kombinációnak.

Bár a felség odanyújtotta a békejobbot, a magyar urak egymás között folytatják most a harcot. Jönnek-mennek a politikai hírnökök negyedóránként variálódni a hírek az új kabinet tagjairól. Nincs ebben a politikai kártyacsomagban harminckét levél sem, mint a svájci kártyában, mégis a legkülönbözőbb kombinációkat lehet belőle kihozni.

Végre megint üzen Ferencz József és Wekerlét hivatja magához a Bristolból.

O, Wekerle már régi ismerős a Burgban, nyájas arcát nyájasan viszonzózzák a tükrök, hajlonganak előtte az udvari tisztok, a régi hivatalnokok, lakájok, akik annyiszor látták Wekerlét a király előtt megjelenni. Úgy ismerték őt, mint hajdanában az öreg Tisza Kálmánt. O, mégis csak Wekerle, ez a minden hájjal megkent, de zseniális politikus fog rendet csinálni a kormányzatra nem eléggé begyakorolt magyar urak között.

Az udvari személyzet (de a kapuk előtt ácsorgó hirlapírók is), mint már ilyenkor szokás, zsebórával a kezükben számlálgatják a percek, amelyeket Wekerle a császár-király kabinetjében tölt. Ötnegyed óra mulik el, míg Wekerle mosolygós arca végre mutatkozik.

„Természetesen Andrássy Gyulát ajánlottam magam helyett öfelségének” - mondja Wekerle könnyedén.

„És a király?”

„A király Kossuthot hangsúlyozta, akit nagyon megszeretett” - feleli diplomatikusan Wekerle.

De mégis Andrássy megy Wekerle után a Burgba.

A magyarok, miniszterjelöltek és politikusok, a Bristolban talán izgatottabbak, mint eddig, amikor Andrássy Gyula egy órákor valóban a királyhoz megy. Lehet, hogy a túlérzékeny, finom gróf, aki csak Hadik Jánossal közölte eddig a maga nézeteit, ellenkezéseivel felborítja mindazokat a megállapodásokat, melyeket a magyar urak eddig egymás között kötöttek.

Polónyi Géza kedvetlen...

„Bár ne telegrafiroztam volna a frakkoméért, úgylátszik nem lesz rá szükségem”.

Ő ugyanis úgy érzi: hogy útjában van Andrássynak. Soha se szerették túlságosan egymást...

Kossuth szobájában ül, egyre-másra látogatják, sajnálni látszik tegnapesti önfeledtségét, amikor segített a koalíció győzelmét ünnepelni. Korántsincs itt még rendben minden!

Hosszúak a percek, melyeket Andrássy a királynál tölt; meghosszabbítja őket azzal, hogy Hadik Jánossal gyalog tér vissza a Bristolba.

Most megint megkezdődik a politikusok tanácskozása, amelyről egy bécsi lapban a következő távirati stílusban emlékeznek meg: Wekerle kijelenti, hogy kész támogatni Andrássy kormányát a pénzügyi tárca vállalásával. Andrássy ismételten kifejti aggodalmait az új kormánnyal szemben. Kossuth kéri Andrássyt, foglaljon helyet az új kabinetben. Gróf Zichy Aladár kifejti, hogy Apponyi Albertnek erkölcsi kötelessége az új kormányban tárcát vállalni. Majd kéri Andrássyt, vállalja el a kabinet alakítását. Andrássy kijelenti, hogy ha Kossuth és Apponyi belépnek a kormányba: ő is belép. Wekerle kéri Kossuthot, hozza meg az áldozatot. Apponyi kijelenti, hogy hajlandó vállalni. Kossuth is nyilatkozik: ha más megoldás nincs, a maga részéről mindenre kész, rendelkezésére áll Wekerlének.

Kiderült tehát, hogy mindnyájan egyet akarnak, csak éppen nem mutatták meg az érzelmeiket.

Wekerle nyomban visszamegy Ferenc Józsefhez a Burgba és háromnegyed óra hosszáig referál a tanácskozásról. Mikor visszatér, csak ennyit mond:

„Holnap délután egynegyed öt órakor teszi le az új magyar kormány az esküt a király előtt. Már táviratoztunk gróf Széchenyi Emilért, a zászlósúráért!”

Most már azután megnyugodhatik mindenki: amit Ferencz József elhatározott, azon nem igen szokott változtatni. Meddő volna minden további okoskodás. Az új miniszterekhez intézendő királyi kéziratokat már munkába vették a kabinetirodában. Legelsőnek a Kossuth Ferencé készült el s így hangzik:

„Kedves Kossuth!

Magyar miniszterelnököm előterjesztésére önt kereskedelmi miniszteremmé ezennel kinevezem. Kelt Bécsben, 1906-ik év április 8-án. Ferencz József s. k. Wekerle Sándor”.

Elkészülnek sorban az Andrássy Gyuláé (belügy), Apponyi Alberté (kultusz), Zichy Aladaré, a király személye körüli miniszteré... Soha ilyen kormány nem volt még Magyarországon. Ugyan ki lesz tovább is a kormánnyal szembehelyezkedő ellenpárton?

A régi miniszterium tagjai részére is írják már az adományleveleket a kabinetirodában. Vörös László, Kristóffy, Lányi, I. osztályú vaskorona-rendet kapnak. Tóth, Hegedüs, Geguss belső titkos tanácsosok lesznek. Ferencz József nem küldi el jutalom nélkül azokat, akik érte a bőrüket vitték a vásárra.

Bécsben talán több magyar van, mint valaha, az új népszerű kormány megalakításának hírére. Itt vannak az új államtitkár- és főispánjelöltek. De az ország legtávolabbi részéből is Bécsbe száll minden gondolat, amikor az új kormány tagjai az eskütevésre készülődnek. Két zárt kocsis és két nyitott fiákker áll a Bristol előtt, a kormány tagjait várva. Sajnos, egyikük sem hozta magával a díszmagyar ruháját, amelyben pompás felvonulást lehetne tenni a bécsi utcákon. Frakkban vannak az urak; Polónyi Géza frakkja is idejében megérkezett.

Az első kocsiban Wekerle és Kossuth Ferenc helyezkedik el. A másodikban Andrássy és Darányi Ignác. A harmadikba Zichy Aladár és Polónyi Géza kerülnek. Apponyi egymagában ül a negyedik fiákkerben. Boda Dezső, a budapesti főkapitány, aki ugyancsak Bécsben termett, messziről követi a menetet.

A testőrtisztek már várják az új minisztereket.

Az első hír, amit hallanak nem kedvező. Se Széchenyi Emilt, se herceg Festetich Taszilót, a magyar zászlósúrat nem lehetett előteremteni az eskütételhez. Ellenben itt van Orczy báró, aki ellátja a ceremóniát. És kéznél van Vértessy, aki az eskümintát felolvassa.

Wekerle megy elől. Ő már harmadszor jön esküre Ferencz Józsefhez, ismeri az utat a Burg elfogadó terméhez. Az első emeleten van ez a terem, amelynek egyik falánál sorba állnak a miniszterek. Szélről Polónyi, majd Zichy, a másik szárnyon Apponyi. Középen a földkerekség pillanatnyilag legérdekesebb embere, Kossuth Lajos fia. A király középen áll. A terem másik oldalán egy sarokban az első főudvarmester mellett Wekerle. A másik sarokban báró Orczy zászlósúr. A királytól oldalvást Vértessy. Ferencjózsefi pontossággal megy a ceremónia. Szinte percek alatt történnek a dolgok: vagy talán csak azok hiszik, akik mint egy álomban résztvesznek benne?

A királynak nagy gyakorlata van az ilyen eskütételeknél. Mozdulatlanul áll helyén, de némelyek a jelenlevők közül úgy emlékeznek, hogy bozontos szemöldökei alól néha enyhe pillantásokat vetett a sor közepén álló Kossuth Ferencre, aki megtermettségekben kimagaslott a többi miniszterek közül. Ki hitte volna, hogy valaha szívére helyezett jobbal fog állani a Kossuth-fiú Ferencz József előtt? Talán az érzéketlennek mondott Ferenc József is érezte a történelmi pillanat varázsát!

A király az új miniszterekkel sorban kezét fogott. Kossuth Ferenc kezét talán szorosabban szorította meg...

Másnap reggel indulnak vissza Pestre az új kormány tagjai. A vonat öt óra alatt Pesten lehetne, ha Marchegnél, Pozsonynál, Galántánál, Érsekújvárnál, Párkányánánál, Vácánál nem várja ünneplőbe öltözött sokadalom az új nemzeti kormányt. Mindenki Kossuth Ferencet akarja látni. Repkednek a zászlók, a vidéki előkelőségek üdvözlétei mintha folytatódának a Kossuth-ünnepek, amelyek a Kossuth-fiu hazajövetelével kezdődtek a honban.

A Nyugatinál tulipánjelvényt viselő rendőrtisztek várják a vonatot. A vén kuruc Thaly Kálmán beszél az itthoniak nevében, Kiss Jancsi zenekara játszik.

De mégse éri el az óramutató azt a percet, hogy a miniszteriumban megszűnjön a mindennapi munka. Polónyi Géza lakásáról felhívja az igazságügyminiszteriumot. Parancsot ad, hogy egyetlen egy akta se hagyja el addig a miniszteriumot, míg ő meg nem jelenik hivatalában. Így rekedt az akták között Polányi főügyészi és Bakonyi táblabírói kinevezése, amelyeket később aztán, az új igazságügyér nem is véleményezett. A fent nevezett urakkal ugyanis nézeteltérése volt korábbról Polónyi Gézának. Ő tudta, hogyan kell bánni a hatalommal, hogy azzal a múlt jóvátétecsé, egy egész régi csillagrendszert kellett megújítani vagy megreparálni a magyar égboltozaton. A Tisza Kálmánok s Tisza Istvánok országát kellett kicserélni. Talán sikerül is ez a nemzeti kormánynak, szerencsére a magyar intelligencia mindig elég símulékonnyan tudott alkalmazkodni az idők változásaihoz.

Nem maradt senki ellenzékben, csak Bródy Ernő, az újonnan megválasztott demokrata követ.

A győzelem után.

Soha ilyen gyönyörű tavaszt Pesten, mint amikor a nemzeti kormány kinevezése után győzni látszott a nemzet minden poklokon!

Még a zöld patinájú, ötventornyos, oszlopos, várablakos, szürke országház ott a Dunaparton is ragyogni látszott a Duna tükrében, amikor kivonultak belőle a darabontok. Nem teszi be lábát ide se katona, se rendőr többé. Visszatért az ősi alkotmány!

Kidagasztott kebellet jártak a hazafiak. A legnagyobb parolázások mindenfelé az országban. Fazekas Ágoston, a börtönbüntetésre ítélt pestmegyei főjegyző éljenriadalom közepette foglalja el újból hivatalát; új hazafias főispánok kinevezését közli a hivatalos lap. Főispán lesz Smialovszky Valér, aki annyiszor hiába kísérte a vezéreket Bécsbe.

A különböző miniszterek mellé kerülő államtitkárok tán a legnagyyszerűbb ígéretek. Polónyi Géza igazságügyminiszter mellé Günther Antal kerül - az egykori gyorsíró már futja karrierjét, amely a Kuria elnöki székében végződik. Több valóban nem lehet egy gyorsíró Magyarországon!

Bolgár Ferenc, ez a csíptető szemüvegű, igen komoly képű férfiú a honvédelem államtitkára lesz. A nagyszakállú Andrássy-barát, a hű Hadik János pedig a belügyminisztériumban tölt be hasonló állást, míg Kossuth mellé, a kereskedelmi minisztériumba ugyan ki kerülhetett volna más, ha nem Sztéryni József, akinél odaadóbb embere nem volt a nagy száműzött fiának.

Wlassics Gyula, aki legállandóbb miniszterjelöltje volt a nemzeti kormánynak: ugyancsak nem marad hivatal nélkül a hazafias világban. A közigazgatási bíróság elnöke lesz.

Napról-napra újabb örömhíreket visznek az újságok a négy folyamatosan magyar hazába szerteszét.

*

A Lloyd-épületben székelő szabadelvű párt felett megkondul a lélekharang. Amúgyse látogatták már ezt a pártot, ahonnan emberöltőn át kormányozták a Tiszák a régi Magyarországot. Ebben az épületben osztogattak mindent, amiért a régi magyar úrnak érdemes volt élni. Itt osztogatták az állásokat, hivatalokat, kitüntetések. Ebből a pártkörből jött minden áldás. Krónikása, Mikszáth Kálmán számtalanszor leírta zamatos tollával az itteni életet. A mindenkori hatalom urai itt az a sok „kérlek alássan Kegyelmes uram!”, amelynek a vége rendszerint valamely kérvény lett, amelyet kabátja zsebéből halászott elő a köszöntő. Jóformán minden a Lloyd Klubban történt!

Itt őrizték azt a mesebeli pártkasszát, amelyből mindig vadonatúj bankjegyeket lehetett előcsalogatni, mert kifogyhatatlan volt. Csak jelszója volt a kasszának, mint akár a bankok páncélszekrényeinek, csak annak nyílt, ki a jelszót tudta. Éppen ez volt a magyar élet célja, hogy a mindenkori jelszót el ne mulasszuk.

Hát elkövetkeztek a végnapjai ennek a tüneményes helynek, ahol még a poshadt dohányfüstnek is mennyországi illata volt.

A szabadelvű párt feloszlik, Tisza István mondja ravatala felett a búcsúbeszédet. Hatalmas lelki emóció, csak egy Tisza képes rá, hogy saját gyermeke temetésén szónokoljon. Ott van azonban a párt egykori vezérkara is, akik évek óta intézték innen az országos ügyeket, fekete ruhában ott áll Vojnovich báró, Bohus Ernő, Nyegre László, Hieronymi Károly, Lukács László, Berzeviczy Albert, Perczel Dezső, akiknek neve sose hiányzott a Tiszák és a szabadelvű párt neve mellől. És itt van Podmaniczky Frigyes báró, aki úgy szerepelt ezen a

helyen, mint otthonában. Valójában ő volt itt „otthon” legigazibban, elnöke volt beláthatatlan ideje a pártkörnek, minden szék, minden asztal, minden bútordarab és minden látogató a legszemélyesebb ismerőse. Még a sárcipőinek is külön „elnöki” helyük volt az előszobában.

És most búcsúzik élete munkájától, hazamegy és többé nem jön vissza. Emlékiratait írja, illetőleg másolgatja, régen írott és nyomtatásban is megjelent munkáit, hogy azokat „kéziratban” hagyassa a Nemzeti Múzeumnak, hol születése 100. évfordulóján szabad felbontani. Nagyot néznek majd a százesztendő titkai, pikantériái után szimatolók. Bár színigazgató, intendáns is volt életében a kiváló öregúr: semmit se jegyzett fel, ami a legnagyobb nyilvánosságot el ne bírná. Gyermeki, tisztalelkű, 19. századbeli gavallér volt!

„Sic transit gloria mundi!” - mondja könnyű sóhajjal.

Nyilvános helyen csak a Pannonia sarokasztalánál lehet ezentúl látni, ahol egymagában üldögél és tejbegrízt eszik. Evés után elbóbiskol kimerültségében, mint a szabadelvű párt, amely hozzá hasonlóan megöregedett.

Annál hangosabb a függetlenségi és 48-as pártkör. Most derült csak ki igazán, hogy mennyi függetlenségi hazafi van az országban, amikor a párt annyi küzdelem után kormányra került!

Azok a feszülő izmú, vállas, torkos, melles úriemberek, akik már testi kiválóságuknál fogva is tolakodásban mindig az első sorba tudnak jutni, akikből kitellett a régi magyar közélet: olyan tömegesen jelennek meg itt, mint a sáskák. A politikai hivatottság, amely betöltendő honatyai állásokhoz szükségeltetik, felbuzdul még az akácfában is Magyarországon.

A régi követjelölt szalonkabátos, keménygalléros, csoszogós, hajladozó figura volt a Tiszák környezetében. Kossuth Ferenc körül csupa friss, temperamentumos, karcos hangú, kortesfogásokban jártas, daliás követjelölt mutatkozik. Ahány daliás férfi volt az országban, mind pályázni kezdett a megüresedett kerületekre, amikor az új választásokat május havára kiírták.

Igaz, hogy az egykorú szabadelvű pártból sokan akartak átsurranni az új érába, de csak nem jutottak tovább az Andrássy Gyula vezetése alatt álló „alkotmánypártnál”. El is helyezkedtek itt az új választások folyamán körülbelül hatvannégyen, mindegy maradékai a régi világnak, akik egy nap alatt lehettek akár szabadelvűek, akár függetlenségi. Szürkék, akiknek igazi színét majd a jövő mutatja meg.

De kettőszázkilencen „jönnek be” a függetlenségi, miután övük lett egész Magyarország. A néppártból huszonheten, a nemzetiségiak közül huszonnyolcan, aztán meg az első demokrata képviselő, Bródy Ernő.

De már itt a május gyönyörű napja, amikor Budapest választ, hogy megkoronázza az országos eredményeket.

A Terézváros jelentkezik először, ahol egyhangúlag kiáltják ki követnek az ellenjelölt nélküli Vázsonyi Vilmost. A Belváros Polónyi Gézát, a Saskör elnökét, az új kormány igazságügy-miniszterét küldi a Házba. Óbuda Keszits Antalt, a Vár Szébeny Antalt, a Viziváros Németh Imrét, a X-es kerület Ballagi Aladárt, a függetlenségi történetírót.

Csak a Lipótvárosban folyik komoly küzdelem Sándor Pál és Kreutzer Lipót között. Egész nap folyik a szavazás és az utolsó percig nem lehet tudni az eredményt. Sándor Pálnak minden népszerűségét latba kellett vetni, hogy a kitünően szervezett Kreutzer-pártot estére 140 szavazattal megverje.

Ez a május harmadik napja felejthetetlen Budapest történetében. Boldog, büszke arculatok mindenfelé. Végre megmutathatta a főváros szíve vágyát, azokat küldte az országházba, akiket igazán szeretett. Csak éppen a régi választási kortesek, a hivatásosok elégedetlenkedtek a pesti eredményekkel. Nem lehetett jóformán semmit se „keresni”, elmaradtak az ügyeske-

dések, az eszem-iszom, a barátkozások, nótázások, muzsikálások. A Terézvárosban odáig minden Vázsonyi-választás hangulatos népünnepély volt, amikor a kerület lakossága egyúttal kimulatta magát. Most az egyhangú választás után semmi zenebona nem volt a mulatsághoz szokott utcákon. Zászló nélkül kiáltották az éljeneket a demokrata vezérnek.

*

Kossuth Ferenc valóban meg lehetett elégedve a választások eredményével. Bebizonyosodott, hogy mégis csak ő a legnépszerűbb ember Magyarországon. Mindenki Kossuth-párti volt. Nem is kellett tehát sajnálni jól dotált állásait, amelyekről kormányrajutása alkalmából le kellett mondania. Így a Hazai Általános Biztosító Társaságnál viselt elnöki tisztét, sem a Budapesti Gázgyárnál viselt igazgatói állását. Igaz, hogy mindenütt szép búcsünnepélyeket is rendeztek a miniszterré lett Kossuth Ferencnek, ígérték, hogy sose felejtik el hasznos működését, megfestették arcképét az igazgatósági szobák részére, de végeredményben mégis csak hiányozni fog a jövedelem. A miniszteri fizetés nem olyan nagy, hogy abból olyan gondtalansággal lehetne megélni, mint Kossuth Ferenc megszokta életében.

(A legenda szerint azidőtájt, mikor először jött Magyarországra, arról nyilatkozott, hogy neki legalább hatvanezer forint évi jövedelem szükségeltetik, mert ennyit élvezett Olaszországban is. Később leszállította igényeit. Volt jövedelme a vállalatoktól, hirlapoktól, de sose volt olyan bőviben a pénznek, mint olasz mérnök korában, amikor a Niluson épített hidakat. Most, hogy miniszter lett, a vállalatoktól, hirlapoktól húzott jövedelmei természetesen megszűntek, komoly gondok mutatkoztak a láthatáron. Kossuth Ferencnek nem volt úgynevezett „magánvagyon”. Sztérényi, aki ebben az időben nemcsak államtitkára, de legbizalmasabb embere is volt Kossuth Ferencnek, komoly gondokkal járt. Egyelőre csak Kossuth Ferenc harminc parlamenti beszédét adatja ki Kunosi, Szilágyi és Társa kiadóvállalattal. A könyvnek természetesen nagy sikere van az országban. Nincsen olyan állomásfőnök, aki ne igyekezne megszerezni a könyvet, amelyben a kereskedelmi miniszter beszédei foglaltatnak. Azonban a számítás hibás volt a könyvkiadás körül, az írói munkadíj Hentállér Lajost illeti, aki Kossuth Ferenc életrajzvázlatát közli a műben és Sztérényi tovább gondolkodhatik, hogyan szabadíthatná meg Kossuthot az anyagi gondoktól.)

*

A nemzet bizalommal volt a függetlenségi kormánnyal szemben és ez be is váltotta a hozzáfűzött reményeket. Kossuth Ferenc mint kereskedelmi miniszter több törvényt alkotott, az államvasuti beruházási törvényt, a vasutasok pragmatikáját. Szokott pontosságával, körültekintésével látta el miniszteri hivatalát. Ausztriával vám- és kereskedelmi szerződést kötött és ezzel ismét közelebb jutott Ferenc Józsefhez, ki egyre barátságosabb volt Kossuth Ferenchez. Ez alkalommal ismét magához hívatta és barátságos audiencia után a valóságos belső titkos tanácsosi címmel, s a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki.

A függetlenségi pártban azonban az idők folyamán széthúzások mutatkoztak és a párt nagyrésze Justh Gyula vezérletével elvált a koalíciótól. Ekkor, 1909. évben Wekerle kormánya lemondott és ismét elkezdődtek a választási harcok, amelyek a munkapárt győzelmével végződtek.

Kossuth Ferenc továbbra is a párt vezére maradt, de régi betegsége miatt mindjobban vissza kell vonulnia a politikai élettől. Reumatikus fájdalmai most már szünet nélkül kínozzák, nem használnak a különböző fürdők és orvosságok sem. Az 1914-ik esztendő egy szomorú májusi hajnalán Kossuth Ferenc megvált az élők sorából. A nemzet nagy részvéte mellett temetik el Kossuth Lajos fiát, aki a nyugodtság, a korrektség mintaképe volt és aki azért küzdött egész

életében, hogy Magyarország alkotmányos, független szabad állam legyen, ahol a jog, a törvények és az emberiség uralkodnak.

1914 május 28-án temetik el Kossuth Ferencet a Nemzeti Múzeumból. Ugyanarról a helyről indul el a gyászmenet, ahonnan húsz esztendővel előbb Jókai Mór búcsúztatta el Kossuth Lajost:

„Révbe tért a gálya, sokat hányatott kormányosával...”

Pontosan egy hónappal később pedig eldőrdült Szarajevóban egy halványarcú tüdőbajos síheder revolvere...